Sun-tzu

Ingeleid door H.J.A. Hofland

DE KUNST VAN HET OORLOGVOEREN

Het klassieke meesterwerk

DE KUNST VAN HET OORLOGVOEREN

SUN-TZU
De kunst van het oorlogvoeren

Ingeleid door H.J.A. Hofland

Uit het Chinees vertaald
en becommentarieerd door
professor Roger T. Ames

KOSMOS

Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen

www.kosmosuitgevers.nl

Zeventiende druk, 2015
Oorspronkelijke titel: *Sun-Tzu: The Art of Warfare*
Oorspronkelijke uitgever: Ballantine Books, New York
Copyright © 1993 Roger T. Ames
© 1994, 2015 Nederlandse vertaling: Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen
Vertaling: Anders Pieterse, met dank aan Roel Jansen
Omslagontwerp: Orchestra
Vormgeving binnenwerk: Julius de Goede
ISBN 978 90 215 5906 3
ISBN e-book 978 90 215 5907 0
NUR 739

Alle rechten voorbehouden / All rights reserved
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze en/of door welk ander medium ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Deze uitgave is met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Noch de maker, noch de uitgever stelt zich echter aansprakelijk voor eventuele schade als gevolg van eventuele onjuistheden en/of onvolledigheden in deze uitgave.

Inhoud

Dankwoord
Voorwoord van H.J.A. Hofland
Voorwoord bij de Nederlandse vertaling

DEEL I
Introductie

Inleiding
De ‘nieuwe’ *Sun-tzu*
Archeologie: Een omwenteling in de studie van het oude China
De opgravingen bij Yin-ch’üeh-shan
De discussie over een of twee ‘Meesters Sun’
Sun Wu als historische persoon
De reconstructie van de *Sun-tzu*
Analyse van de *Sun-tzu*
Wijsheid en oorlogvoeren
Het klassieke Chinese wereldbeeld: De bijzondere uitgangspunten
Enige klassieke westerse uitgangspunten: Een theorie van ‘twee werelden’
Enige klassieke Chinese uitgangspunten: Een ‘deze wereld’-visie
Middelpuntzoekende harmonie en autoriteit
Oorlogvoeren als de kunst van het in verband brengen
Strategisch voordeel (shih)

Strategisch voordeel (shih) en strategische positie (hsing)

Gelijkschakelen aan de vijand (yin)

Een houding tegenover oorlogvoeren

De voorbeeldige bevelhebber

Voorkennis (chih)

Inleiding bij de vertaling

DEEL II

De tekst van de dertien hoofdstukken

Hoofdstuk 1: Over beoordelingen

Hoofdstuk 2: Over het leveren van veldslagen

Hoofdstuk 3: Het voorbereiden van de aanval

Hoofdstuk 4: Strategische posities (hsing)

Hoofdstuk 5: Strategisch voordeel (shih)

Hoofdstuk 6: Zwakke punten en sterke punten

Hoofdstuk 7: Gewapend treffen

Hoofdstuk 8: Zich aanpassen aan de negen variabelen (pien)

Hoofdstuk 9: Inzetten van het leger

Hoofdstuk 10: Het terrein

Hoofdstuk 11: De negen terreinsoorten

Hoofdstuk 12: Aanval met brandstichting

Hoofdstuk 13: Gebruik van spionnen

DEEL III

Ontdekte teksten van de Yin-ch'üeh-shan-stroken uit de Han-dynastie

1. *De vragen van Wu*
2. *[De vier variabelen]*
3. *De Gele Keizer valt de Rode Keizer aan*

4. *De gesteldheid [van het terrein] II*

5. *[Een onderhoud met de koning van Wu]*

DEEL IV
Aan latere werken onttrokken teksten

1. *Een gesprek tussen de koning van Wu en Sun Wu*

2. *Sun Wu spreekt over de commandant*

3. *Sun Wu spreekt over het inzetten van het leger*

4. *De voorspellingen van Sun-tzu*

5. *Sun Wu spreekt over de 'formatie van acht divisies'*

6. *De klassieke tekst van de 32 verdedigingswallen*

7. *Bamboestroken uit het gewest Ta-t'ung, uit de Han-dynastie*

8. *Diversen*

APPENDIX

Achtergronden van de opgravingen bij Yin-ch'üeh-shan

Het dateren van de graven en de identificatie van de begravenen

De eerste gepubliceerde verslagen

De bamboestrook-manuscripten en hun datering

Noten

Bibliografie van aangehaalde werken

DANKWOORD

Het zijn opwindende tijden voor het bestuderen van het klassieke China. Gedurende de laatste tientallen jaren hebben onderzoekers van het oude China eraan gewerkt om deze cultureel bepalende periode duidelijker in beeld te brengen, daartoe aangemoedigd door de opeenvolgende ontdekkingen van teksten die duizenden jaren lang waren verdwenen.

Owen Lock, China-specialist en ook hoofdredacteur van Del Rey Books (een imprint van Ballantine Books), heeft deze ontwikkelingen op de voet gevolgd, en was zich duidelijk bewust van het belang ervan voor het begrijpen van de culturele oorsprong van de oudste beschaving in de menselijke geschiedenis. Zijn zorgvuldige aandacht voor dit boek in iedere fase, zijn nauwkeurige commentaar en zijn enthousiasme voor het onderwerp zelf, hebben dit project van meet af aan plezierig gemaakt, en ik ben hem zeer dankbaar.

Robert G. Henricks heeft evenals Owen het manuscript gelezen en gaf mij kritische kanttekeningen die er een beter boek van hebben gemaakt. Robin D.S. Yates was zeer royaal met zijn adviezen over militaire technologie.

In Peking heb ik veel gehad aan de persoonlijke gesprekken met en de belangrijke publicaties van Wu Jiulong en Li Ling. In Shenyang maakte de eminente geleerde Zhang Zhenze mij deelgenoot van zijn werk en van zijn warmte.

Ik wil ook graag dank zeggen aan Tian Chenshan van het centrum voor Chinese studies aan de universiteit van Hawaï, die nauw met mij heeft samengewerkt aan de rangschikking van de essentiële Chinese teksten. Verscheidene collega’s gaven hun tijd en hun gedachten bij het lezen van

het manuscript in de verschillende fasen: ik spreek mijn dank uit aan Michael Speidel, Tao T'ien-yi, Elizabeth Buck en Daniel Cole.

De *Chuang-tzu* vertelt ons dat niemand van ons alleen gaat; ieder van ons is 'een menigte', een 'veld van zelven'. D.C. Lau, Angus Graham, Yang Yu-wei, Eliot Deutsch, David L. Hall, Henry Rosemont jr., Graham Parkes – en mijn gezin: Bonnie, Jason, Austin en Cliff – waren allen om mij heen toen ik me concentreerde en dit werk deed, en ik heb veel tijd met ieder van hen doorgebracht. Als een uitdrukking van dankbaarheid ooit tegelijk oprecht en zelfzuchtig kan zijn, dan is dat zo voor mij bij deze gelegenheid.

Roger T. Ames
Honoloeloe

VOORWOORD VAN H.J.A. HOFLAND

De beste oorlog is die waarin zonder strijd de zege wordt behaald

Zou het tot een oorlog tussen China en het Westen kunnen komen? Slechts een jaar of vijf geleden werd deze vraag niet gesteld. Nu worden we in dat verband uitgenodigd om ‘aan het ondenkbare te denken’. Moeten we zo’n verre, ja, ondenkbare mogelijkheid zelfs maar ter sprake brengen? Is er in de verste verte een kans dat het zo ver zou kunnen komen? Een halve eeuw geleden noemde de strateeg van de kernoorlog Herman Kahn zijn overwegingen dienaangaande: thinking about the unthinkable. In de Koude Oorlog is het daarbij gebleven. Laten we ons, zuiver theoretisch, het zwartste scenario voorstellen.

De wereld wordt kleiner, zeggen we al sinds meer dan een eeuw. We hebben in toenemende mate gelijk. Ruimtelijke afstanden worden van ondergeschikter belang. Dat noemen we nu mondialisering. Intussen groeit onstuitbaar de bevolking van de planeet. Deze snel groeiende massa is, om zich in leven te kunnen houden, volgens de beste onderzoeken aangewezen op natuurlijke hulpbronnen die uitgeput raken, terwijl vervuiling van de zeeën en de dampkring onomkeerbaar dreigt te worden en de algemene begeerte naar welstand groeit.

Denk u een dierproef in: tienduizend ratten die aan deze constanten worden blootgesteld. Na zekere tijd zijn het er binnen dezelfde ruimte elfduizend, maar met minder voedsel in bedorven lucht. Enzovoort. Dat wordt een chaotisch bloedbad waaruit de sterksten gehavend tevoorschijn komen. Het principiële verschil is dat zeer grote groepen mensen zich naar

hun onderscheiden cultuur organiseren en een eventueel conflict volgens denkbeelden en regels proberen te beslechten. Ook in volle vredestijd is het daarom van belang te weten wat de andere groep in het zwartste scenario zou kunnen denken.

In de loop van 25 eeuwen heeft de Chinese cultuur een schat van wetenschap over het beslechten en het beheersen van conflicten verzameld. China wordt machtiger en komt dichterbij. Het ligt dus voor de hand dat we ons nader in de Chinese krijgswetenschap verdiepen, en dat begint bij *De kunst van het oorlogvoeren.*

De kunst van het oorlogvoeren is een abstract boek. Sun-tzu formuleert voorschriften en waarschuwingen, bouwt de krijgsverrichtingen op tot een systeem, maar laat als een wetgever de voorstelling van alle concrete acties en resultaten aan de verbeeldingskracht van de lezer over. In een tijd van oppermachtige beeldcultuur kan dat als een tekort worden ervaren. Daarom raadpleeg ik eerst een romanschrijver die militair inzicht aan beeldend vermogen paart: Graaf Lev Nikolajevitsj Tolstoj.

De treurigste, tegelijkertijd meest ironische beschrijving van een veldslag vinden we in zijn *Oorlog en vrede*. Het is september 1812. Het Grote Leger van Napoleon staat voor Moskou. De keizer die tot dan toe alle slagen heeft gewonnen, vindt de weg versperd door het leger van maarschalk Koetoesow. Tegenover een multinationale strijdmacht van 128.000 man, maar overwegend Fransen, staan de Russen, 114.000 man infanterie en 14.000 met lansen bewapende boeren.

De aanval begint. Napoleon voelt zich wat grieperig, laat zich in zijn commandopost een grog brengen. Adjudanten en koeriers komen aangegaloppeerd om hem van de voortgang der gevechten op de hoogte te stellen. Van situaties die intussen radicaal zijn veranderd. Hij geeft zijn bevelen. De boodschappers keren terug, treffen een situatie die intussen is achterhaald. De keizer oefent zijn gezag van veldheer uit in het niets van het niet meer bestaande. Toch bereikt hij Moskou. Om hem heen brandt de stad af. Hij erkent zijn nederlaag, begint aan de terugtocht, de Berezina. Na de opeenvolging van rampen, klassiek in de krijgskunde, wacht hem Elba. Dan komt Waterloo en ten slotte Sint-Helena waar hij sterft.

Treurig stemt de beschrijving van Tolstoj omdat de vergeefsheid van de oorlog tot in de vezels wordt onthuld. Tragikomisch is het geheel door de zelfoverschatting van de man die in zijn hoofdrol niet begrijpt dat zijn keizerlijke dagen geteld zijn; die in zijn als vanzelfsprekende veldheerroutine aanneemt dat er geen situatie bestaat waaruit hij niet als overwinnaar tevoorschijn zal komen. Het gedeelte waarin Tolstoj deze veldslag beschrijft, zou verplichte lectuur moeten zijn op alle militaire academies.

In de krijgskunst, zoals in het openbare en het persoonlijke leven in al hun vertakkingen, gelden onder alle omstandigheden twee regels. Zorg ervoor dat het wantrouwen u nooit verlaat, evenmin als uw kritische aandacht voor uw eigen krachten en mogelijkheden. Probeer bij de confrontatie uit alle macht de eigen schade tot het uiterste te beperken. Bedwing woede, vermijd razernij. Voor het overige zijn er geen absolute regels, geen voorschriften die onder alle omstandigheden op volle kracht van toepassing zijn. Iedere situatie vraagt een eigen dosering. Om die te kunnen bereiken moet men in staat zijn iedere situatie in haar geheel te kunnen beoordelen, voortdurend, met de gevolgen die daaruit door het eigen handelen kunnen voortvloeien.

Situaties kunnen niet worden bevroren. Alles verandert, onophoudelijk, door onze eigen daden, de reacties van anderen, onze eigen reacties. Iedereen, individuen, alle instituties, naties en culturen willen zichzelf zo goed mogelijk bewaren. Daartoe ontwikkelen ze tactieken en strategieën. Zelfhandhaving vereist gedoseerd wantrouwen. ‘Het werkelijke leven bestaat uit bluf, uit de kleine tactiek van de misleiding. Je moet je afvragen wat de ander denkt, dat ik van plan ben te doen,’ zei de beroemde wiskundige John von Neumann (1903-1957). Dat is het grondbeginsel; daarna komt de rest. ‘*Any war will surprise you*,’ zei Dwight Eisenhower, toen nog opperbevelhebber van de geallieerde strijdkrachten.

Het doel is altijd: met zo weinig mogelijk schade aan beide kanten de eigen partij naar de overwinning te voeren. De beste oorlog is die waarin zonder strijd de zege wordt behaald, schrijft Sun-tzu. Aan zijn beschouwingen ligt behalve een kennis van zaken over het gevecht een afkeer van de oorlog ten grondslag. Is de oorlog onvermijdelijk geworden, dan dient die zo kort mogelijk te zijn en met de geringste mate van

vernietiging tot het goede einde te worden gebracht. Dat is een vak, een wetenschap, een kunst. Over dit alles gaat *De kunst van het oorlogvoeren*.

Maar een cultuur, dit onbeschrijfelijk ingewikkeld geheel, bepaalt de manier waarop de oorlog zijn gestalte krijgt. De omvang van de strijdkrachten, het territoir van de tegenstander, het terrein van het gevecht, de stand van de wapentechniek, het moreel van het volk, het materieel uithoudingsvermogen, het beeld dat de belligerent van zichzelf heeft en hoe dit wordt beïnvloed door het verloop van de oorlog, dit alles draagt bij tot het verloop van de krachtmeting. En dan nog: als de oorlogsleider dit alles heeft berekend, naar eigen inzicht niets aan het toeval heeft overgelaten, is zijn cultuur bepalend voor het wezen, de muziek van de operatie.

Een oorlog is nooit een confrontatie tussen een onveranderlijke eenheid A en een even onveranderlijke B, waaruit ten slotte met mathematische zekerheid zal blijken wat aan het begin al vaststond: dat een van de partijen altijd de sterkste is geweest, en dat daarvan nu het proefondervindelijk bewijs is geleverd. Iedere oorlog is ook een voortdurend uniek leerproces, zoals Goliath te laat heeft ervaren, op het ogenblik dat hij door de slingersteen van David werd getroffen. Iedere oorlog begint op het punt waar de vorige is opgehouden, stelde generaal Charles de Gaulle vast. Hij doelde op de bewegingsoorlog waarvoor de grondslag werd gelegd aan het einde van de Eerste Wereldoorlog en die in 1940 het werkelijke krijgskundige begin van de Tweede markeert. Die eindigde in Europa doordat de Duitse legers in het oosten en het westen op de slagvelden ‘traditioneel’ werden verslagen terwijl het land ontraditioneel uit de lucht verder werd vernietigd. Op 9 augustus 1945 kwam met de eerste atoombom het einde voor Japan.

De inzet van de grote oorlog is in de loop van de vorige eeuw steeds groter geworden. De worsteling die zich na 1945 ontwikkelde, was de eerste tussen supermachten; het doel: de vestiging van een politiek systeem op de hele planeet. De Sovjet-Unie met een regime gedragen door het marxisme-leninisme maakte aanspraak op het monopolie van de politieke filosofie, staatsinrichting en wereldorde. Zou het kernwapen dan nog niet hebben bestaan, dan had misschien de grote tegenstelling van na 1945 tot een gigantische worsteling op de slagvelden geleid, gepaard aan een

luchtoorlog met vernietigende gevolgen. Maar nadat in 1949 de Sovjet-Unie ook in het bezit van het kernwapen was gekomen, heeft wederzijdse afschrikking deze krachtmeting verhoed.

Daaruit is de Koude Oorlog gegroeid, een wereldworsteling waarin de partijen geen schot op elkaar hebben gelost en die volgens andere, nog nauwelijks geformuleerde wetten, tot een vreedzaam einde is gebracht, met de overwinning van het Westen. De val van de Berlijnse Muur is het einde van een wereldrijk gecombineerd met het einde van een ideologie.

Het verloop van de Koude Oorlog is door historici beschreven, ze hebben hun analyses gegeven, oorzaken en gevolgen vastgesteld. Daarbij was één handicap. De wereldgeschiedenis kent geen andere worsteling tussen twee tot de tanden bewapende machtsblokken van de grootste omvang, die door de decennia heen niet naar de wapens hebben gegrepen, maar in plaats daarvan hun economisch systeem als laatste machtsmiddel hebben gebruikt. In de Koude Oorlog zijn veel theorieën en scenario’s geschreven maar er is geen Carl von Clausewitz, Mao Tse-tung of Sun-tzu die geprobeerd heeft wetmatigheden en voorschriften te formuleren, om daarmee dit wereldconflict tot de eerste van een nieuwe soort te bevorderen.

Terwijl deze grote, volstrekt nieuwe krachtmeting zich voltrok, werden door de belligerenten op de zijtonelen andere oorlogen uitgevochten; wel binnen de grote kaders van de ideologische strijd, maar volgens de oude beginselen. In Vietnam hebben de Amerikanen zich eerst, na de nederlaag van de Fransen tegen het communistisch-nationalistisch verzet, in de burgeroorlog laten zuigen. Daarna, van 1965 af, hebben ze acht jaar met de modernste middelen, volgens in *think tanks* doordachte strategieën, hun oorlog gevoerd. In die periode zijn 922.290 Noord-Vietnamezen – soldaten, burgers en leden van de Vietcong – gedood, hebben 181.483 Zuid-Vietnamezen het leven verloren en zijn 55.337 Amerikaanse soldaten gesneuveld. In 1973 trok Amerika zich terug. Zuid-Vietnam zette de oorlog nog twee jaar voort. Na de val van Saigon werden Noord- en Zuid-Vietnam verenigd tot een communistische staat en daarmee was bereikt wat Washington voortdurend heeft willen voorkomen.

In Afghanistan heeft de Sovjet-Unie tussen 1979 en 1988 op vergelijkbare wijze een militaire onderneming aan de periferie van de Koude Oorlog met een smadelijke nederlaag moeten bekopen. Het doel was

het moslimfundamentalisme aan een sector van de zuidoostgrens onschadelijk te maken; het eerste gevolg was dat het Rode Leger zich in een guerrilla verstrikte, in het Afghaanse moeras terechtkwam. Het eindresultaat dat het fundamentalistische regime van de Taliban de daaropvolgende dertien jaar in Kabul heeft gezeteld.

Als er geen aanslag van 11 september 2001 was geweest, zou het er waarschijnlijk nog zitten. De Taliban zijn door de Amerikanen opgeruimd, er zijn democratische verkiezingen gehouden, maar de krijgsheren van weleer zijn terug, de opiumteelt bloeit als nooit tevoren en op het ogenblik dat ik dit schrijf, is Osama bin Laden nog niet gevangen. Het nieuwe bewind kan niet overleven zonder de militaire steun van het Westen.

Hadden de supermachten de nederlagen in Vietnam en Afghanistan kunnen vermijden als hun strategen en politieke leiders zich in het werk van Sun-tzu (en Mao Zedong) hadden verdiept? Misschien hebben ze het gedaan, maar in dat geval gedacht het beter te weten. Van het verloop van het Sovjet-avontuur zijn we in het Westen slecht op de hoogte. Terwijl het zich voltrok, was van enige openbaarheid in de Sovjet-Unie geen sprake, en daarna is het trouwens op militair gebied niet veel beter geworden.

Vietnam daarentegen is in zijn voorgeschiedenis, aanleiding, ideologische rechtvaardiging, tactiek en strategie, ervaringen van de soldaat aan het front, de lekken van geheimen uit de ministeries en de ontwikkeling van de Amerikaanse publieke opinie geworden tot het meest openbare conflict in de geschiedenis. Het is de oorlog waarvoor, veronderstel ik, Sun-tzu op aarde zou willen terugkeren omdat hij hier tot in detail het demonstratie-model zou hebben van hoe de strijd juist niet moet worden gevoerd.

In deze periode was een van de grondslagen voor de Amerikaanse buitenlandse politiek de dominotheorie. De strekking daarvan is dat als een land eenmaal aan het communisme ten offer is gevallen, het vroeg of laat het buurland meesleept. Ze vallen om als dominostenen. En communistische revoluties zijn onomkeerbaar.

In de dominotheorie zijn ideologie en geopolitiek verenigd: een natie met een democratisch regime hoeft geen bondgenoot, maar kan geen vijand van

Amerika zijn. Het ‘verlies’ van China in 1949 en de opmars van de communisten in Indochina impliceerden dat Vietnam gered moest worden.

Nadat in augustus 1964 het Amerikaanse oorlogsschip de Maddox had deelgenomen aan een Zuid-Vietnamese aanval, ondernamen de Noord-Vietnamezen in internationale wateren een tegenaanval op het Amerikaanse flottielje en brachten één schip tot zinken. Het Amerikaanse geduld was op. Senator Russell uit Georgia verklaarde: ‘De eer van de natie staat op het spel. Wij mogen en zullen niet terugschrikken bij onze verdediging.’ Volgens opinieonderzoek was 85 procent het met hem eens. Geopolitiek en ideologie kunnen niet zonder patriottisme. De vlag moet uit, het volkslied gezongen zodat de democratie weet waar ze staat. In de Senaat werd de Tonkinresolutie aangenomen, met twee stemmen tegen. Vliegtuigen stegen op om Noord-Vietnamese militaire installaties te bombarderen. Daarmee was de tocht naar het centrum van het Vietnamese moeras definitief begonnen.

Vietnam is de oorlog volgens de toon van de Amerikaanse muziek. In de loop der jaren hebben ze alle beproefde strijdmiddelen gebruikt, waaronder de zware bombardementen. Ze hebben er nieuwe aan toegevoegd: de massale inzet van helikopters, *gunships*, napalm, het ontbladeringsmiddel *agent orange* waardoor oerwouden ontbladerd werden en de guerrillastrijders hun dekking verloren. Regelmatig vroeg de opperbevelhebber generaal Westmoreland om meer troepen, kreeg die ook, en beloofde dat de eindoverwinning in zicht was. Naarmate de oorlog langer duurde nam het aantal mishandelingen en gruwelen toe – zoals bij iedere oorlog. De kosten in mensenlevens werden ‘onaanvaardbaar hoog’. Het Amerikaanse thuisfront begon zich te verzetten; aan het front en in het vaderland werd het moreel aangetast, ten slotte dusdanig dat de aftocht onvermijdelijk was.

De slotsom in dit verband is dat een groot leger met de modernste wapens, aanvankelijk in de overtuiging de vaderlandse zaak te dienen in een langdurige oorlog op vreemde bodem niet was opgewassen tegen de partij die met de grondigste kennis van de plaatselijke omstandigheden – volk, taal, terrein – de aanvaller weerstaat. Dat is een les die in een aantal varianten bij denkers over de oorlog, van Sun-tzu tot Carl von Clausewitz, te vinden is. En dan is het de vraag hoe het komt dat sinds 1945 telkens

weer westerse grootmachten zich hebben laten verleiden om de strijd met dergelijke tegenstanders aan te binden.

De oorsprong ligt telkens in een fatale combinatie van drie overtuigingen: dat men het absoluut moreel gelijk aan zijn zijde heeft; dat men daarin wordt gesteund door het vaderland en waarschijnlijk ook een deel van de tegenpartij; en dat in de confrontatie de overwinning onvermijdelijk is dankzij de technische superioriteit. Dat zijn drie vergissingen. Er is meer dan één vorm van moreel gelijk; steun is geen onuitputtelijke bron maar regelrecht afhankelijk van het succes, van welke onderneming dan ook; en technische superioriteit heeft haar beperkingen.

Na de nederlaag van Vietnam is er 28 jaar voorbijgegaan voor Amerika zich weer in een groot gewapend conflict heeft begeven: de Eerste Golfoorlog. President Bush sr. had de lessen van Vietnam ter harte genomen. Nadat Saddam Hussein Koeweit had veroverd, heeft hij zich een half jaar gegund om een coalitie van regionale machten te vormen en een overmacht aan strijdkrachten op te bouwen. Aan het ingrijpen lag geen ideologische rechtvaardiging ten grondslag maar een internationaal staatsrechtelijk doel: het vestigen van de Nieuwe Wereldorde die de soevereiniteit der staten moest garanderen.

Nadat Koeweit was bevrijd en de Irakese strijdkrachten verslagen rukte de Coalitie onder Amerikaanse leiding niet op naar Bagdad. Zo werd iedere kans op herhaling van een Vietnam vermeden. Toen de operatie was voltooid, zei de president: ‘*Thank God we kicked the Vietnam syndrome*.’ Daarna hebben hij en zijn opvolger Bill Clinton met succes de politiek van indamming tegenover Saddam twaalf jaar voortgezet. Die heeft in die tijd ook geen massavernietigingswapens kunnen bouwen.

In de nieuwe oorlog tegen Irak heeft het Amerikaanse opperbevel zich alle fouten veroorloofd waartegen niet alleen Sun-tzu heeft gewaarschuwd, maar die ook in Vietnam op grote schaal zijn begaan. De oorlog is onder valse voorwendsels begonnen: de massavernietigingswapens van Saddam en zijn vriendschap met al-Qaeda bleken niet te bestaan. Er werd wel een coalitie gevormd, maar alle landen uit de regio hebben geweigerd daaraan deel te nemen. Met de methode van *shock and awe*, een overweldigende aanval uit de lucht, werden de vijandelijkheden geopend.

De opmars naar Bagdad verliep vlot, Saddam verdween, de bevolking vierde de bevrijding, maar de overwinnaar verzuimde een nieuw burgerlijk bestuur te organiseren. Het hele Irakese leger werd ontslagen en het burgerlijk bestuur gezuiverd van leden van de Ba'aath-partij, waardoor massale werkloosheid ontstond en de openbare orde praktisch verdween. Na de *shock and awe* kwam de chaos, die vermeden had kunnen worden. In de wijze van oorlogvoering, zowel in Vietnam als in de Tweede Golfoorlog, heeft de Amerikaanse cultuur zich uitgedrukt: in het ontplooien van de verpletterende superioriteit die, ongeacht de *collateral damage*, bij voorbaat als toereikend wordt beschouwd. De arrogantie van de macht, zoals Senator Fulbright in 1966 zei. 'Senator Halfbright' werd hij toen genoemd.

Van tijd tot tijd wordt China in het Westen opnieuw ontdekt. De laatste keer in de vorige eeuw gebeurde dat toen in 1989 het studentenprotest op het Plein van de Hemelse Vrede in Peking werd neergeslagen. De soevereiniteitsoverdracht van Hongkong door het Verenigd Koninkrijk aan de Volksrepubliek China, in 1997, heeft de wereldopinie niet diep beroerd. Sinds een paar jaar beleven we de eerste herontdekking in de nieuwe eeuw. China dringt weer door tot ons dagelijks leven, met 1,6 miljard mensen nu als de grootste reus van de planeet. Een natie die, zonder het communisme te hebben afgezworen, een systeem tot ontwikkeling heeft gebracht dat deel uitmaakt van de internationale gemeenschap en, met een groei van tegen de tien procent per jaar, een verbijsterend economisch succes is. Prognoses over de gevolgen van de goedkope arbeid, de snelle vorderingen van de elektronische industrie, het aandeel in de verantwoordelijkheid voor de opwarming van de aarde, het verschijnen van de moderne consument horen tot het dagelijks nieuws. Het land is terug op het wereldtoneel.

Dit betekent ook dat het in de nabije toekomst in toenemende mate aanspraak zal maken op de energievoorraad van de planeet, in het bijzonder de olie in het Midden-Oosten. De tijd is niet ver meer dat China naast India, de Verenigde Staten en Europa de belangrijkste geopolitieke speler zal zijn. Het is zeker dat daaruit internationale meningsverschillen – conflicten – zullen ontstaan, al valt over de vorm daarvan niets te zeggen. Een regelrechte oorlog tussen supermachten met kernwapens is ondenkbaar, want betekent moord op de planeet, zoals ook het geval zou zijn geweest als

de Koude Oorlog in een hete was veranderd. Maar de kleine oorlog, die tussen plaatsvervangers, vertegenwoordigers, de *war by proxy*, blijft mogelijk.

Tussen 1941 en 1945 is de oorlog veramerikaniseerd. Zware bombardementen, en als dat daarna noodzakelijk is, de aanval met een technisch superieure en overweldigende overmacht zijn er de voornaamste kenmerken van. In de Tweede Wereldoorlog heeft het gewerkt, in Vietnam heeft de strategie niet geholpen. Irak is met de zeer grote *collateral damage* een twijfelgeval. In het algemeen is de Amerikaanse strategie die van het ongeduld.

Hoezeer is dat tegengesteld aan dat wat de tegenstanders – van een land in een nationalistische opstand tot het fundamentalistische terrorisme, met alle mengvormen – in de praktijk brengen! Bij hen gaat het erom het gevecht te vertragen, de definitieve grote krachtmeting te ontwijken, om in plaats daarvan het moreel van de vijand te verzwakken, hem in verwarring te brengen, uit te putten. Dat is niet de les, maar de levenshouding van Sun-tzu.

Een superieure macht dient tot niets als hij door een blinde als een moker wordt gebruikt. Wie scherp ziet, geduld en energie heeft en een grondige kennis van de vijand, kan volstaan met licht gereedschap. En is men opperbevelhebber, ga dan eerst persoonlijk in het geheim bij de vijand kijken. Aldus Sun-tzu.

H.J.A. Hofland

VOORWOORD BIJ DE NEDERLANDSE VERTALING

Een wijsgerig boek over oorlogvoering – kan dat? In Nederland zou men huiverig zijn om Von Clausewitz of zelfs Machiavelli tot de wijsgeren te rekenen, maar de Chinezen hebben geen enkel bezwaar tegen die benaming voor hun grootste militaire schrijver, Meester Sun. Op die manier komt meteen al naar voren dat de invulling van het begrip ‘filosofie’ verschilt van cultuur tot cultuur. Iemand die als Von Clausewitz het begrip ‘totale oorlog’ uitvindt, of die als Machiavelli vertelt dat dankbaarheid geen deel mag uitmaken van de gevoelens van een vorst, zo iemand lezen wij misschien met rode oortjes, maar wijsgerig vinden wij zijn boek niet. Toch zijn deze twee niet ‘schurkachtiger’ dan Meester Sun, die onbekommerd praat over ‘spionnen die je kunt opofferen’, ‘soldaten verbranden’, of ‘je troepen in een uitzichtloze situatie brengen – want dan zullen je soldaten des te harder vechten’.

Toch is Meester Sun geen wreedaard of zelfs maar een militarist – hij vertelt ons dat een legeraanvoerder die geen menselijk mededogen kent, geen blijvende overwinningen kan behalen. Oorlog is echter een belangrijke staatszaak, en als zodanig onze aandacht waard. Daarmee is aan Chinese zijde ook de vraag naar het filosofische gehalte van *De kunst van het oorlogvoeren* beantwoord: elk boek dat over staatszaken gaat, is filosofisch, en al helemaal een boek dat over vragen van leven en dood van de staat gaat. Er is in Chinese ogen geen principieel verschil tussen een denker die een bedreigde vorst aanraadt ‘goedheid’ te betrachten, in de hoop dat de vijandschap dan vanzelf zal verdwijnen, en een denker die een vorst concretere middelen aan de hand doet om de vijand te elimineren – het doel blijft hetzelfde: handhaving van de vorst en daarmee van de staat.

Al uit de Oudheid zijn er bewijzen te over dat Meester Suns *De kunst van het oorlogvoeren* druk gelezen werd. Andere filosofen klagen dat ‘iedereen Meester Sun leest’, of vallen hem aan zonder hem met name te noemen. Weer anderen schrijven over hem – net zo goed zonder hem te noemen. Ook in Europa trok het boek relatief vroeg de aandacht: de eerste (slechte) vertaling, van kapitein Calthrop, verscheen in 1908, en de vertaling van Lionel Giles dateert alweer uit 1910. Daarna zijn nog minstens drie vertalingen verschenen, die van Griffith in 1963, die van Clavell in 1983 en die van Cleary in 1988. Zelfs het *Boek der Veranderingen* is niet zo vaak vertaald in minder dan honderd jaar.

De laatste twee vertalingen waren bij verschijnen eigenlijk al slecht, omdat in geen van beide rekening gehouden werd met de ontdekking in 1972 van een graf in de Chinese provincie Shantung, waaruit onder andere een meer dan tweeduizend jaar oud handschrift van Meester Suns werk tevoorschijn kwam. Behalve dat dit een concreet bewijs was van de populariteit van Meester Sun, was het natuurlijk ook onze kans om te zien of diens werk rond de tijd dat het begraven werd – tussen 140 en 118 v.C. – dezelfde vorm had als tegenwoordig.

Het antwoord is zowel ‘ja’ als ‘nee’: alle dertien hoofdstukken waaruit de traditionele *Kunst van het oorlogvoeren* bestaat, zijn teruggevonden in het handschrift uit het graf van Yin-ch’üeh-shan, maar daarnaast vond men nog vijf hoofdstukken die volkomen nieuw waren. Deze vijf hoofdstukken werpen een ander licht op de huidige, klassieke versie van *De kunst van het oorlogvoeren.* In de klassieke versie van het boek komen alleen essay-achtige hoofdstukken voor, zonder dialoog, maar deze nieuwe hoofdstukken zijn voor een groot gedeelte wel in dialoogvorm. Het lijkt of in de loop der tijd alle hoofdstukken waarin van een dialoog tussen Meester Sun en een koning sprake was, verdwenen zijn, zodat alleen de essay-achtige hoofdstukken overgebleven zijn. Er circuleerden echter al sinds de oudste tijden kleine brokjes tekst, in allerlei vorm bewaard, waarin Meester Sun sprekend werd opgevoerd – maar omdat de klassieke *Kunst van het oorlogvoeren* geen dialoog bevat, was lange tijd aangenomen dat deze brokjes niet echt van Meester Sun waren.

Door de vondst in het graf van Yin-ch’üeh-shan is aannemelijk geworden dat het boek van Meester Sun in zijn oudere stadia wel degelijk

conversaties bevatte, en dat deze kleine brokjes net zo goed ‘echt’ zijn. Om die reden zijn ze in deze vertaling opgenomen, zodat de lezer een compleet overzicht heeft van alles wat van Meester Sun bekend is.

‘Alles, behalve de atoombom’ – dat zou een goed antwoord zijn op de vraag wat er in *De kunst van het oorlogvoeren* ter sprake komt. Er lijkt in feite heel weinig specifiek Chinees te zijn aan de raadgevingen van Meester Sun. Opmerkelijk is bijvoorbeeld dat hij geen vertrouwen heeft in orakels en goddelijke uitspraken – ‘voorkennis,’ schrijft hij, ‘krijg je niet op basis van de geesten en goden’. Voorkennis krijg je door het juiste gebruik van spionnen, een uitspraak waar militaire genieën als Napoleon of de hertog van Wellington het zonder meer mee eens zouden zijn. Het verspreiden van valse informatie, dubbelspionnen, het opofferen van spionnen – allemaal praktijken die niet nieuw zijn, niet Chinees zijn, maar die alleen in het Chinees op zo’n vroeg tijdstip al beschreven zijn.

Een zeer netelig punt wordt aangesneden, niet in *De kunst van bet oorlogvoeren* zelf, maar in het levensverhaal van Meester Sun, wanneer deze op een belangrijk ogenblik verkondigt dat een commandant te velde de orders van zijn superieuren niet hoeft te gehoorzamen – met andere woorden, dat de politiek niet te allen tijde het primaat heeft over het leger. Militairen zullen deze uitspraak wellicht met een knik beantwoorden, politici zullen er waarschijnlijk anders over denken.

Er kleeft nog een netelig probleem aan Meester Suns werk, een waar hij het nooit over heeft, maar dat toch bij de lezer ooit naar boven moet komen: er zijn bewijzen dat het boek met vrucht gebruikt kan worden in die oorlog die wij ‘zakendoen’ noemen, en er zijn aanhoudende geruchten dat Meester Suns werk bestudeerd werd aan beide zijden in het Golf-conflict. De vraag die dan overblijft, is: wie of wat bepaalt de overwinning wanneer beide zijden in een conflict *De kunst van het oorlogvoeren* bestudeerd hebben?

B.J. Mansvelt Beck
maart 1994

DEEL I

Introductie

Inleiding

De 'nieuwe' Sun-tzu

De *Sun-tzu*, of *Meester Sun*, is het langst bestaande en meest bestudeerde klassieke militaire werk in de geschiedenis van de mens. Het is zeer aannemelijk dat het stamt uit de tijd van de Oorlogvoerende Staten (ca. 403-221 v.C.), een bepalende fase in de Chinese beschaving, waarin literaire en filosofische bijdragen in omvang en subtiliteit slechts werden geëvenaard door de ontwikkeling van een steeds efficiënter wordende militaire cultuur.

Gedurende de voorgaande Lente- en Herfstperiode (ca. 722-481 v.C.) had een groot aantal kleine semi-autonome staatjes zich verenigd in een aanhoudende overlevingsoorlog. Wat ze achterlieten was zo'n twaalftal 'centrale staten' *(chung-kuo)*, waaraan het huidige 'China' zijn naam te danken heeft.[1] Rond de 5e eeuw v.C. was het alle strijdende partijen duidelijk geworden dat het enige alternatief voor winnen bestond uit ten onder gaan. En naarmate de rivalen voor de troon van een verenigd China minder in aantal werden, groeiden de belangen en de bruutheid van de oorlogvoering exponentieel.

Tijdens deze periode werd het voeren van oorlog omgevormd van een edele kunst tot een industrie, en de levens die op de slagvelden gelaten werden, liepen op tot honderdduizenden. Rondtrekkende filosofen trokken door de centrale staten van China en boden hun adviezen en diensten aan aan de strijdende heersende families. Onder de confucianistische, monistische en legalistische filosofen die aan deze rondreis deelnamen, bevond zich ook een nieuwe generatie militaire specialisten, geschoold in de concrete tactieken en strategieën van effectieve oorlogvoering. Van deze deskundigen is één naam in de geschiedenis het meest bekend gebleven,

namelijk Sun Wu uit de staat Wu, meer bekend onder zijn erenaam ‘Sun-tzu’ ofwel ‘Meester Sun’.

Een van de belangrijkste redenen waarom Meester Sun zo’n vooraanstaande plaats is blijven innemen in de krijgskunst, is de militaire verhandeling *Sun-tzu: De kunst van het oorlogvoeren (Sun-tzu ping-fa)*, dat al in een vroeg stadium van de overlevering met zijn naam verbonden werd. In de loop der eeuwen is er een complete bibliotheek rond de teksten gegroeid, en zijn ze in vele, zo niet de meeste, belangrijke talen van de wereld vertaald.

Hoewel er verschillende populaire vertalingen van de *Sun-tzu* bestaan, waarvan een aantal hierna nog besproken zal worden, zijn er voldoende redenen voor een nieuwe vertaling en een nieuw onderzoek naar de teksten in onze tijd. De *Sun-tzu* die in deze reeks verschijnt, verschilt aanmerkelijk van voorgaande uitgaven op verschillende belangrijke punten.

In 1972 werd een nieuwe tekst van de *Sun-tzu* ontdekt bij een archeologische vondst in de provincie Shantung, die niet alleen grote delen bevatte van het uit dertien hoofdstukken bestaande werk dat we tot dan toe kenden, maar ook gedeelten van vijf verloren gegane hoofdstukken van de *Sun-tzu.* Al dit materiaal, dat vroeger onbereikbaar was voor de onderzoekers van de *Sun-tzu*-teksten, werd begraven in een graf ergens in de periode tussen 140 en 118 v.C.

Deze archeologische vondst heeft verscheidene gevolgen.

De nieuwe vertaling van de dertien hoofdstukken van de kerntekst in deel II van dit boek is gebaseerd op een exemplaar van de *Sun-tzu* dat meer dan duizend jaar ouder is dan die waarop voorgaande vertalingen waren gebaseerd. Voor de opgravingen bij Yin-ch’üeh-shan was de meest recente tekst die zich leende voor vertalingen een uitgave uit de Sung-dynastie (960-1279). De aanvullende vijf hoofdstukken die in dit boek vertaald zijn onder deel III, en die een lengte hebben van ongeveer 20 procent van de dertien hoofdstukken, zijn volledig nieuw, en geven ons aanvullende inzichten in de inhoud en de structuur van de oorspronkelijke tekst.

Deel IV van dit boek bevat een nieuw perspectief op de *Sun-tzu* dat verschaft wordt door traditionele encyclopedische werken en commentaren die verwijzingen naar de *Sun-tzu* bevatten, welke terug te voeren zijn tot de 1e eeuw van onze jaartelling. In lengte voegt dit gedeelte meer dan 2200

karakters toe – meer dan eenderde van de dertien hoofdstukken. De encyclopedische werken werden als genre in het algemeen samengesteld door het verzamelen van citaten uit de klassieke teksten rond zulke specifieke zaken als het hof, dieren, planten, voorspellingen, courtisanes enzovoort. Een van de regelmatig terugkerende encyclopedieonderwerpen was oorlogvoeren. Oude commentaren, geschreven door geleerden om klassieke werken te verklaren, hebben ook nu en dan verwezen naar de *Sun-tzu.* Aan deze nieuwe, uitgebreide tekst van de *Sun-tzu* heb ik deel IV toegevoegd. Het bevat materiaal uit de encyclopedieën en uit sommige van de vroegste commentaren, die rechtstreeks werden toegeschreven aan Meester Sun. Nu we er meer vertrouwen in kunnen hebben dat de *Sun-tzu* een uitgebreidere, complexere tekst was, hebben we goede redenen om aan te nemen dat ten minste een aantal van deze toevoegingen authentiek is. Een van de factoren waardoor dit materiaal vroeger in twijfel werd getrokken, was een verschil in stijl: de tekst van de dertien hoofdstukken is verhalend proza, terwijl de encyclopedische citaten over het algemeen de dialoogvorm hebben. Nu we beschikken over erkende, 'van buiten' komende verklarende hoofdstukken van de *Sun-tzu* die eveneens uit dialogen bestaan, en die veel stilistische kenmerken delen met encyclopedische citaten, hebben we minder redenen om achterdochtig te zijn. Hoewel de authenticiteit van elk van deze passages nog steeds onmogelijk kan worden vastgesteld, is de algemene overeenkomst tussen passages die gevonden werden in de herziene *Sun-tzu* en die welke de encyclopedieën bevatten, zo groot dat veel citaten heel goed afkomstig kunnen zijn van de verloren gegane gedeelten van deze tekst.

Ik heb in deel IV ook een aantal fragmenten opgenomen van een archeologische vondst uit 1978 in de provincie Ch'ing-hai, die stamt uit de eerste of tweede eeuw voor onze jaartelling. Zes van de ontdekte stroken verwijzen expliciet naar 'Meester Sun' en suggereren een verwantschap met de *Sun-tzu.*

Naast het werken vanuit de nu beschikbare vroegste tekst van de *Sun-tzu* en het vertalen van nieuw ontdekte gedeelten ervan, heb ik getracht het filosofische belang van dit vroege werk te benadrukken. De meeste verhalen over de *Sun-tzu* waren historisch getint; het mijne is cultureel. In de inleiding die aan de vertaling voorafgaat, heb ik gepoogd die culturele

vooronderstellingen vast te stellen die zorgvuldig in overweging moeten worden genomen als we de tekst binnen zijn eigen wereldbeeld willen zien. Als we geconfronteerd worden met een tekst uit een traditie die zo zeer van de onze verschilt als het klassieke China doet, moeten we onze hersenen en onze verbeeldingskracht erin oefenen de tekst binnen zijn eigen denk- en leefwijze te plaatsen. Als we op de voorgrond plaatsen wat voor ons cultureel bekend en belangrijk is, zien we slechts onze eigen reflecties verschijnen op de oppervlakte van de Chinese cultuur. Dan negeren we onopzettelijk juist die meer exotische elementen die essentieel zijn voor een beoordeling van wat karakteristiek is voor China. Bij het vergelijken van onze opvattingen met die van het klassieke Chinese wereldbeeld heb ik getracht die bijzondere kenmerken van het klassieke Chinese denken vast te stellen en aan de oppervlakte te brengen, die het gevaar lopen bij onze interpretatie van de tekst op de achtergrond te raken.

Naast het feit dat filosofie ons in staat stelt het klassieke Chinese wereldbeeld van het onze te onderscheiden, speelt ze nog een andere belangrijke rol. We moeten de intieme relatie in deze cultuur tussen filosofie en oorlogvoeren verklaren; we moeten duidelijk maken waarom bijna alle vroege Chinese filosofen de krijgskunst beschouwden als een gebied van voortdurende filosofische bespiegeling, en waarom de militaire teksten zelf een vorm van toegepaste filosofie zijn.

Deze uitgave van de *Sun-tzu* wil zowel voorzien in de behoeften van de China-specialist als in die van de algemene deskundige. Daarom is een kritische tekst in het Chinees van de *Sun-tzu* uit de beschikbare redacties van het werk op basis van de meest gezaghebbende wetenschappelijke inzichten samengesteld en aan de vertaling toegevoegd. Deze kritische tekst is gebaseerd op de collectieve beoordeling van China’s vooraanstaande wetenschappers op het gebied van militaire zaken. Voor de generalist die de tekst beter wil leren begrijpen binnen de bredere intellectuele samenhang, heb ik de eerder genoemde filosofische beschouwing toegevoegd.

Als we uitgaan van de lange en rijke historie van de *Sun-tzu* zelf, dan is de introductie ervan in de Engelse taal vrij recent en stelt ze niet zo erg veel voor.[2] Ondanks enige verhelderende kritische artikelen van D.C. Lau (1965) over de kwaliteit van de vertaling van Samuel B. Griffith (1963), moeten we nog steeds erkennen dat Griffiths vertolking van de *Sun-tzu* en

zijn commentaar bij verschillende aspecten van de tekst een spectaculaire verbetering waren van wat er daarvoor bestond, en dat ze tot op heden de best geslaagde poging zijn om de tekst toegankelijk te maken voor de Engelssprekende wereld. De eerste bekende vertaling van Captain E.F. Calthrop (1908) was inderdaad zo onvoldoende, dat de venijnige en ondermaatse aanval die ze ontlokte aan de bekende sinoloog en vertaler Lionel Giles, destijds assistent-curator bij het British Museum, de redelijke kwaliteit van Giles' eigen poging ontluistert. Hoewel de vertaling van Giles enigszins gecompromitteerd is door zijn onbeheerste uitval naar de arme, pionierende Calthrop, is ze toch een eerste wetenschappelijke poging een moeilijke tekst toegankelijk te maken en heeft ze de verdienste dat er een Chinese versie van de *Sun-tzu* in opgenomen is.

In de halve eeuw tussen Giles en Griffith is er niet veel gebeurd. De kracht van Griffiths werk is dat het een product is van een ervaren en intelligente militair. Samuel Griffith bereikte de rang van brigadegeneraal bij het United States Marine Corps, en schreef uitvoerig en degelijk over militaire aangelegenheden, van de strijd bij Guadalcanal tot het Chinese Volksbevrijdingsleger. De vele praktische inzichten die Griffith in zijn commentaren verstrekt zijn zeer waardevol, en de kwaliteit van zijn vertaling is veel beter dan die van Giles en van recentere populaire pogingen als die van Thomas Cleary (1988), die noch over praktische militaire wijsheid, noch over wetenschappelijke deskundigheid beschikt.

Ten slotte heb ik de gelegenheid van deze vertaling aangegrepen om de lezer te informeren over recente Chinese archeologische opgravingen – in het bijzonder die welke begonnen bij Yin-ch'üeh-shan in 1972 – ter erkenning van het belang van deze ontdekkingen voor de heroverweging van het klassieke tijdperk in China. Bij deze opgravingen hebben we een geheime bergplaats gevonden van tekstmateriaal dat alles omvatte, vanaf nieuwe bewerkingen van bestaande klassieken tot werken die duizenden jaren verloren waren. Op velerlei manieren omvatten al deze opgravingen een historisch moment uit lang vervlogen eeuwen, en stellen zij ons, met enige verbeelding, in staat terug te gaan en een blik te werpen op een belangrijke periode in de historie van China die anders voor ons ontoegankelijk was gebleven. En aan de hand van deze oude relikwieën en

teksten kunnen we een culturele locatie reconstrueren om onze theorieën en speculaties over een niet meer bestaande wereld te toetsen.

Archeologie: een omwenteling in de studie van het oude China

Voor cultuurvorsers die zich bezighouden met het ontstaan van de Chinese beschaving en de vroege ontwikkeling ervan, was de ontdekking van verloren gegane teksten, die aan de wereld kenbaar werd gemaakt in de archeologische tijdschriften van China sinds de hervatting van hun publicaties in 1972, niet minder dan adembenemend. De ontdekte teksten omvatten uiteenlopende categorieën.

Een van deze categorieën is die van bestaande teksten. De teksten in deze groep zijn van belang omdat ze verschoond zijn gebleven van de mishandeling door de misschien goedbedoelende, maar niet altijd goeddoende bewerkers en klerken die verantwoordelijk waren voor de overdracht gedurende tweeduizend jaar. Zo heeft bijvoorbeeld de blootlegging in december 1973 van het Ma-wang-tui graf nummer 3 in Hunan, dat dateerde uit ongeveer 168 v.C., ons twee edities van de *Lao-tzu*[3] opgeleverd die vijfhonderd jaar ouder zijn dan onze vroegste exemplaren.

De recentelijk gepubliceerde revisie van de Lao-tzu-vertaling van D.C. Lau, gebaseerd op een studie van de Ma-wang-tui-teksten, is een duidelijk voorbeeld van de waarde van deze nieuwe documenten bij het oplossen van tekstuele problemen die commentatoren gedurende die tweeduizend jaar hebben geplaagd.[4] En met Robert G. Henricks *Lao-tzu: Te-tao ching* in deze reeks wordt het zorgvuldige werk aan de teksten voortgezet.

Naast de *Lao-tzu* en de *Sun-tzu* zijn ook gedeelten opgegraven van het *Boek der veranderingen (I Ching), Intriges van de Oorlogvoerende Staten (Chan-kuo ts'e)*, en de *Annalen van Lente en Herfst van Meester Yen (Yen-tzu ch'un-ch'iu).* Deze worden nu op dezelfde zorgvuldige wijze geanalyseerd. Er gaan zelfs geruchten dat er een gedeelte van de tekst van de *Analecta* is ontdekt bij opgravingen in het district Ting in de provincie

Hopei in 1973, maar tijdens het schrijven van dit boek was dit materiaal nog niet toegankelijk voor buitenlandse wetenschappers.[5]

Een andere categorie van ontdekte teksten is die van bestaande teksten die lang door deskundigen als apocrief werden beschouwd – dat wil zeggen, als werken waarvan het auteurschap en de gezaghebbendheid twijfelachtig zijn. Gedeelten van de krijgsverhandelingen *Zes strategieën (Liut'ao)* en *Meester Wei-liao (Wei-liao-tzu)*, gevonden in de geheime bergplaats met militaire geschriften in graf nummer 1 bij Yin-ch'üeh-shan, behoren tot deze groep. Vanzelfsprekend vormt de ontdekking van deze teksten in een graf uit 140 v.C. het nadrukkelijke bewijs van hun oorspronkelijkheid. Ook is er de verzameling *Meester Wen*-(Wen-tzu)fragmenten, gevonden bij de opgravingen in het district Ting, die – dankzij de belangrijke verschillen tussen de gezaghebbende ontdekte teksten en de gewijzigde *Meester Wen* zoals wij die kennen – dit werk waarschijnlijk eeuwen eerder zal dateren dan aanvankelijk werd aangenomen.[6]

Een derde belangrijke categorie teksten bestaat uit werken betreffende astronomie en voorspellingen, die tot nu toe volledig onbekend waren. *De voorspellingen van de windrichtingen (Feng-chiao-chan)* en *De profetieën van voortekenen en waarschuwingen (Isai-i-chan)*, en het register van een kalender uit 134 v.C., ontdekt in de graven nummer 1 en 2 bij Yin-ch'üeh-shan, zijn voorbeelden van dit soort materiaal.

Een vierde categorie teksten is die van werken die we min of meer bij naam kenden, maar waarvan de werkelijke inhoud voor het grootste deel tweeduizend jaar lang zoek was. Ongetwijfeld zijn de belangrijkste vondsten in deze categorie de vier verhandelingen – Ching-fa, Shih-liu-ching, Ch'eng en Tao-yüan – die we tezamen in het algemeen *De boeken van de Gele Keizer (Huang-ti po-shu)* noemen. Deze gaan vooraf aan het tweede exemplaar van de *Lao-tzu* op de tekststrook die gevonden werd in graf nummer 3 bij Ma-wang-tui[7], en de Sun Pin: *De kunst van het oorlogvoeren*[8], gevonden in graf nummer 1 van Yin-ch'üeh-shan. Geannoteerde vertalingen van deze beide werken zijn in voorbereiding, en zullen waarschijnlijk ook in deze reeks verschijnen.

Naast deze werken, die in hun volledige omvang nieuw voor ons zijn, werden er ook verloren gegane gedeelten ontdekt van bestaande teksten die

waren overgedragen in bewerkte of verkorte vorm. Zo bevat bijvoorbeeld de *Sun-tzu* uit Yin-ch'üeh-shan naast de ruim 2700 karakters van de standaardtekst van dertien hoofdstukken, die ongeveer een derde van de totale lengte van de tekst uitmaken, ook vijf aanvullende hoofdstukken die we tot nu toe nooit hadden gezien. Bij deze zelfde vondst bevonden zich ook 42 bamboestroken die waarschijnlijk verloren gegane gedeelten van de *Meester Mo (Mo-tzu)* bevatten.

De waarde van deze nieuw ontdekte documenten voor de uitbreiding en verheldering van onze kennis over de oude Chinese beschaving kan niet genoeg worden onderstreept. En de vooruitzichten op nieuwe ontdekkingen zijn zeer gunstig, vooral omdat een aantal belangrijke locaties reeds bekend is – zoals bijvoorbeeld het graf van de eerste keizer van de Ch'in-dynastie uit de 3e eeuw voor onze jaartelling. Terwijl het werk op deze bekende plekken langzaam vordert, met wetenschappers die wachten op technologische vernieuwingen die nodig zijn om de inhoud van de graven zo goed mogelijk te conserveren, worden vele andere vondsten toevallig gedaan op bouwterreinen die niets met de gerichte opgravingen van doen hebben. Door de enorme invloed die dit archeologische materiaal heeft en nog zal hebben op de wetenschappelijke kennis over het oude China, is een doorgaande bekendheid met de ontwikkelingen op dit gebied een essentieel onderdeel geworden van de scholing van iedere classicus op het gebied van China. Hiervan uitgaande moeten we stellen dat we door de aard van het materiaal, het nauwgezette werk dat noodzakelijk is om het te ontdekken en te analyseren, en de reële mogelijkheid van weer nieuwe ontdekkingen, het beschikbare materiaal over deze teksten als niet meer dan voorlopig kunnen beschouwen. Daarom kan dit boek niet meer zijn dan een verslag van de vorderingen – een herziening aan de hand van één bijzonder belangrijke vondst. Een van de opdrachten van deze reeks is de vondsten toegankelijk te maken voor de westerse lezer.

De opgravingen bij Yin-ch'üeh-shan

Van de verschillende archeologische vondsten waarbij nieuw materiaal aan het licht werd gebracht, zijn de twee belangrijkste op het moment dat we dit schrijven de westelijke Han-graven (202 v.C.-8 n.C.) van Ma-wang-tui in Ch'ang-sha, Hunan, ontdekt in 1973, en die van Yin-ch'üeh-shan bij de stad Lin-i in Shantung. Gedeelten van de *Sun-tzu*, het onderwerp van deze studie, werden ontdekt bij de laatstgenoemde opgravingen in 1972.

Na de oorspronkelijke vondst besteedde het comité van Yin-ch'üeh-shan ruim twee jaar aan het onderzoek van de 4942 bamboestroken waarop de teksten waren geschreven, alvorens de voorlopige resultaten in februari 1974 aan de wereld kenbaar te maken. Voor details over de eerste verslagen, een catalogus van de inhoud van deze graven, en de best mogelijke pogingen van de huidige wetenschap om de graven te dateren en de begravenen te identificeren, raadplege men de appendix.

Het waarschijnlijk belangrijkste en interessantste materiaal dat in graf nummer 1 werd ontdekt, is de aanvullende tekst van de bestaande *Sun-tzu: De kunst van het oorlogvoeren* en de grote gedeelten van de lang verloren *Sun Pin: De kunst van het oorlogvoeren.*

De archeoloog Wu Chiu-lung geeft in een in 1985 herziene versie van het eerdere verslag van 1974 een overzicht van de inhoud van de bamboestroken in de hier volgende meer algemene termen.[9]

De Han-stroken uit graf nummer 1 kunnen grofweg worden verdeeld in die waarvan we bestaande overgeleverde teksten hebben, en die waarvan de teksten verloren waren gegaan. Omdat de tekst van de Han-stroken en de bestaande tekst vaak van elkaar verschillen, is het niet altijd mogelijk de twee categorieën nauwkeurig uiteen te houden. Tot de eerste categorie van bestaande teksten behoren:

1. *Sun-tzu: De kunst van het oorlogvoeren (Sun-tzu ping-fa)* en vijf hoofdstukken van verloren teksten

2. *Zes strategieën (Liu-t'ao)* – veertien segmenten

3. *Meester Wei-liao (Wei-liao-tzu)* – vijf hoofdstukken

4. *Meester Yen (Yen-tzu)* – zestien paragrafen Tot de tweede categorie verloren teksten behoren:

5. *Sun Pin: De kunst van het oorlogvoeren (Sun Pin ping-fa)* – zestien hoofdstukken

6. *Gehoorzamen aan verordeningen en het gehoorzamen aan bevelen (Shou-fa shou-ling)* – tien hoofdstukken

7. Materiaal bevattende uiteenzettingen over regeren en over militaire aangelegenheden – vijftig hoofdstukken

8. Materiaal over *yin-yang*, kalendergegevens en voorspellingen – twaalf hoofdstukken

9. Diversen – dertien hoofdstukken

Hiernaast zijn er vele overgebleven fragmenten, en het reconstructiewerk gaat voort.

Het in 1985 verschenen eerste deel van het voorgenomen driedelige werk van het Yin-ch'üeh-shan-comité bevat herziene teksten voor de hier als 1 tot en met 6 genummerde documenten. Het resterende materiaal zal beschikbaar worden gesteld in de toegezegde publicatie van de delen II en III.

Uit graf nummer 2 hebben we een kalender voor het eerste jaar van de *yüan-kuang*-regeringsperiode (134 v.C.) van keizer Wu (die regeerde van 141-87 v.C.) van de Westelijke Han. Deze bestaat uit 32 stroken. De eerste strook geeft een overzicht van het jaar, de tweede strook zet de maanden op een rij, beginnend met de tiende maand en doorgaand tot de volgende negende maand – een totaal van dertien maanden. De stroken 3 tot en met 32 vermelden vervolgens de dagen, waarbij alle benoemingen van de eerste tot de dertiende dag van iedere maand worden opgesomd. Gezamenlijk bevatten deze 32 stroken een volledige kalender van het jaar.

De meningen van deskundigen over de datering van de teksten zelf lopen uiteen. Aan de hand van de archeologische bewijsstukken (zie appendix) kunnen we veronderstellen dat graf nummer 1 dateert uit de periode tussen 140 en 118 v.C., en graf nummer 2 uit de periode tussen 134 en 118 v.C. Maar de data waarop de teksten werden overgeschreven zijn uiteraard ouder

dan de graven waarin ze werden begraven, en de data waarop ze voor het eerst werden samengesteld liggen nog verder terug.

Een belangrijke aanwijzing voor het vaststellen van de data van de gekopieerde teksten is het gebruik om bij het kopiëren de karakters te vermijden die gebruikt worden in de naam van de heersende keizer. De Westelijke Han was echter niet zo streng in het naleven van dergelijke keizerlijke taboes. De namen van de keizers Hui, Wen en Wu komen alle op de stroken voor, en in sommige gevallen komen zelfs de minder algemene karakters van keizerin Lü en keizer Ching voor. Al wat men kan zeggen is dat deze teksten van Yin-ch'üeh-shan het taboe lijken te respecteren ten aanzien van de eerste keizer van de Han-dynastie, Liu Pang (regeerperiode 206-194 v.C.), door het karakter *pang* te vermijden, en in plaats daarvan *kuo* (hetgeen eveneens 'staat' betekent) te gebruiken, met één uitzondering in de aanvullende stroken van hoofdstuk 4 van de *Sun Pin:* 'T'ien-chi informeert naar de verdedigingen op het slagveld', wat een vergissing geweest kan zijn.

Een van de huidige deskundigen, Chang Chen-tse, concludeert dat de stroken geschreven moeten zijn in de twaalf jaar dat Liu Pang de troon bezette.[10] Andere deskundigen zijn voorzichtiger en beweren dat de taboes onvoldoende bewijs vormen. Wu Chiu-lung bijvoorbeeld laat de kwestie van de taboes buiten beschouwing en vergelijkt in plaats daarvan de schrijfstijl met die van andere recente ontdekkingen.[11] Aan de hand hiervan veronderstelt hij dat de Yin-ch'üeh-shan-teksten werden gekopieerd in de eerste jaren van de Westelijke Han, ergens in de periode die loopt van de regeringen van keizer Wen (die de troon besteeg in 179 v.C.), keizer Ching, en de eerste jaren van keizer Wu (wiens regering begon in 141 v.C.).

De discussie over een of twee 'Meesters Sun'

Het te rangschikken gedeelte (meer dan een derde) van de overgeleverde *Sun-tzu* die in Yin-ch'üeh-shan werd opgegraven is, hoewel fragmentarisch, globaal genomen hetzelfde als de standaardeditie uit de Sung-dynastie: *Sun-tzu met elf commentaren (Shih-i chia chu Sun-tzu).* Dit is veelbetekenend, omdat het laat zien dat in de tijd dat deze tekst werd gekopieerd, ergens in de 2e eeuw v.C., de uit dertien hoofdstukken bestaande 'klassieke' *Sun-tzu* reeds als tekst was vastgelegd. Waar de ontdekte tekst verschilt van de overgeleverde van de Sung-dynastie, is ze gewoonlijk wat economischer in het taalgebruik. Er worden regelmatig karakters in gebruikt zonder hun radicalen of met alternatieve radicalen, en homofone leenkarakters hebben vaak de plaats ingenomen van de correcte vormen – bekende kenmerken van die opgegraven vroege geschriften – hetgeen waarschijnlijk duidt op een lijdzaam verzet tegen de standaardisering van de karakters die enkele jaren eerder werd bevorderd door de Ch'indynastie (221-206 v.C.), en daarnaast ook op de belangrijke rol van de mondelinge overlevering. Waar de editie van de uit dertien hoofdstukken bestaande *Sun-tzu* van de Sung-dynastie over het algemeen een vollediger en begrijpelijker document is, levert de gelegenheid om problematische passages te onderzoeken met een tekst die ruim duizend jaar ouder is belangrijke nieuwe bewijzen op voor het reconstrueren van een kritische tekst. De andere uitzonderlijke waarde van de tekst van Yin-ch'üeh-shan ligt in de 68 stukken die vijf gedeeltelijke hoofdstukken bevatten welke eerder verloren waren gegaan. Een versie van een van deze hoofdstukken, in dit boek vertaald in deel III als 'Een onderhoud met de koning van Wu', werd mogelijk bewerkt door Ssu-ma Ch'ien (ca. 145-86 v.C.) voor zijn biografische verhaal over Meester Sun. Deze aanvullende gedeelten zijn representatief voor de wijze waarop in de loop van de tijd de hoeveelheid verklarende literatuur zich uitbreidt rond een klassiek werk wanneer het eenmaal zijn canonieke vorm heeft gekregen.

De *Sun Pin: De kunst van het oorlogvoeren* weegt in lengte op tegen de dertien hoofdstukken van de *Sun-tzu*, hoewel de tekst niet volledig is en slechts uit fragmenten bestaat. In de eerste gepubliceerde verslagen over de archeologische opgravingen bij Yin-ch'üeh-Shan in 1975, bestonden de dertig fragmentarische hoofdstukken die werden herkend als de *Sun Pin* uit zo'n 8700 karakters. Ter vergelijking: de *Sun-tzu* bestaat uit ongeveer 6000 karakters. De in 1985 gepubliceerde herziene tekst van zestien hoofdstukken van de *Sun Pin* bevat nog voldoende details om ons een redelijk helder beeld te geven van een werk waarvan men gedurende bijna tweeduizend jaar alleen de titel kende.

Het feit dat deze twee teksten tegelijkertijd in hetzelfde graf werden ontdekt, helpt bij het oplossen van een vraag die gedurende eeuwen boven de twee militaire verhandelingen bleef hangen. Tot aan deze archeologische vondst waren slechts de kernhoofdstukken van een van de twee teksten beschikbaar – de dertien hoofdstukken van de *Sun-tzu.* Door de eeuwen heen zijn er allerlei gissingen geweest omtrent het auteurschap en zelfs over de authenticiteit van het werk, en in het bijzonder over het verband ervan met de tweede militaire tekst, de *Sun Pin.*

De geschiedenis laat duidelijk zien dat geleerden van de Han-dynastie onderscheid maakten tussen de twee militaire figuren en hun verhandelingen, en dat de discussie onder geleerden over het bestaan van één of twee Meesters Sun (of één *Sun-tzu-tekst* of twee) een verschijnsel is van na de Han-dynastie dat ontstond nadat de *Sun Pin* verloren was geraakt.

De *Historische verslagen (Shih-chi)*, voltooid in 91 v.C., bevatten een biografisch verslag dat duidelijk Sun Wu (ca. 544-496 v.C.), een tijdgenoot van Confucius aan het eind van het Lente- en Herfsttijdperk in dienst van de staat Wu, onderscheidt van zijn nazaat Sun Pin (ca. 380-316 v.C.), een tijdgenoot van Mencius, die naam maakte in het midden van de 4e eeuw v.C. in dienst van Ch'i.[12] In de biografieën van deze twee personen die door bijna twee eeuwen van elkaar gescheiden waren, noemen de *Historische verslagen* zowel de uit dertien hoofdstukken bestaande *Kunst van het oorlogvoeren* van Sun-tzu, als die welke aan Sun Pin wordt toegeschreven. De laatste tekst verdween uiteindelijk uit het zicht totdat er in 1972 gedeelten van werden ontdekt.

Voorts vermeldt het ‘Verslag van literaire werken’ *(Yi-wen chih)* in de *Historie van de Han-dynastie*, een catalogus van de keizerlijke bibliotheek die in de 1e eeuw n.C. werd voltooid, het bestaan van twee verschillende teksten:

1. *Sun-tzu van Wu: De kunst van het oorlogvoeren* in 82 hoofdstukken en negen rollen met overzichtstekeningen. Het commentaar van Yen Shihku (581-645 n.C.) stelt: ‘Dit verwijst naar Sun Wu.’

2. *Sun-tzu van Ch’i: De kunst van het oorlogvoeren* in 89 hoofdstukken en vier rollen met overzichtstekeningen. Het commentaar van Yen Shih-ku luidt: ‘Dit verwijst naar Sun Pin.’

Naast deze specifiek geschiedkundige informatie zijn er nog meer verwijzingen naar de twee figuren in de geschriften over de Oorlogvoerende Staten en de Han-dynastie. Ondanks het feit dat deze bronnen vaak beide mannen aanduiden met de naam ‘Meester Sun’ (‘Sun-tzu’), kunnen we ze gewoonlijk wel van elkaar onderscheiden. Zo vinden we bijvoorbeeld in de *Intriges van de Oorlogvoerende Staten (Chan-kuo ts’e)*, bewerkt door Liu Hsiang (77-6 v.C.), en ook op verschillende plaatsen in de *Historische verslagen* van Ssu-ma Ch’ien, verwijzingen naar ‘Meester Sun’ die, gezien de context en de historische situatie, alleen maar naar Sun Pin kunnen verwijzen.[13] In de *Lente- en Herfstannalen van Meester Lü (Lü-shih ch’un-ch’iu)*, waarschijnlijk voltooid rond 240 v.C., wordt specifiek naar Sun Pin verwezen: ‘Sun Pin respecteerde strategisch voordeel [*shih*].’ Deze passage werd van aantekeningen voorzien door de commentator van de Oostelijke Han, Kao Yu (geschreven tussen 205 en 212 n.C.), die stelt: ‘Sun Pin was een man uit Ch’u *[sic]* die diende als minister in Ch’i met het uitwerken van strategieën. Zijn 89 hoofdstukken handelen over de variabelen rondom de strategische voordelen [*shih*].’[14]

Uit de vele verwijzingen uit de Ch’in- en Han-dynastie naar deze twee teksten, lijken we af te kunnen leiden dat ten minste tot het einde van de Oostelijke Han (220 n.C.) beide teksten bestonden en duidelijk door de geleerden uit die tijd werden onderscheiden. Omdat de *Geschiedenis van de latere Han-periode (Hou-Han-shu)*, samengesteld van de 3e tot de 5e eeuw van onze jaartelling, geen catalogus bevat van de hofbibliotheek, is de daaropvolgende logische plaats waar we een verslag van de twee teksten

kunnen verwachten het ‘Verslag van klassieken en documenten’ *(Chingchi chih)* in de *Geschiedenis van de Sui-dynastie (Sui-shu)* die in de 7e eeuw werd samengesteld.[15] De volledige afwezigheid van elke verwijzing naar de *Sun Pin* in de *Geschiedenis van de Sui-dynastie*, tezamen met het feit dat Ts’ao Ts’ao (155-220), geïnstalleerd als koning van de staat Wei (220-265) tijdens de periode van de Drie Koninkrijken, er niet naar verwijst in zijn commentaar bij de kerntekst van de dertien hoofdstukken van de *Sun-tzu*, lijkt er duidelijk op te wijzen dat de *Sun Pin* ergens tussen de laatste jaren van de Oostelijke Han in de 3e eeuw en het begin van de Sui-dynastie in de 6e eeuw, is verdwenen.

Ondanks de vele verwijzingen naar en zinspelingen op de twee verschillende teksten in de literatuur van de Ch’in- en Han-dynastie, vanaf de Zuidelijke Sung (1127-1279) tot heden, hebben vooraanstaande commentatoren als Yeh Shih, Ch’en Chen-sun, Ch’uan Tsu-wang, Yao Nai, Liang Ch’i-ch’ao en Ch’ien Mu zowel het auteurschap als de herkomst van de *Sun-tzu* in twijfel getrokken. Twijfel aan de historiciteit van Sun Wu werd zeker versterkt door het feit dat het *Commentaar van Meester Tso (Tso-chuan)*, een van China’s oudste documenten op het gebied van de verhalende geschiedenis (daterend uit de turbulente 4e eeuw v.C.), dat overigens veel behagen schept in het verslaan van militaire gebeurtenissen, in het geheel niet naar hem verwijst. Sommigen van deze latere geleerden hebben de historiciteit van de strateeg Sun Wu in twijfel getrokken; anderen stellen dat de *Sun-tzu* misschien begonnen was bij Sun Wu, maar dat de tekst was bewerkt en herzien door zijn afstammeling in het midden van de 4e eeuw, Sun Pin. Enkelen hebben zelfs verondersteld dat Ts’ao Ts’ao, verheerlijkt als de ‘krijgshaftige koning’, de *Sun-tzu* heeft samengesteld op basis van vroegere werken alvorens zijn eigen commentaar eraan toe te voegen.

De opgraving van deze twee teksten in hetzelfde graf uit de Han-dynastie in Yin-ch’üeh-shan leidt enigermate tot het oplossen van de discussie over de één of twee ‘Meesters Sun’. In de eerste plaats zijn er onbetwistbaar twee verschillende teksten, die beide bestonden in de 2e eeuw v.C. In de tweede plaats geeft de ontdekking steun aan de traditionele opvatting dat er in feite twee ‘Meesters Sun’ – Sun Wu en Sun Pin – zijn geweest, en

verleent hij geloofwaardigheid aan die historische verslagen die een dergelijke opvatting huldigen.

Hier bestaat echter het gevaar dat we achter de verkeerde vragen aan gaan en daardoor het zicht verliezen op wat werkelijk van belang is. We moeten bijvoorbeeld duidelijk de vraag stellen: wat bedoelen we met de *Sun-tzu* als tekst, of met 'Sun-tzu' als historische persoon? De speurtocht naar één enkele tekst die door één enkele persoon zou zijn samengesteld, is misschien meer een probleem van onze tijd en onze tradities. Er is bij de huidige geleerden een neiging te bespeuren om onze begrippen 'tekst' en 'persoonlijk auteurschap' anachronistisch op te leggen aan het klassieke Chinese werk en daardoor het actuele ontstaansproces van een tekst over het hoofd te zien. Dit is vooral van belang als we ons bezighouden met culturen waarin mondelinge overdracht een bepalende factor was, en waarin auteurschap vaak een in de loop van de tijd aangroeiende en corporatieve aangelegenheid was.

Ik veronderstel dat werken als de *Sun-tzu* eerder als een proces dan als een enkelvoudige gebeurtenis tot stand zijn gekomen, en dat degenen die bij het auteurschap ervan betrokken waren, verschillende personen van verschillende generaties kunnen zijn. Deze vondst bij Yin-ch'üeh-shan onthult wat ik zie als een historisch moment in het proces. Er is een bewerking van de kerntekst van dertien hoofdstukken van de *Sun-tzu* die zeker ouder is dan de keizerlijke bewerking van de tekst die werd uitgevoerd door Liu Hsiang aan het eind van de 1e eeuw v.C., en die de verschillende vroegere verwijzingen naar een uit dertien hoofdstukken bestaand werk bevestigt. Het feit dat naar Sun Wu wordt verwezen onder zijn erenaam 'Meester Sun' (Sun-tzu) vormt het bewijs dat de tekst niet door Sun Wu zelf geschreven is, en duidt er ook op dat de tekst werd samengesteld en overgedragen door personen die zeer veel respect hadden voor Sun Wu als leraar en als autoriteit op het gebied van militaire zaken. We kunnen er zeker van zijn dat dit uit dertien hoofdstukken bestaande document niet werd samengesteld door Sun Wu, en waarschijnlijk het product was van een of meer volgelingen, die mogelijk een aantal generaties later leefden dan de hystorische Sun Wu. De tekst zelf is in ieder geval ten minste een verslag uit de tweede hand over wat Meester Sun te vertellen had over militaire strategie.

In deel III verwijst het hoofdstuk ‘De vragen van Wu’ rechtstreeks naar de gebeurtenissen rond het verval van de staat Chin, dat in 403 v.C. uitmondde in het begin van het tijdperk van de Oorlogvoerende Staten. Hoewel dit hoofdstuk tot de ‘buiten’-tekst van de *Sun-tzu* behoort, waarvan we moeten aannemen dat het een later toegevoegd commentaar is, plaatst het relaas van Meester Sun over de gebeurtenissen die volgden op de ineenstorting van Chin, deze uiteenzetting duidelijk op zijn vroegst in de 4e eeuw v.C. Het is duidelijk een anachronisme.

Er is ook een veelzeggend verschil tussen de editie van de *Sun-tzu* uit de Sung-dynastie en de versie van de Han-stroken, dat bij het dateren van de feitelijke samenstelling van de tekst van enig belang kan zijn. De laatste alinea van hoofdstuk 13 in de editie van de Sung-dynastie luidt:

> Van oudsher was de opkomst van de Yin (Shang)-dynastie te danken aan Yi Yin die het huis van Hsia diende; de Chou-dynastie was te danken aan Lü Ya die in het huis van Shang diende. Daarom zijn alleen die vooruitziende heersers en hun leidende commandanten die de intelligentste mensen als hun spionnen kunnen inschakelen, bestemd tot het bereiken van grootse dingen.

Dezelfde passage kan in de Han-stroken als volgt worden gereconstrueerd:

> [*De opkomst van de*] Yin (Shang)-dynastie [*was te danken aan Yi Yin*] die het huis van Hsia diende; de opkomst van de Chou-dynastie was te danken aan Lü Ya die [*in het huis van Shang*] diende; [*de opkomst van de staat ...*] was te danken aan commandant Pi die de staat Hsing diende; de opkomst van de staat Yen was te danken aan Su Ch’in die de staat Ch’i diende. Daarom zijn alleen die vooruitziende heersers en hun leidende [*commandanten die de intelligentste mensen als hun spionnen kunnen inschakelen, bestemd tot het bereiken van grootse dingen.*]

We hebben geen informatie over commandant Pi die de staat Hsing diende, maar we weten wel dat Su Ch’in een militair en staatsman was ten tijde van de Oorlogvoerende Staten. Zijn glorietijd lag in de vroege jaren van de 3e

eeuw v.C.; hij leefde dus meer dan anderhalve eeuw na de historische Sun Wu.[16] Omdat Su Ch’in een generatie verwijderd van Sun Pin leefde en tot een tijdperk van lang na de historische Sun Wu behoort, zou de verwijzing naar hem in deze passage oppervlakkig gezien suggereren dat de *Sun-tzu* een tekst is van de hand van een of meer volgelingen die veel later geleefd hebben. Of deze passage in de Han-stroken moet er later zijn tussengevoegd (zoals vele, zoal niet alle, huidige deskundigen aannemen).

In de inleiding bij zijn vertaling van de *Sun-tzu* stelt Samuel Griffith verschillende anachronistische verwijzingen binnen de tekst zelf vast die de tekst duidelijk in het tijdperk van de Oorlogvoerende Staten dateren: zinspelingen op de omvang van de oorlog, de professionalisering van de soldaat, de scheiding tussen aristocratische stand en militaire rang, het inzetten van stoottroepen en elitetroepen, de aanwijzingen dat zowel de gewone manschappen als de officieren wapenrustingen droegen, het wijdverbreide gebruik van gemunt geld enzovoort.[17] Voor het grootste deel zijn de argumenten van Griffith die pleiten voor de samenstelling van de *Sun-tzu* ergens in de periode van 400-320 v.C. overtuigend. Maar de twee verwijzingen naar de kruisboog die Griffith voor anachronistisch houdt, zijn waarschijnlijk niet terecht. In hun recente studie over vroege militaire technologie hebben Joseph Needham en Robin Yates vastgesteld dat de kruisboog waarschijnlijk reeds rond 500 v.C. in China werd geïntroduceerd door andere dan de tot de Han-dynastie behorende volkeren in het centrale gebied van de Yangtse.[18]

Aan de hand van de vondst bij Yin-ch’üeh-shan mogen we veronderstellen dat de uit 82 hoofdstukken bestaande *Sun-tzu*, een tekst die zowel de ‘binnen’-kern van dertien hoofdstukken omvat als de ‘buiten’-hoofdstukken, die worden overgedragen door de bij deze archeologische opgraving gevonden fragmenten, zonder twijfel een samengesteld werk is – het product van vele handen en vele stemmen dat in de loop van de tijd is aangegroeid. De rol van de mondelinge overdracht mag niet over het hoofd worden gezien. Aard en inrichting van de geschreven tekst doen veronderstellen dat de inhoud ervan oorspronkelijk bestond uit aantekeningen van gesprekken, genoteerd, gerangschikt en bewerkt door verschillende generaties deskundigen, zoals het geval is geweest bij de

samenstelling van de *Analecta* van Confucius. Het materiaal ervan werd waarschijnlijk bijeengebracht, gerangschikt en onderworpen aan een proces van tekstuele verfijning dat belangrijk was voor een nuttige overdracht – dat wil zeggen, het weglaten van overbodig materiaal en van weinig relevante verwijzingen, het verwijderen van historische details die de oudheid van de tekst ter discussie zouden kunnen stellen enzovoort. Het belangrijkste structurele verschil tussen de *Sun-tzu* en de *Analecta* van Confucius is dat de *Sun-tzu* over het algemeen thematisch gerangschikt is, terwijl de volgorde van de *Analecta* willekeuriger is, met passages die slechts in enkele gevallen losjes rond een bepaald thema zijn gerangschikt. De rangschikking van de *Sun-tzu* heeft een meer logische volgorde en een duidelijker thematische structuur dan de *Analecta*, een kenmerk dat er nog eens voor pleit dat de teksten aan het eind van de 4e en in de 3e eeuw v.C. werden samengesteld.

Nog een kenmerk van de vorm van de *Sun-tzu* dat eerder op een latere dan een vroegere datering wijst, is de dialoogvorm van de nieuw ontdekte ‘buiten’-hoofdstukken. Dit kenmerkende onderscheid doet veronderstellen dat deze hoofdstukken aanzienlijk veel later werden samengesteld dan de kerntekst van dertien hoofdstukken.

De algemene overeenkomst tussen de *Sun-tzu* van Yin-ch’üeh-shan en de overgedragen bewerkingen van de dertien hoofdstukken, vormt een krachtige indicatie dat tegen het tijdstip waarop deze tekst werd begraven, de kerntekst van de *Sun-tzu* reeds bewerkt was tot iets dat dicht bij de huidige vorm komt, en dus al ‘vaste vorm’ had aangenomen. Gelet op de datering van dit exemplaar in de vroege periode van de Han-dynastie, is deze canonisatie van de *Sun-tzu* wat men ervan mocht verwachten, waar ze hetzelfde patroon volgt als andere belangrijke werken uit de pre-Chin-tijd. Bij zijn analyse van de *Lao-tzu* bepaalt D.C. Lau de eeuw tussen het schrijven van de *Meester Han Fei* (ca. 240 v.C.) en de samenstelling van de *Meester van Huai Nan* (140 v.C.) als de tijd waarin de *Lao-tzu* in zijn huidige vorm tot stand kwam. Lau geeft de volgende verklaring voor het stollingsproces dat in dit bijzondere historische tijdsgewricht schijnt te zijn opgetreden:

> Aan te nemen valt dat de tekst [de *Lao-tzu*] in de tweede helft van de 3e eeuw v.C. en zelfs wat later zich nog in een vloeiende, veranderbare vorm bevond. Maar tegen het midden van de 2e eeuw v.C. op zijn laatst, nam de tekst reeds een vorm aan die veel overeenkomst vertoont met de huidige. Het is mogelijk dat dit gebeurde in de beginjaren van de Westelijke Han. Er is reden om aan te nemen dat zich in die periode reeds gespecialiseerde ‘professoren’ *(po shih)* wijdden aan het onderzoek van persoonsgebonden oude werken, waaronder de zogenoemde filosofen *(chu tzu)*, ter onderscheiding van de klassieken *(ching)* … Dit zou ertoe geleid kunnen hebben dat de tekst gestandaardiseerd werd …[19]

In 213 v.C. verordende het hof van Ch’in op aandringen van de legalistische raadsman Li Ssu dat alle bestaande literatuur die de geschriften bevatte van verschillende filosofische scholen, en in het bijzonder de klassieke confucianistische werken, bij de districtsbestuurders ter verbranding moesten worden ingeleverd. De ‘boekverbranding’, zoals deze gebeurtenis in de geschiedenis genoemd wordt, kan er heel goed toe geleid hebben dat het herwinnen van de klassieke geschriften tot een van de prioriteiten werd van de pas geïnstalleerde Han-dynastie. In Yin-ch’üeh-shan werden echter, naast de dertien kernhoofdstukken, representatieve fragmenten van vijf verklarende hoofdstukken gevonden die heel anders van samenstelling en stijl zijn. We zouden kunnen veronderstellen dat deze aanvullingen op de kernhoofdstukken waarschijnlijk werden toegevoegd door latere generaties van de Sun-clan *(chia)* om te verklaren en te verhelderen wat door de tand des tijds onduidelijk was geworden. Deze ‘buiten’-hoofdstukken werden dan vermoedelijk door de volgelingen en nazaten van Sun Wu samengesteld in een tijd die verder van de Meester verwijderd was dan de kerntekst.

Het centrale militaristische (en later, legalistische) principe dat er geen vaststaande strategische voordelen *(shih)* of posities *(hsing)* zijn die in alle gevallen de overwinning opleveren, mag niet genegeerd worden bij het vaststellen van de samenhang die we kunnen verwachten van iets dat een werk in ontwikkeling was. In overeenstemming met het uitgangspunt dat iedere situatie op haar eigen merites moet worden beoordeeld, vereisen verschillende tijdperken met verschillende sociale, politieke en materiële

omstandigheden verschillende effectieve militaire strategieën. De militaire filosofen moesten, als elke andere school die door de tijd heen werd voortgezet, noodzakelijkerwijs veranderende historische omstandigheden in de verwoording van hun leer tot uitdrukking brengen. Verwijzing naar specifieke historische plaatsen en gebeurtenissen verzacht de anders meer rigide eisen van theoretische abstracties en categorische imperatieven.

Op basis van het gedeelde uitgangspunt dat verschillende omstandigheden verschillende strategieën vereisen, kunnen we stellen dat zelfs waar de *Sun-tzu* en de *Sun Pin* elkaar duidelijk lijken tegen te spreken, ze toch geheel consistent zijn. Zo is bijvoorbeeld de *Sun-tzu* heel expliciet in het afraden van de strategie om ommuurde steden aan te vallen:

> Daarom is de beste militaire politiek het aanvallen van strategieën; de volgende het aanvallen van verbonden; de volgende het aanvallen van soldaten; en de slechtste het bestormen van ommuurde steden. Ga uitsluitend tot het bestormen van ommuurde steden over wanneer er geen andere keus rest.[20]

De *Sun Pin* daarentegen beschouwt beleg als een mogelijke strategie.[21]

In wat tegenwoordig wordt gezien als aanvullende hoofdstukken bij de kerntekst, beveelt *Sun Pin* zelfs het bestormen aan van ‘vrouwelijke’ fortificaties.[22] Het onderscheid tussen ‘mannelijke’ en ‘vrouwelijke’ fortificaties wordt op de volgende wijze toegelicht:

> Een ommuurde fortificatie, gesitueerd in het midden van een laagliggend moeras, die, zelfs al bevinden zich er geen hoge bergen of diepe dalen omheen, wel aan alle zijden omringd wordt door glooiende heuvels, is een mannelijke fortificatie en kan niet worden aangevallen. [*Een ommuurde fortificatie waarin*] de troepen toegang hebben tot vers, stromend water [*heeft een essentiële watervoorraad en kan niet worden aangevallen*]. Een ommuurde fortificatie met een diep dal ervoor en hoge bergen erachter is een mannelijke fortificatie en kan niet worden aangevallen. Een ommuurde fortificatie waarbinnen de grond hooggelegen is terwijl erbuiten het land afhelt,

> is een mannelijke fortificatie en kan niet worden aangevallen. Een ommuurde fortificatie waarbinnen zich glooiende heuvels bevinden, is een mannelijke fortificatie en kan niet worden aangevallen.
>
> Wanneer troepen in beweging bij het kwartier maken voor de nacht niet in de buurt zijn van een of andere watervoorziening, zal hun moraal verslappen en hun wilskracht verflauwen, en kunnen ze worden aangevallen. Een ommuurde fortificatie met een diep dal erachter en geen hoge bergen aan de flanken is een zwakke fortificatie en kan worden aangevallen. [*Een leger dat zijn kamp heeft opgeslagen*] op verschroeid land, bevindt zich op dode grond en kan worden aangevallen. Troepen die uitsluitend zijn aangewezen op water uit stilstaande poelen, hebben dood water en kunnen worden aangevallen. Een ommuurde fortificatie te midden van uitgestrekt broekland zonder diepe dalen of glooiende heuvels rondom, is een vrouwelijke fortificatie en kan worden aangevallen. Een ommuurde fortificatie tussen twee hoge bergen zonder diepe dalen of glooiende heuvels eromheen, is een vrouwelijke fortificatie en kan worden aangevallen. Een ommuurde fortificatie met voor zich een hoge berg en achter zich een diep dal, die van voren hoog is, maar aan de achterzijde afhelt, is een vrouwelijke fortificatie en kan worden aangevallen.

Deze ogenschijnlijke onverenigbaarheid tussen *Sun-tzu* en *Sun Pin* wordt begrijpelijk als we in onze beschouwing ontwikkelingen betrekken in militaire technologie die beleg effectiever maakten, en de ontwikkeling van ommuurde steden als centra van rijkdom en handel die beleg winstgevender maakte.

Strijdwagens, ondoelmatig tegen hoge muren, vormden een centrale militaire technologie voor Meester Sun; een cavalerie, uitgerust met kruisbogen, was een belangrijke vernieuwing voor Sun Pin. Moeten we hieruit concluderen dat er tegengestelde meningen zijn, of kunnen dergelijke ogenschijnlijke inconsistenties voldoende worden verklaard door de verzekering, die beide teksten delen, dat verschillende situaties verschillende strategieën vereisen?

Ergens in dit proces van het samenstellen, overschrijven, bewerken van de 82 hoofdstukken van de *Sun-tzu* en het overdragen ervan aan de volgende generaties, komt de *Sun Pin* op als een tweede tekst die lijkt te behoren bij de *Sun-tzu*, maar die zich daarvan tegelijkertijd in toenemende mate onderscheidt. Het verschil tussen de *Sun Pin* en de zich nog steeds uitbreidende *Sun-tzu*-geschriften was op zijn minst voor een deel toe te schrijven aan de militaire successen van Sun Pin zelf. Deze gingen een integraal deel uitmaken van de historische verslagen en onderscheidden zich in hun tekst van de vroegere *Sun-tzu.* Na het bereiken van deze betrekkelijke onafhankelijkheid ging de *Sun Pin* waarschijnlijk hetzelfde patroon als de *Sun-tzu* volgen, door eerst te worden ‘vastgelegd’ als kerntekst, waaromheen een eigen traditie van verklarende teksten ontstond. In de *Geschiedenis van de Han-dynastie* staat dat de *Sun Pin* bestond uit 89 hoofdstukken, waarschijnlijk een mengeling van kernteksten en later toegevoegde commentaren.

De uit zestien hoofdstukken bestaande *Sun Pin* die werd samengesteld uit de vondst bij Yin-ch’üeh-shan verschilt van de theoretisch meer consistente *Sun-tzu* door te beginnen vanuit hoofdstukken die verslag doen van specifieke historische gebeurtenissen. Vervolgens worden er dan algemene conclusies getrokken uit deze gevechten en strategische uiteenzettingen om bepaalde basisprincipes van de militaire theorie te schetsen. In het eerste verslag van het comité van Yin-ch’üeh-shan over de *Sun Pin* (1974), heeft het de *Sun Pin* gereconstrueerd in dertig hoofdstukken. In het rapport uit 1985 van het comité over dit materiaal is een van de redenen die men geeft voor het terugbrengen van de dertig hoofdstukken tot zestien, dat sommige hoofdstukken die niet nadrukkelijk aantoonbaar tot de *Sun Pin* behoren, waarschijnlijk deel uitmaken van de ‘buiten’-hoofdstukken van de *Sun-tzu.* De scheidslijn tussen de twee teksten is, in het beste geval, vaak onduidelijk. Het is mogelijk dat onder de opeenvolgende auteurs die bijdroegen aan de *Sun-tzu* ook Sun Pin zelf was, en dat materiaal waaruit later de *Sun Pin* werd samengesteld op de een of andere manier tijdelijk deel heeft uitgemaakt van de ‘buiten’-hoofdstukken van de *Sun-tzu.* Sterker nog, alle teksten gezamenlijk kunnen onder verschillende omstandigheden zijn herzien en bewerkt om de ene *Sun-tzu* samen te stellen. In plaats

daarvan werd het materiaal verdeeld om te worden tot de twee verschillende verhandelingen over oorlogvoeren, de *Sun-tzu* en de *Sun Pin.*

Wat heeft de archeologische opgraving bij Yin-ch'üeh-shan verder nog opgeleverd over de vroege jaren van de Han-dynastie? Naast de waarde van de Han-stroken voor het bepalen van de historiciteit van de klassieke geschriften, vormen ze ook een belangrijke bron voor het onderzoeken van de veranderende vormen van geschreven Chinese karakters, in het bijzonder gedurende de eerste jaren waarin de schrijfvorm *(li shu)* werd geïnstitutionaliseerd. De stroken leveren ook nieuwe leenkarakters op, en nieuwe inzichten in rijmpatronen die gangbaar waren in de begintijd van de Chinese beschaving.

Misschien is het belangrijkste resultaat van de vondst bij Yin-ch'üeh-shan niet de specifieke oplossing van de discussie over de 'twee Meesters Sun', maar een meer algemeen principe. Dat wil zeggen, we moeten rekening houden met het proces van tekstuele 'groei' en meer vertrouwen hebben in de overgeleverde datering van deze vroege werken. Naast de *Sun-tzu* en de *Sun Pin* hebben we gedeelten van andere teksten ontdekt die eerder werden afgedaan als apocrief. Het feit dat de fragmenten van de *Meester Yen, Meester Wei-liao*, en *Zes strategieën* stuk voor stuk teksten bevatten die zeer veel overeenkomst vertonen met de overgedragen bewerkingen, toont aan dat de traditionele aanspraken op authenticiteit meer respect verdienen.

Sun Wu als historische persoon

Volgens de biografie in de *Historische verslagen*, het eerste uitvoerige overzicht van de Chinese geschiedenis, dat voltooid werd in 91 v.C., werd Sun Wu geboren in de staat Ch'i (in de huidige provincie Shantung) als tijdgenoot van Confucius (551-479 v.C.) aan het einde van het Lente- en Herfsttijdperk. Hij trad als militair commandant in dienst bij koning Holu van Wu (regerend van 514-496 v.C.). Hij verkreeg audiëntie bij deze koning, die hem na het lezen van de dertien hoofdstukken van *De kunst van het oorlogvoeren* aan het hof ontbood. Om Sun Wu op de proef te stellen verlangde de koning dat hij zijn militaire bekwaamheid demonstreerde door de vrouwen aan het hof een militaire training te geven. Een alternatieve versie van deze geschiedenis werd gevonden bij de opgravingen in Yin-ch'üeh-shan, en is hier in deel III vertaald als '[Een onderhoud met de koning van Wu]'. Het moet een van de meest bekende anekdotes uit de Chinese krijgskunst zijn:

> De koning […] zond 180 van de schonen van zijn hof. Sun Wu verdeelde hen in twee contingenten, stelde de twee favoriete concubines van de koning aan als commandanten van de twee eenheden, en bewapende hen allen met hellebaarden. Vervolgens instrueerde hij de vrouwen: 'Weet je waar je hart, je rechter- en je linkerhand en je rug zich bevinden?' De vrouwen antwoordden: 'Dat weten we.' 'Als ik "front" zeg,' zei hij, 'dan kijk je in de richting van je hart; als ik "links" zeg, kijk je in de richting van je linkerhand; als ik "rechts" zeg, kijk je in de richting van je rechterhand; als ik "terug" zeg, kijk je in de richting van je rug.' De vrouwen stemden hiermee in. Nadat hij de verschillende commando's had uitgelegd, toonde hij de werking van de strijdbijl van de commandant, en nam vervolgens zijn bevelen verschillende malen door. Hierna gaf hij met luide stem het commando om rechts te kijken, maar de vrouwen schoten alleen

maar in de lach. Meester Sun zei: ‘Als bevelen niet duidelijk zijn en de troepen de commando’s niet voldoende begrijpen, dan is dat de fout van hun commandant.’ Nadat hij zijn bevelen opnieuw had doorgenomen en uitgelegd, gaf hij het commando om links te kijken. Opnieuw barstten de vrouwen in lachen uit. Meester Sun zei tot hen: ‘Als de bevelen niet duidelijk zijn en de troepen de commando’s niet voldoende begrijpen, dan is dat de fout van hun commandant. Maar als ze reeds duidelijk gemaakt werden en toch niet worden opgevolgd, is het de fout van hun leidinggevende officieren.’ Vervolgens eiste hij de onthoofding van de commandanten van de rechter- en linkereenheden.

De koning, die vanaf zijn balkon de gang van zaken gadesloeg, zag dat Meester Sun zijn twee favoriete concubines wilde executeren en schrok. Hij stuurde snel een dienaar naar Meester Sun met de opdracht: ‘Ik ben reeds overtuigd van de geschiktheid van de commandant om het leger te leiden. Als ik deze twee concubines niet heb, zal mijn voedsel smakeloos zijn. Het is mijn wens dat u ze niet onthoofdt.’ Meester Sun antwoordde: ‘Ik heb reeds uw mandaat als commandant gekregen, en omdat ik het commando over de troepen heb, ben ik niet gebonden aan uw bevelen.’ Hierop onthoofdde hij de commandanten van de twee eenheden als waarschuwend voorbeeld.

Hij benoemde de volgende twee in rij tot de nieuwe eenheidscommandanten, en instrueerde hen opnieuw. Links, rechts, front, terug, knielen, staan – en bij ieder commando reageerden de vrouwen met uiterste precisie en durfden ze geen geluid uit te brengen. Hierop zond Meester Sun een boodschapper naar de koning met de boodschap: ‘De troepen zijn nu naar behoren gedisciplineerd. Uwe majesteit kunt hen komen inspecteren. Doe wat u wilt met hen – u kunt ze zelfs door vuur en water sturen!’ De koning van Wu antwoordde: ‘De commandant mag zich ter ruste begeven in zijn vertrekken. Ik heb niet het verlangen om de troepen te komen inspecteren.’ Meester Sun zei: ‘De koning houdt alleen maar van woorden, maar hij is niet bestand tegen de werkelijke toepassing ervan.’ Hierop begreep Ho-lu de kwaliteiten van Meester Sun op het gebied van militaire aangelegenheden, en benoemde hij hem ten slotte

> tot zijn bevelhebber. Dat Wu de krachtige staat Ch'u in het westen verpletterde en de hoofdstad Ying innam, Ch'i en Chin in het noorden intimideerde en hoog in aanzien steeg bij de andere staten, was voor een groot deel te danken aan het militaire inzicht van Meester Sun.[23]

Elders in zijn *Historische verslagen* maakt Ssu-ma Ch'ien melding van het advies van Sun Wu aan koning Ho-lu inzake de campagne tegen de staat Ch'u.[24] Door de raad van Sun Wu op te volgen kon de staat Wu de hoofdstad van Ch'u binnen zes jaar innemen. Uit deze historische verslagen wordt duidelijk dat Sun Wu niet alleen een militair tacticus was, maar ook een hoogst bekwaam strateeg die zijn staat naar de overwinning kon leiden.

Hoewel de bijzonderheden over het leven van Sun Wu voor het grootste deel verloren geraakt zijn, is de positie van zijn *De kunst van het oorlogvoeren* als hét belangrijkste werk in de klassieke militaire literatuur onbetwistbaar. De militaire hoofdstukken uit het *Boek van Heer Shang*, een legalistische tekst die voornamelijk uit de 3e eeuw v.C. stamt,[25] zijn voor een groot deel ontleend aan materiaal dat afkomstig is van de *Sun-tzu.*[26] De 'Discussie over oorlogvoering' van *Meester Hsün* is in feite een nadrukkelijk confucianistische aanval van Meester Hsün (ca. 320-235 v.C.) op de heersende militaire begrippen en benaderingen die duidelijk ontleend zijn aan de *Sun-tzu.*[27] De legalist Han Fei, een leerling van Meester Hsün, meldt over de populariteit van de *Sun-tzu* in een wereld die verzengd is van eeuwenlange militaire botsingen: 'Iedereen in het rijk praat over militaire zaken, en ieder gezin bezit een exemplaar van de *Meester Wu* en de *Sun-tzu.*[28] De verhandeling over 'Militaire strategieën' in de *Meester van Huai Nan*, onbetwist een van de helderste uiteenzettingen over vroege militaire opvattingen, vertoont een nauwe relatie met de *Sun-tzu* en baseert zich daar ook op. Vanaf de eeuwen die leidden tot de stichting van het Chinese keizerrijk, gedurende het tweeduizendjarige bestaan daarvan, en tijdens de tientallen jaren van ongekende militaire activiteiten in de twintigste eeuw, heeft de *Sun-tzu* zijn positie van belangrijkste klassieke werk over oorlogvoering behouden.

De reconstructie van de Sun-tzu

De editie uit 1985 van de reconstructie van de *Sun-tzu* door het comité van Yin-ch'üeh-shan verdeelt deze in twee delen. Deel II omvat de overblijfselen van de tekst van de dertien hoofdstukken (meer dan 2700 karakters) met representatieve teksten van alle hoofdstukken, behalve hoofdstuk 10: 'De gesteldheid van het terrein' *(ti-hsing)*; deel III bestaat uit vijf aanvullende hoofdstukken die ons tot dan toe onbekend waren. Een ervan vertelt het verhaal dat in de *Historische verslagen* werd gevonden over de disciplinaire straf die Sun Wu toepast op de concubines van koning Ho-lu van de staat Wu.

Ook zijn er zes houten fragmenten die aaneengelegd een inhoudsopgave bevatten van de bamboerollen waarop de kerntekst van de *Sun-tzu* staat.

Waarschijnlijk werd het bamboemanuscript in twee gedeelten verdeeld, met voor elk apart een opgave van de inhoud en van het aantal karakters. Uit de restanten van het inhoudsoverzicht kunnen we nog acht hoofdstuktitels vaststellen van de vermoedelijke opsomming van dertien hoofdstukken. Dit leidt tot de veronderstelling dat de inhoudsopgave van de *Sun-tzu* dezelfde was als die van onze huidige editie uit de Sungdynastie, hoewel er verschillen lijken te bestaan in de volgorde van de hoofdstukken. De betrekkelijke overeenkomst tussen de ontdekte tekst en de overgeleverde tekst betekent dat de *Sun-tzu* in zijn huidige vorm van dertien hoofdstukken niet door latere commentatoren als Ts'ao Ts'ao (155-220) of Tu Mu (803-852) was samengesteld, zoals traditioneel werd aangenomen, maar dat hij deze samenstelling al veel eerder had.

De vijf nieuw ontdekte hoofdstukken in deel III, tezamen meer dan 1200 karakters of zo'n 20 procent van de overgeleverde tekst, hebben een verklarende verwantschap met de kerntekst van dertien hoofdstukken. Het hoofdstuk 'De vragen van Wu' bevat een dialoog tussen Meester Sun en de koning van Wu over de staat Chin en over beleidskwesties. Hoewel we deze dialoogvorm niet vinden in de dertien hoofdstukken, is hij bekend van de

lange citaten van *Sun-tzu* in het encyclopedische werk uit de T’ang-dynastie (618-907) over wetten en instellingen, de *Tung-tien*, die hier in deel IV zijn opgenomen.

Het hoofdstuk ‘De Gele Keizer valt de Rode Keizer aan’ begint met de formule ‘Meester Sun zei…’, en lijkt betrekking te hebben op hoofdstuk 9, ‘Het opstellen van het leger’ *(hsing chün)*, dat eveneens verwijst naar de zege van de Gele Keizer over de keizers van de vier rijken.

Het hoofdstuk ‘[De vier contingenten]’ wijdt verder uit over gedeelten van hoofdstuk 8, ‘Aanpassen aan de negen contingenten’; de fragmenten van ‘De ordening [van het terrein] II’ lijkt wat inhoud betreft verwant met hoofdstuk 9, ‘Opstelling van het leger’, en met hoofdstuk 11, ‘De negen soorten terrein’.

Al deze hoofdstukken zijn toegevoegd aan de huidige tekst omdat ze, evenals veel van het materiaal dat vanuit andere bronnen in de vroegere samenstelling en de latere encyclopedische werken wordt toegeschreven aan *Sun-tzu*, ook aanvullende toelichtingen bevatten over de kerntekst van dertien hoofdstukken.

Zoals we eerder zagen, vermeldt het ‘Overzicht van literaire werken’ *(Yi-wen chih)* in de *Geschiedenis van de Han-dynastie* onder de categorie ‘Militaire strategen’ de *Sun-tzu van Wu: De kunst van het oorlogvoeren* in 82 hoofdstukken en negen rollen met tekeningen. Dit wijst duidelijk op een uitgebreidere samenstelling dan de bekende dertien hoofdstukken. In het commentaar van Chang Shou-chieh (737 n.C.) bij de biografie van Meester Sun in de *Historische verslagen*, vermeldt hij: ‘De Ch’i-lu van Juan Hsiao-hsü van de Liang-dynastie (502-556) noemt de *Sun-tzu: De kunst van het oorlogvoeren* in drie rollen. De dertien hoofdstukken staan op de eerste rol, en er zijn ook een tweede en een derde rol.’[29] Het is mogelijk dat de laatste twee rollen waren samengesteld uit verklarende hoofdstukken, waartoe ook de verloren tekst behoorde die op deze bamboemanuscripten werd ontdekt.

Een van de huidige deskundigen, Li Ling, vergelijkt de samenstelling van de uit 82 hoofdstukken bestaande *Sun-tzu* met de oorspronkelijke ‘binnen’- en ‘buiten’-boeken van de *Mencius.*[30] Onze huidige *Mencius* werd samengesteld onder de Han-dynastie door de commentator Chao Ch’i (201 n.C.), die vier ‘buiten’-boeken wegschrapte die volgens hem een vervalsing

waren uit een later tijdperk dan dat van het authentieke werk van Mencius. Tijdens de Ch'ing-dynastie (1644-1911) werden verzamelingen aangelegd van passages die werden toegeschreven aan Mencius, maar die niet in onze huidige tekst voorkomen. Waarschijnlijk zijn dit overblijfselen van die verloren 'buiten'-boeken.

Een andere analoge samenstelling is de *Meester Kuan (Kuan-tzu)* (samengesteld ca. 250 v.C.). Hoewel ze nadrukkelijker commentariërend zijn, vervullen de latere, 'verklarende' *(chieh)* hoofdstukken van de *Meester Kuan* een functie die overeenkomt met die van de 'buiten'-hoofdstukken van de *Sun-tzu.*

Het is hoogstonwaarschijnlijk dat de uit 82 hoofdstukken bestaande *Sun-tzu* de tekst van een enkele auteur was. Aan te nemen valt dat de verklarende tekst van de uit dertien hoofdstukken bestaande *Sun-tzu* wat tijd, inhoud en structuur betreft, wezenlijk verschilt van de latere 'buiten'-boeken. Uit de bewerkingen van de bibliografen uit de Han-dynastie, vader en zoon Liu Hsiang (77-6 v.C.) en Liu Hsin (gestorven 23 n.C.), valt op te maken dat de kerntekst van dertien hoofdstukken en de 'buiten'-hoofdstukken werden samengevoegd tot de 82 hoofdstukken. De militaire strateeg en geleerde Ts'ao Ts'ao (155-220) schreef uitsluitend commentaren over de dertien hoofdstukken, en nadien gingen de 'buiten'-hoofdstukken verloren. Veel van wat werd samengesteld uit de 'buiten'-hoofdstukken die in Yin-ch'üeh-shan werden ontdekt (zie deel III), uit de latere encyclopedische werken en uit archeologische vondsten in het district Tat'ung (zie deel IV) verschilt in stijl en inhoud van de dertien 'binnen'-hoofdstukken, hoewel veel van dit materiaal een herkenbare verwantschap vertoont.

Analyse van de Sun-tzu

WIJSHEID EN OORLOGVOEREN

De vroege Chinese filosofische literatuur is doordrongen van beschouwingen over militaire aangelegenheden. Dit is op zich al een duidelijk bewijs voor de belangrijke plaats die krijgskunst innam in de Chinese filosofie, iets wat we in de westerse filosofische literatuur niet in die mate tegenkomen. Het is een weinig ruchtbaar gemaakt feit dat veel, zo niet de meeste klassieke Chinese filosofische werken uitvoerige verhandelingen bevatten over militaire opvattingen: de *Meester Mo, Meester Hsün, Meester Kuan*, het *Boek van Heer Shang*, de *Lente- en Herfstannalen van Meester Lü*, de *Meester van Huai Nan* enzovoort. Daarnaast bevatten andere centrale teksten als de *Analecta, Mencius, Lao-tzu, Meester Han Fei* en de recent ontdekte *Boeken van de Gele Keizer* uitvoerige beschouwingen over militaire ideeën. Het is zelfs zo dat de militaire schrijvers in de keizerlijke catalogus van de *Geschiedenis van de Han-dynastie*, zijn ondergebracht in de categorie ‘filosofen’ (*tzu*).[31] Het is niet overdreven te stellen dat in de filosofische literatuur uit het klassieke tijdperk een tekst als onvolledig zou worden gezien wanneer er niet ergens een uitvoerige bespreking van militaire strategieën en ook tactieken aan was toegevoegd.

Deze steeds weer terugkerende interesse in militaire zaken is een merkwaardige aangelegenheid voor een cultuur waarin het voeren van oorlogen niet gevierd of bejubeld wordt, en waarin ontzag voor militair heidendom als een nogal onderontwikkelde opvatting wordt gezien. Wat sociale status betreft, had de krijger in China niet het voordeel Griekse en Romeinse voorlopers te hebben gehad.[32] Zelfs in de Chinese verhandelingen die uitsluitend over militaire aangelegenheden gaan, treffen we in het algemeen dezelfde paternalistische zorg voor het welzijn van het

volk aan die ons bekend is uit de confucianistische literatuur, en wordt het voeren van oorlog altijd afgeschilderd als de immer onfortuinlijke laatste toevlucht. Er is geen zichzelf aanbevelend militarisme.

De vraag die dan rijst, is deze: als we uitgaan van de algemene ongelijkheid tussen burgerlijke en krijgskundige deugden in de Chinese traditie, hoe verklaren we dan de intieme, zelfs interdependente relatie tussen de bezigheden van filosoof en krijger zoals ze werden gezien door de vroege Chinese denkers?

De militaire ervaring was altijd al belangrijk in de cultuur. Legers werden tot in het late Lente- en Herfsttijdperk nog steeds samengesteld door aristocratische families die in de nabijheid van de hoofdstad leefden, en het gewone volk speelde een betrekkelijk onbelangrijke rol bij het werkelijke gevecht. De klasse der kooplieden was er, in het algemeen, ook van buitengesloten. De legers werden persoonlijk geleid door vertegenwoordigers van de heersende families en door hooggeplaatste ministers van koninklijken bloede die vanaf prille leeftijd zowel in de civiele als in de militaire vaardigheden waren opgevoed. Zelfs in het geval van Confucius, wiens dood in 481 v.C. in het algemeen het einde van het Lente- en Herfsttijdperk markeert, blijkt uit het van hem door zijn volgelingen geschetste profiel in de *Analecta* dat hij zowel literair als krijgskundig was opgevoed.[33]

Tijdens de in aantal en ernst toenemende conflicten in de tijd van de Oorlogvoerende Staten, ontstond er een duidelijke scheiding tussen de burgerlijke en militaire instituten, waarbij huurlingen uit de lagere klassen hun talenten aan de hoogste bieder verkochten. Het voeren van oorlog veranderde van een eerzame bezigheid tot een beroep,[34] en de aantallen van hen die sneuvelden op het slagveld en de soms daarop volgende represailles liepen op van honderden tot honderdduizenden.[35]

De simpele verklaring voor de relatie tussen filosofie en oorlogvoeren is dat militaire strategie, evenals elk van de andere ‘kunsten’ (culinaire, voorspellende, muzikale, literaire enzovoort) kan worden gebruikt als een bron van metaforen, waaruit men filosofische verschillen en categorieën vormt.[36] Voorts vormden militaire campagnes – vooral in het tijdsgewricht in China waarin politiek overleven een prominent gegeven was – een

hoogst belangrijke bezigheid, waarbij het gehele gebied van menselijke hulpbronnen, inclusief filosofische gevoeligheden, met succes kon worden toegepast. De resolute, pragmatische aard van de klassieke Chinese filosofie verzet zich tegen elk nadrukkelijk onderscheid tussen theorie en praktijk. Daarom is filosoferen in die cultuur dan ook niet zuiver theoretisch, maar omvat het ook de praktijk, het 'doen'. Daarom is het voeren van oorlog, voorzover het filosofisch is, noodzakelijkerwijs toegepaste filosofie.

Dergelijke overwegingen vormen ongetwijfeld een deel van het antwoord. Maar is het eenvoudig zo, dat militaire praktijken materiaal aanbrengen voor filosofische beschouwingen en dat filosofie kan worden toegepast als organisatiemethode voor militaire handelingen? Dat is inderdaad het geval, maar de relatie gaat verder, dieper. Volgens mij schuilt er achter het nogal voor de hand liggende verschil tussen het cultiveren van de wijsheid in iemands persoonlijkheid en het cultiveren van de zege op het slagveld, een waarneembare samenhang: er bestaat een merkwaardig Chinees model van 'harmonie' ofwel verkregen orde *(ho)*, dat aan de basis ligt van de klassieke cultuur, die in gelijke mate door filosoof en militaire bevelhebber wordt nagestreefd.

We kunnen de vraag naar de intieme relatie tussen wijsheid en oorlogvoeren nog concreter formuleren, om dit gedeelde gevoelen over een bereikte harmonie te onderstrepen. Hoe kunnen we het duidelijke uitgangspunt in de klassieke Chinese cultuur verklaren, dat de karaktereigenschappen die iemand doen uitblinken in de verschillende rollen van sociaal, politiek en cultureel leider, hem evenzeer van pas komen in de rol van militair bevelhebber? Laten we twee relevante confucianistische grondregels in herinnering roepen:

1. De voorbeeldige persoon is geen functionaris *(ch'i)*.
2. De voorbeeldige persoon streeft naar harmonie *(ho)*, niet naar gelijkheid.[37]

Wat het betekent voorbeeldig te zijn, wordt dus niet bepaald door de functie die men heeft of door bepaalde bijzondere vaardigheden, maar door iemands karakter. Het uitgangspunt is dat personen met een superieur karakter voorbeeldig zullen zijn bij wat ze ook doen – een uitgangspunt dat

ook heden nog duidelijk leeft. We behoeven slechts te verwijzen naar de manier waarop culturele en politieke leiders in de eigentijdse benadering van de Chinese traditie worden afgebeeld. Mao Tse-tung, als bekend recent voorbeeld, werd tegenover het publiek afgeschilderd als een groot staatsman, een dichter, kalligraaf, militair strateeg, filosoof, econoom – zelfs als atleet die de Yangtse overzwemt. Het is het vermogen van de leider om ‘harmonie’ te bereiken, hoe deze ook wordt gedefinieerd.

Om de nauwe verwantschap tussen oorlogvoeren en filosofie in het klassieke China te begrijpen, moeten we kijken naar de dynamiek van een onderliggende opvatting over harmonie *(ho)* die, wat het klassieke Chinese wereldbeeld betreft, de menselijke ervaring in het algemeen onderbouwt.

HET KLASSIEKE CHINESE WERELDBEELD: DE BIJZONDERE UITGANGSPUNTEN

De Chinezen hebben een gezegde dat luidt: ‘We kunnen het ware gezicht van de berg Lu niet zien, omdat we op de top ervan staan.’ Hoewel praktisch alle culturele tradities en historische tijdperken complex en verscheiden zijn, bestaan er bepaalde fundamentele en vaak niet aangeduide uitgangspunten waarop ze steunen, en die ze hun specifieke genetische identiteit en continuïteit geven. Deze uitgangspunten, die van uitzonderlijk belang zijn voor het begrijpen van de cultuur, zijn vaak verborgen voor het bewustzijn van de leden van de cultuur die ertoe behoren. Ze worden pas duidelijk vanuit een perspectief dat buiten het betreffende tijdperk en de traditie ligt. Vaak omvat een traditie tegenstrijdige elementen, die, hoezeer ze ook met elkaar in strijd zijn, toch de belangrijke patronen laten zien waaruit haar culturele identiteit is samengesteld. Ook al zijn die onderliggende elementen niet per se logisch samenhangend of systematisch, ze vormen toch met elkaar de structuur van een bepaalde en unieke cultuur.

Binnen een bepaald tijdperk kunnen twee leden van een traditie hier en daar grondig van elkaar verschillen – zoals bijvoorbeeld een confucianist en een volgeling van Meester Sun. Toch bestaat er dan een aantal gemeenschappelijke uitgangspunten, fundamenteler dan hun

meningsverschillen, die hen tot leden van die cultuur bestempelen en die ondanks de meningsverschillen zinvolle communicatie kunnen bewerken.

Het beschouwen en proberen te begrijpen van de elementen van de klassieke Chinese cultuur vanuit westerse tradities, waarbij we zelf omgeven zijn door onze eigen culturele patronen, heeft voor- en nadelen. Een van de nadelen is duidelijk en onvermijdelijk. In de mate waarin we ons onbewust zijn van de verschillen tussen onze eigen fundamentele uitgangspunten en die welke de opkomst van het klassieke Chinese gedachtegoed hebben bepaald, zullen we zeker onze eigen vooronderstellingen aan China opdringen over de aard van de wereld, waarbij we het exotische als iets vertrouwds voorstellen en het verre als nabij. Aan de andere kant is een van de duidelijke voordelen van een beschouwing van buitenaf, dat we ten minste met meer helderheid een aantal aspecten van ‘het ware gezicht van de berg Lu’ kunnen zien. We zijn in staat om, al is het dan ook onvolledig, de gemeenschappelijke grond te zien waarop de confucianist en de volgeling van Meester Sun staan bij de discussie over hun verschillen, een grond die in belangrijke mate voor hen verborgen blijft als onbewust uitgangspunt.

Hoewel het altijd gevaarlijk is te generaliseren over complexe culturele tijdperken en tradities, is het nog gevaarlijker om dat niet te doen. Als we inzicht willen verwerven, moeten we proberen die bijzondere uitgangspunten vast te stellen en ze tot onderdeel maken van onze pogingen om de Chinese traditie te begrijpen – in dit geval om tot een beoordeling van de Chinese kunst van het oorlogvoeren te komen. De verschillen tussen het klassieke Chinese wereldbeeld en de klassieke Griekse, Romeinse en joods-christelijke uitgangspunten die de grondslag vormen voor de westerse tradities, zijn fundamenteel. We zullen ze hierna in brede trekken beschrijven.

ENIGE KLASSIEKE WESTERSE UITGANGSPUNTEN: EEN THEORIE VAN ‘TWEE WERELDEN’

We kunnen het wereldbeeld dat ten tijde van Plato en Aristoteles het klassieke Griekse denken overheerste, een theorie van ‘twee werelden’

noemen. Later, bij de samensmelting van de Griekse filosofie en de joods-christelijke traditie, werd deze ‘dualistische’ wijze van denken stevig verankerd in de westerse beschaving als dominant paradigma. De meest invloedrijke Griekse denkers en later de christelijke kerkvaders hielden zich nadrukkelijk bezig met het onderscheid tussen de wereld van de werkelijkheid en de wereld van veranderingen, een onderscheid dat leidde tot een ‘theorie van twee werelden’ en tot het dualistisch denken daarover. Deze denkers zochten naar het permanente en onveranderlijke eerste principe, dat de aanvankelijke chaos had overwonnen om eenheid, orde en vorm te geven aan een veranderende wereld, en dat volgens hen het ervaren van deze veranderende wereld voor de menselijke geest begrijpelijk zou maken. Ze zochten de ‘ware’ structuur achter de verandering – afwisselend aangeduid als platonische ideeën, natuurlijke of goddelijke wet, moreel principe, God enzovoort – die, eenmaal begrepen, het leven voorspelbaar en zeker maakte. De centrale plaats die de ‘metafysica’ innam in de klassieke Griekse filosofie, de ‘wetenschap’ van deze eerste principes, duidt op de veronderstelling dat er een oorspronkelijke en onafhankelijke bron van orde bestaat die, wanneer ze ontdekt en begrepen wordt, een samenhangende verklaring zal geven voor het menselijke bestaan.

Er waren vele uiteenlopende antwoorden op de fundamentele vraag: wat is het Ene achter het vele? Wat is de eenheid die alles samenbrengt als een ‘*uni*versum’? Wat – of Wie – heeft de agenda bepaald die het menselijk leven samenhangend, en dus zinvol maakt? Voor de joodse profeten en schriftgeleerden, en later voor de christelijke kerkvaders, was dat het bestaan van de ene transcendente godheid, die door de goddelijke wil de vormloze leegte overwon en de wereld schiep, en in wie waarheid, schoonheid en goedheid wonen. Dit Ene is, achter de verandering, het permanente dat onze wereld verenigt als een op zichzelf bestaand ‘universum’. Het is dit Ene dat objectieve en universele kennis mogelijk maakt en de waarheid van ons inzicht garandeert. Omdat dit Ene permanent en onveranderlijk is, is het werkelijker dan de chaotische wereld der veranderingen en verschijnselen die het beheerst en bezielt. De hoogste vorm van kennis is in dat geval de ontdekking en overdenking *(theoria)* van wat in zich volmaakt, vaststaand en onfeilbaar is. Op grond van dit fundamentele en doordringende onderscheid tussen een permanente, ware

wereld en een veranderende wereld van verschijnselen, kunnen we stellen dat onze klassieke traditie werd overheerst door een ‘theorie van twee werelden’.

Een andere benadering van deze theorie van twee werelden, die haar oorsprong heeft in het klassieke Griekenland, begint bij een fundamentele scheiding tussen ‘dat wat schept’ en ‘dat wat geschapen wordt’, ‘dat wat beveelt’ en ‘dat wat bevolen wordt’, ‘dat wat beweegt’ en ‘dat wat bewogen wordt’. Aangenomen wordt dat er een soort vooraf vastgesteld ontwerp is dat onafhankelijk van de wereld die het moet ordenen bestaat. De tegenstelling tussen het ware Ene – de Eerste Oorzaak, de Schepper, het Goede – en de minder ware wereld van de veranderingen, vormt de bron van de bekende dualistische categorieën die onze ervaring van de wereld bepalen: werkelijkheid/verschijnsel, kennis/mening, waarheid/valsheid, zijn/nietzijn, schepper/geschapene, ziel/lichaam, rede/ervaring, oorzaak/gevolg, objectief/subjectief, theorie/praktijk, natuur/cultuur, vorm/materie, universeel/persoonlijk, logisch/retorisch, cognitief/affectief, mannelijk/vrouwelijk enzovoort. Deze binaire paren van tegengestelden hebben gemeen dat de wereld die door het eerste lid ervan wordt bepaald, onafhankelijk van en superieur aan het tweede wordt gezien. Deze primaire wereld, gedefinieerd door begrippen als ‘werkelijkheid’, ‘kennis’ en ‘waarheid’, is positief, noodzakelijk en onafhankelijk, terwijl de afgeleide wereld, die door de tweede leden wordt beschreven als ‘verschijnsel’, ‘mening’ en ‘valsheid’, negatief en bijkomstig is, en voor haar uitleg afhankelijk is van de eerste. Tenslotte is het de werkelijkheid die uitlegt en verklaart wat er gebeurt, en die ons in staat stelt het ware van het valse te onderscheiden en de feiten van fictie. Aan de andere kant zijn verschijnselen schaduwen – het valse, het fictieve. En evenals schaduwen zijn ze in het beste geval ondergeschikt aan de werkelijkheid; in het ergste geval kunnen ze ons niet alleen niet helpen bij het verkrijgen van ware kennis, ze verhullen deze voor ons. Omdat de secundaire wereld volledig afhankelijk is van de eerste, kunnen we zeggen dat de primaire wereld noodzakelijk en essentieel is, het ‘Wezen’ achter de ‘wezens’, en dat de secundaire wereld slechts bijkomstig en van voorbijgaande aard is. Er is in dit wereldbeeld een fundamenteel verschil tussen dat wat waar en dat wat minder waar is.

Omdat de eerste wereld de tweede bepaalt, wordt die eerste wereld in het algemeen opgevat als de oorspronkelijke bron – een scheppend, bepalend principe dat gemakkelijk te vertalen is in de joods-christelijke godheid, die zowel natuurlijke als morele orde in de chaos brengt. Daarom bevat onze vroege traditie zowel het *kosmogonische*, dat wil zeggen dat ze uitgaat van een oorspronkelijke scheppingsdaad en van een begin, en het *teleologische*, hetgeen betekent dat ze een uiteindelijk doel veronderstelt, een bestemming waarnaar de oorspronkelijke schepping streeft. God schiep de wereld, en het leven van de mens krijgt betekenis doordat Gods schepping bestemming en doel heeft. Vanuit dit bestemmingsprincipe neigen wij naar een uitleg van gebeurtenissen in de wereld die lineair en causaal is.

Misschien kan een concreet voorbeeld dit dominante westerse wereldbeeld verduidelijken. De manier waarop wij over de mens denken komt tegemoet aan deze behoefte omdat op velerlei manieren de mensheid een microkosmos is van dit universum 'van twee werelden'. Volgens deze traditie kunnen we op de volgende wijze generaliseren. Een afzonderlijk individu is afzonderlijk dankzij een inherente natuur – een *psyche*, of ziel, of geest – die een werkelijkheids- en duurzaamheidswaarde achter de veranderende condities van het lichaam garandeert. De mens bevindt zich zodoende in de 'twee werelden', waarbij de ziel behoort tot de hogere, scheppende en blijvende wereld, en het lichaam tot het rijk der verschijnselen. De ziel die tot dezelfde soort behoort als de permanente principes die de kosmos ordenen, heeft toegang tot deze principes door middel van rede en openbaring, en heeft aldus aanspraak op kennis. Door de ontdekking van de onderliggende orde wordt het universum begrijpelijk en voorspelbaar voor de mens.

ENIGE KLASSIEKE CHINESE UITGANGSPUNTEN: EEN 'DEZE WERELD'-VISIE

Als we ons wenden tot het overheersende wereldbeeld van het klassieke China, dan beginnen we niet vanuit een 'twee werelden'-theorie, maar vanuit de opvatting dat er slechts de ene continue, concrete wereld is, die de bron en de plaats van al onze ervaringen is. Orde is in het klassieke Chinese

wereldbeeld ‘immanent’ – aanwezig in de dingen zelf – als de vezel in het hout, als de groeven in een steen, als het ritme in de branding, als de nerven in een blad. De klassieke Chinezen geloofden dat de kracht van de schepping in de wereld zelf aanwezig is, en dat de orde en regelmaat die deze wereld laat zien niet worden ontleend aan een onafhankelijke, activerende kracht, maar in die wereld zelf liggen. Verandering en continuïteit zijn in gelijke mate ‘waar’.

De wereld is zodoende haar eigen directe oorzaak. Ze is resoluut dynamisch, zelfgenererend, zelforganiserend, en in zekere zin levend. Deze wereld bestaat uit een zee van *ch’i* – psychofysische energie die zichzelf ordent in verscheidene concentraties, samenstellingen en storingen. Het kenbare patroon dat kan worden onderscheiden en afgeleid uit alle verschillende perspectieven in de wereld, is *tao* – een ‘weg’ die op uiteenlopende wijzen kan worden aangeduid om iemands plek en context duidelijk te maken. *Tao* is altijd zowel *wat* de wereld is, als *hoe* de wereld is. In deze traditie is er geen definitief onderscheid tussen een onafhankelijke ordenende bron en wat deze ordent. Er is geen vaststaand begin of teleologisch einde. De wereld en haar orde zijn op elk tijdstip zelfveroorzakend ‘zo-uit-zichzelf *(tzu-jan).* Daarom kon Confucius zeggen dat ‘het de persoon is die orde in de wereld *(tao)* uitbreidt, niet de orde die de persoon uitbreidt’.[38] Waarheid, schoonheid en goedheid als maatstaven van orde zijn geen ‘gegevenheden’ – ze ontstaan historisch, zijn wat gedaan wordt, een cultureel product.

De ‘twee werelden’-orde van het klassieke Griekenland heeft onze traditie een theoretische basis gegeven voor *objectiviteit* – de mogelijkheid om naast de dingen te gaan staan en er geheel van buitenaf naar te kijken. Objectiviteit stelt ons in staat dingen uit hun context te halen en als ‘objecten’ in onze wereld te plaatsen. Daarentegen beginnen we in de ‘deze wereld’ van het klassieke China, in plaats van uit te gaan van een abstract onderliggend, verenigend en scheppend principe, vanuit onze eigen specifieke plek in de wereld. Zonder objectiviteit lossen ‘objecten’ op in de stroom en wordt het bestaan een continu, ononderbroken proces. Ieder van ons ervaart onveranderlijk de wereld als één gezichtspunt binnen de context van vele. Omdat er alleen deze wereld is, kunnen we er niet uit wegkomen. Vanuit de unieke plek die men inneemt binnen het continuum van het

klassieke China, interpreteert men de orde van de omliggende wereld als tegengestelde ‘dezen’ en ‘dies’ – ‘deze mens’ en ‘die mens’ – dichter bij of verder af van onszelf. Omdat alle mensen, dingen of gebeurtenissen in het bestaansveld vanuit een of andere positie worden waargenomen, en zodoende ononderbroken samenhangen met de positie waardoor ze op die manier gezien worden, zijn alle dingen met alle andere dingen verwant en bepalen ze elkaar. Alle menselijke relaties hangen ononderbroken samen, van heerser en onderdaan tot vriend en vriend, waarbij iedereen met elkaar in betrekking staat als in een uitgebreid ‘gezin’. Zo zijn ook alle ‘dingen’, net als de leden van een gezin, onderling verbonden. Ieder ding is wat het naar de smaak van alle andere dingen is. Wat kan worden beweerd van het ene ding of de ene mens wordt bepaald door een netwerk van verhoudingen, die alle samenwerken om dat ene zijn rol te geven en zijn plaats en bepaling vast te stellen. Een vader is ‘deze’ goede vader krachtens de kwaliteit van de verhoudingen die hem in deze rol bepalen en het respect van ‘die’ kinderen en ‘die’ moeder, die hem daarin bevestigen.

Omdat alle dingen uniek zijn, is er geen vastomlijnde opvatting over identiteit in de betekenis van bepaalde identieke karaktertrekken die alle leden van een klasse of categorie of soort gelijkmaken. Er is bijvoorbeeld geen essentieel bepalend kenmerk – geen van God gegeven ziel, rationeel vermogen of natuurlijke bepaling van rechten – dat alle mensen gelijkmaakt. Bij ontstentenis van een dergelijke overeenkomstigheid die ons in essentie gelijk zou maken, leiden de verschillende verhoudingen die het ene ding met betrekking tot het andere bepalen, tot hiërarchische en contrasterende bepalingen: groter of kleiner, edeler of lager in rang, harder of zachter, sterker of zwakker, ouder of jonger. Verandering in de kwaliteit van de verhoudingen tussen dingen treedt altijd op in een continuüm als beweging tussen dergelijke polaire tegenstellingen. De algemene en belangrijkste taal om dergelijke onderlinge samenhangen tussen dingen te benadrukken is metaforisch: bij een bepaald aspect op een specifiek tijdstip wordt de ene mens of het ene ding ‘overschaduwd’ door een ander; dat wil zeggen, het *yin* van het ene wordt tot het *yang* van het andere gemaakt. Letterlijk betekent *yin* ‘beschaduwd’ en *yang* ‘zonnig’. Hiermee worden in zeer algemene termen de contrasterende en hiërarchische verhoudingen aangeduid die de inherente orde en regelmaat bepalen.

Het is belangrijk de onderling afhankelijke aard van de *yin/yang* tegenstellingen te herkennen en dit contrasterende spanningsveld te onderscheiden van de dualistische tegenstellingen die besloten liggen in het vocabulaire van de klassieke Griekse wereld, welke we hiervoor aan een beschouwing onderwierpen en waarvan één vooraanstaand lid van een groep als Schepper *onafhankelijk* is en 'werkelijker' dan de wereld die Hij schept. De implicaties van dit verschil tussen dualisme en polaire tegenstelling zijn diepgaand en alles doordringend.

Een van die implicaties is de manier waarop dingen worden ingedeeld. In wat tot het overheersende westerse wereldbeeld is geworden, werden categorieën analytisch samengesteld door een aangenomen identiteit op basis van vorm en essentie – van alle mensen die in aanmerking komen voor de categorie 'mensen' wordt aangenomen dat ze een oorspronkelijke *psyche* of ziel hebben. Alle rechtvaardige of godvruchtige handelingen hebben een of ander wezenlijk element gemeen. De vele uiteenlopende dingen of handelingen kunnen worden herleid tot één wezenlijk identiek kenmerk of bepalende functie.

In het heersende Chinese wereldbeeld worden 'categorieën' *(let)* niet samengesteld door 'essenties', maar door analogie. Het ene ding wordt geassocieerd met het andere krachtens de contrasterende en hiërarchische verhoudingen die het van andere dingen onderscheidt. De ene mens roept een associatie met andere gelijksoortige schepselen op in tegenstelling tot andere minder gelijksoortige dingen, en verzamelt zodoende een collectie analoge wezens rondom zich als algemene categorie. 'Dit' roept 'dat' op; het ene roept het vele op. De samenhang is in deze wereld niet zo zeer analytisch of abstract van vorm. Hij heeft hier eerder iets samenvoegends – het patroon van continuïteiten dat van het ene bijzondere fenomeen leidt tot een aantal associaties met andere fenomenen. Het is een 'concrete' samenhang die begint vanuit de volledige consequentie van het bijzondere zelf en zich doorzet in de categorie die hij oproept.

Als we deze twee opvattingen van 'categoriseren' vergelijken, dan krijgen we in plaats van 'hamer, beitel, schroevendraaier, zaag', gedefinieerd als 'gereedschap' door het aannemen van een formele en abstracte functie, een Chinese categorie die waarschijnlijk 'hamer, spijker, plank, sjouwen, blaren, verband, huis, witkalk' omvat – een categorie van

‘een huis bouwen’, samengesteld uit een waargenomen onderlinge afhankelijkheid van factoren in het proces van *met goed gevolg* voltooien van een bepaald project. Waar de eerste opvatting van categorie, bepaald door abstracte kenmerken, beschrijvend is – wat iets ‘is’ –, daar is de Chinese categorie gewoonlijk voorschrijvend en bindend – wat iets ‘zou moeten zijn’ teneinde tot een goed resultaat te leiden.

Het ontbreken in de Chinese traditie van een westers getinte teleologie die een bepaald ‘einde’ aanneemt, heeft de opvatting bevorderd van westerse historici dat de Chinezen, met bibliotheken vol zorgvuldig vastgelegde maar ogenschijnlijk willekeurig verzamelde details, inadequate kroniekschrijvers van hun eigen verleden zijn. Men lijkt zich weinig bezig te houden met het ontdekken van een begrijpelijk patroon in wat inderdaad vormloos en betekenisloos dreigt te blijven. Jorge Luis Borges legt deze westerse opvatting vast in zijn bekende citaat uit ‘een of andere Chinese encyclopedie’ waarin de categorie ‘dieren’ wordt verdeeld in: 1) behorend tot het eigendom van de keizer, 2) gebalsemd, 3) tam, 4) speenvarkens, 5) sirenes, 6) legendarisch, 7) zwerfhonden, 8) opgenomen in de huidige classificatie, 9) dol, 10) ontelbaar, 11) geschilderd met een penseel van zeer fijn kameelhaar, 12) enzovoort, 13) heeft zojuist de waterkruik gebroken, en 14) die er van ver als vliegen uitzien.[39] Vanuit het gezichtspunt van het meer rationalistische westerse wereldbeeld is de prijs die de Chinezen moeten betalen voor het ontbreken van die onderliggende metafysische infrastructuur, welke nodig is voor het garanderen van een eenduidig geordend universum, dat wat wij houden voor begrijpelijkheid en voorspelbaarheid. De compensatie voor het ontbreken hiervan in de Chinese wereld is misschien een verhoogd gewaarzijn van de directe waarneming van het wonder der veranderingen en onze betrokkenheid daarbij – de reden waarom het *Boek der veranderingen* wordt geëerd als de definitieve bevestiging van de traditie en als instrument voor het vormen van een genadige wereld.

Voor de klassieke Griekse filosofen leidde kennis tot de ontdekking en het ‘grijpen’ van de bepalende ‘essentie’ of ‘vorm’ of ‘functie’ achter ongrijpbaar veranderende verschijnselen. Daarom omvat de taal van de kennis ‘begrijpen’, ‘bedenken’, ‘bevatten’. Werkelijkheid is wat permanent is, en daarom is de natuurlijke staat ervan inertie. Het paradigma voor

kennis is dientengevolge wiskunde, en meer specifiek geometrie. Boven de deur van Plato's academie stond geschreven: 'Laat hier niemand binnengaan die geen geometrie heeft gestudeerd.' Beeldende en ruimtelijke taal overheerst nogal in het filosofische vocabulaire, en kennis wordt vooral verstaan in representatieve termen die gelijkvormig en ondubbelzinnig zijn – een duidelijke afdruk in het brein van wat buiten ons en objectief bestaat.

In het klassieke Chinese model wordt kennis enigszins anders opgevat. Vorm is geen permanente structuur die achter een veranderend proces moet worden ontdekt, maar een waargenomen begrijpelijkheid en continuïteit, die binnen het dynamische proces zelf kan worden aangegeven. Ruimtelijke vormen – of 'dingen' – zijn tijdelijke stromingen. 'Dingen' en 'gebeurtenissen' zijn wederzijds vormgevend en vormkrijgend, en bestaan als een dynamische berekening van contrasterende brandpunten die in spanning met elkaar ontstaan. De spanningen die door de dingen worden gevormd, veranderen in verschillende stadia van snelheid en intensiteit, en vertonen een door de plaats bepaald patroon, zoals golven in het water en geluidsgolven in de lucht. Etymologisch gezien is het karakter *ch'i* – 'de stof van het bestaan' – waarschijnlijk akoestisch, waardoor 'resonantie' en 'spanningen' een bijzonder geëigende manier vormen om de verhoudingen tussen dingen te beschrijven. In tegenstelling tot de meer statische visuele taal van het klassieke Griekse denken dat gekenmerkt wordt door geometrie, heeft het klassieke Chinees een voorkeur voor een dynamisch auditief vocabulaire, waarbij wijsheid nauw verbonden is met communicatie – de helderheid van het horen en de kracht van orale overtuiging die iemand in staat stellen om de vruchtbaarste harmonie uit relevante omstandigheden te bevorderen. In de taal van de filosofie wordt, in etymologisch opzicht, herhaaldelijk gewezen op het feit dat de wijze gemeenschappelijke harmonie bevordert als communicatief virtuoos.

'Rede' is geen van ervaring onafhankelijke menselijke gave die de essentie van dingen kan ontdekken, maar de tastbare vaststelling waarvan zowel de menselijke ervaring als de ervaren wereld doordrongen is. Rede is samenhang – het patroon van dingen en functies. Rationele uitleg ligt niet in de ontdekking van voorafgaande factoren of in het isoleren en onthullen van relevante oorzaken, maar in het vaststellen van de plaatselijke voorwaarden die samenwerken om bepaalde gebeurtenissen of verschijnselen te

bevorderen. En als deze zelfde voorwaarden eenmaal begrepen zijn, kunnen ze worden gebruikt om het volgende moment te voorzien.

Een belangrijke factor in het klassieke Chinese 'weten' is allesomvattendheid. Zonder een veronderstelde scheiding tussen de bron van de orde in de wereld en de wereld zelf, wordt causale werking niet zo onmiddellijk ontleed in de zin van oorzaak en gevolg. Alle voorwaarden hebben onderling betrekking op elkaar en werken in meerdere of mindere mate samen om een bepaalde gebeurtenis tot stand te brengen als samenloop van ervaringen. 'Weten' is zodoende in staat zijn om die veraf liggende of nabije voorwaarden te traceren en te hanteren, die invloed zullen uitoefenen op de veranderende vorm van je eigen plek. Er is een rechtstreekse affiniteit tussen de mens en de natuurlijke wereld, zodat er geen duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen natuurlijke en door de mens ontworpen voorwaarden – ze kunnen beide worden gevormd en gehanteerd. Vanwege de fundamentele continuïteit tussen het menselijke en het natuurlijke patroon, kunnen daarom alle voorwaarden, menselijke en andere, die een bepaalde situatie, zoals een gevecht bepalen, helder in beeld gebracht worden. Bij ontstentenis van een strak omlijnd dualisme van bezieldheid/onbezieldheid is het slagveld met zijn veelheid aan voorwaarden zeer levend.

Een overzicht van de filosofische taal die in het klassieke China werd gebruikt om deze vorm van 'weten' te omschrijven, duidt aan dat het een vorm was van traceren, ontrafelen, doordringen en doorbreken. Weten brengt het 'losmaken' van iets met zich mee, niet in de analytische betekenis om te ontdekken wat het in wezen 'is', maar om de verbindingen te traceren tussen de gewrichten en de spieren, om de patronen in dingen bloot te leggen en, door volledig doordrongen te raken van de veranderende vormen en voorwaarden van dingen, te voorzien wat eruit voortvloeit. De onderliggende metafoor van 'een patroon traceren' ligt besloten in het epistemologische vocabulaire van de traditie, zoals 'het volgen van een weg' *(tao)*, 'traceren, samenhang' *(li)*, 'afbeelden, beschrijven, vormen' *(hsiang)*, 'ontrafelen, losmaken' *(chieh)*, 'doordringen' *(t'ung)*, 'doorbreken' *(ta)*, 'noemen, naam maken, beschrijven' *(ming)*, 'ritualiseren' *(li)*, 'inschrift, markering, cultuur' *(wen)* enzovoort. In tegenstelling tot zijn klassieke Griekse tegenhanger, waarin 'weten' de weergave veronderstelt

van de overeenstemming tussen een idee en een objectieve wereld, is dit Chinese 'weten' resoluut deelnemend en creatief – 'tracerend' zowel in het maken van een patroon als in het volgen ervan. Weten is 'realiseren', 'waar maken'. De weg is geen 'gegeven' weg, maar wordt gemaakt door het begaan ervan. Zodoende vormen onze eigen handelingen altijd een belangrijke factor bij het vormen van onze eigen wereld.

Omdat dit patroon onveranderlijk ontstaat vanuit het proces zelf, geeft de spanning die de scheidslijn veroorzaakt tussen het eigen beeld en de omgeving iemand een fysieke, psychologische, sociale en kosmologische 'huid' – een vorm, een voortdurende, onophoudelijk persoonlijke identiteit. Dit dynamische patroon is reflectorisch in die zin dat de houding van iemand het vormen van zijn omgeving bepaalt en beïnvloedt.

In de klassieke Chinese filosofie is, anders dan bij de 'persoon' uit onze bespreking van het Griekse wereldbeeld, een bepaalde persoon niet een afzonderlijk individu, maar een geheel van samenstellende rollen en betrekkingen: de vader van Yang Ta-wei, de leraar van An Lo-che, de buurman van Kao Ta-jen, een inwoner van het dorp Yung-ho enzovoort. Deze rollen en betrekkingen zijn dynamisch, worden constant vervuld, bekrachtigd en verdiept door de verschillende niveaus van gemeenschappelijke communicatie: verwezenlijken *(t'i)*, ritualiseren *(li)*, spreken *(yen)*, musiceren *(yüeh)* enzovoort. Al deze communicatieniveaus zijn aanwezig in alle andere, zodat we iemand kunnen omschrijven als een samenhang van specifieke communicatiepatronen. Door deze rollen en betrekkingen neemt iemand zijn plaats in binnen de familie en de gemeenschap. De mens wordt niet gevormd volgens een bepaald ontwerp dat onderhevig is aan een natuurlijke en morele orde in de kosmos en dat het uiteindelijke doel is van menselijke groei en ervaring. De 'bedoeling' van de menselijke ervaring, als we het zo mogen beschrijven, is hier directer: het coördineren van de verschillende ingrediënten waaruit iemands persoonlijke wereld hier en nu bestaat, en daar de meest productieve harmonie uit puren. Eenvoudig gesteld, het beste halen uit wat je hier en nu krijgt.

Ook creativiteit heeft een andere plaats in de klassieke Chinese wereld. In grote lijnen betekent de aanname van een vooraf bepaalde blauwdruk en uiteindelijk doel in de klassieke westerse kosmologie dat er 'bij voorbaat'

een forse hoeveelheid creativiteit geïnvesteerd wordt in de ‘geboorte’ van een verschijnsel – een voorwaarde die tamelijk helder wordt omschreven in de vooraf vastgestelde ‘Ideeën’ van Plato, het onderscheid tussen potentialiteit en actualiteit van Aristoteles, of het dualisme van schepper/geschapene van de joods-christelijke traditie. Voor het klassieke Chinese wereldbeeld dat geen oorspronkelijke scheppingsdaad kent die een bepaalde opzet en een doelgerichte verandering in de kosmos veroorzaakt, ontstaan orde en regelmaat van de wereld uit de productieve nevenschikkingen van verschillende dingen over de volle omvang van hun bestaan. Geen twee patronen zijn gelijk, en sommige rangschikkingen zijn creatief vruchtbaarder dan andere. Daarom is menselijke kennis in essentie vormend – men ‘kent’ een wereld niet alleen passief in de betekenis van herkennen, maar ook in de actieve vorming en ‘realisering’ ervan. Het is het vermogen de stroom van de omstandigheden te voorzien, om die rangschikkingen aan te moedigen die het meest bevorderlijk zijn voor een productieve harmonie, en ten slotte deel te nemen aan de vorming van een wereldorde die het best mogelijke gebruikmaakt van haar creatieve mogelijkheden. Harmonie wordt verkregen door de kunst van het in verband brengen.

Een belangrijk thema van Confucius en het confucianisme dat we al eerder hebben aangeduid, is vervat in de zinsnede: ‘de voorbeeldige mens streeft naar harmonie *(ho)*, niet naar gelijkheid’.[40] Deze confucianistische opvatting van ‘harmonie’ wordt in de klassieke commentaren uitgelegd door te verwijzen naar de culinaire kunst. In het klassieke tijdperk was een van de belangrijkste voedingsmiddelen *keng* – een soort gierstebrij waarin verschillende plaatselijk beschikbare en seizoengebonden ingrediënten werden samengevoegd in relatie tot elkaar. De bedoeling was dat ieder ingrediënt – de kool, de pompoen, het stukje varkensvlees – zijn eigen kleur, substantie en smaak bleef behouden, maar tegelijkertijd werd verrijkt door de relatie ervan tot de andere ingrediënten. De sleutel tot dit gevoel voor harmonie is dat het begint bij de unieke voorwaarden van een bepaalde geografische plek en de volledige bijdrage van de bepaalde ingrediënten die voorhanden zijn – *dit* stukje kool, *deze* verse jonge pompoen, *dit* malse stukje varkensvlees – en waarvan het resultaat eerder afhangt van het talent dan van het recept. In de *Lente- en Herfstannalen van Meester Lü* wordt

koken als de kunst van het in verband brengen op de volgende wijze beschreven:

> Bij de samenstelling van je ingrediënten om harmonie *(ho)* te verkrijgen, moet je het zoete, zure, bittere, scherpe en zoute gebruiken, en ze mengen in de geschikte volgorde en verhoudingen. Het samenvoegen van de verschillende ingrediënten is een uiterst subtiele kunst waarbij ze alle hun eigen uitdrukkingskracht hebben. De variaties binnen de kookpot zijn zo delicaat en subtiel dat ze niet onder woorden te brengen zijn of op redelijke wijze kunnen worden verbeeld.[41]

Het confucianistische onderscheid tussen een inclusieve harmonie en een exclusieve gelijkheid heeft een duidelijke sociale en politieke betekenis. Er is een passage in de *Verhandelingen over de staten (kuo-yü)*, een verzameling historische vertellingen die waarschijnlijk rond de 4e eeuw v.C. werd samengesteld, die de vruchtbaarheid van het soort harmonie dat het verschil maximaliseert, onderstreept:

> Waar harmonie *(ho)* vruchtbaar is, daar is gelijkheid onvruchtbaar. Dingen met elkaar in overeenstemming brengen op gelijke voorwaarden wordt zich vermengen tot harmonie genoemd, en door dat te doen kunnen zij bloeien en groeien, en andere dingen worden tot hen aangetrokken. Maar als het gelijke bij het gelijke wordt gevoegd, dan is er niets meer als het opgebruikt is. Daarom mengden de Vroegere Koningen aarde met metaal, hout, vuur en water om hun producten te maken. Daardoor harmoniseerden zij de vijf smaken om hun tong te strelen, versterkten ze de vier ledematen om het lichaam te beschermen, deden ze de zes noten harmoniëren om het oor te strelen, integreerden ze hun verschillende gevoelens om hun hart en geest te voeden, coördineerden ze de verschillende delen van het lichaam om hun persoonlijkheid te voltooien, stelden ze de negen inwendige hoofdmeridianen vast om de plaats van hun zuivere potentie te bepalen, stelden ze de tien officiële rangen in om de bureaucratie te organiseren en te beoordelen … en harmonie en

> vreugde heersten om ze tot één geheel te maken. Zo te zijn betekent het beste in harmonie verwerven. Bij dit alles namen de Vroegere Koningen hun gemalinnen uit andere clans, verlangden ze als bijdrage die producten waardoor elke regio zich onderscheidde, en stelden ze ministers en raadslieden aan die een variatie aan meningen over zaken konden uitdrukken, en spanden ze zich in om dingen in harmonie te brengen … Er is geen muziek in een enkele noot, geen versiering in een enkel voorwerp, geen prikkeling in een enkele smaak.[42]

Een hedendaags dichter, Wing Tek Lum, brengt het overbrengen van dit krachtig levende Chinese gevoel op de nieuwe leefwijze van immigranten als volgt onder woorden in zijn gedicht ‘Chinese hutspot’:

> Mijn droom van Amerika
> is als *dá bìn lòuh*
> met mensen van alle overtuigingen en smaken
> gezeten rond een gemeenschappelijke pot
> eetstokjes en lepels hier en daar
> sommigen koken inktvis en anderen vlees
> ésommigen tofu of waterkers
> alles in éé soep
> als een stamppot die niet precies is
> zoals iedereen kiest wat hij wil eten
> alleen de pot en het vuur worden gedeeld
> samen met het goede gezelschap
> en de zoete soep
> uitgelepeld aan het eind van de maaltijd.[43]

Deze ‘harmonie’ is geen gegeven binnen een vooraf vastgesteld kosmisch ontwerp, maar het is de kwaliteit van de combinatie die op elk gegeven moment wordt geschapen door op doeltreffende wijze de beschikbare ingrediënten met elkaar in verband te brengen, of het nu voedsel, boeren of infanterie betreft. Het is geen ontdekkingsreis, waarbij een onveranderlijke realiteit achter het duister van verschijnselen wordt ontdekt, maar een

diepgaande creatieve reis, waarbij de kwaliteit van de reis zelf het eindpunt is. Het is het beste maken van elke situatie.

Om kort te gaan, de kern van het klassieke Chinese wereldbeeld bestaat uit het cultiveren van harmonie – met name een ‘middelpuntzoekende’ harmonie. Deze harmonie begint bij wat het meest concreet en direct is – dat wil zeggen, bij het perspectief van iedere mens afzonderlijk – en gaat van buiten naar binnen, naar het centrum. Vandaar de bijna alles doordringende nadruk op persoonlijke beschaving en verfijning als uitgangspunt voor de gezinsorde en voor de sociale, politieke en, zoals we nog zullen zien, de militaire orde. Daarom is een van de uitgangspunten van de klassieke Chinese filosofie het onderhouden van deze middelpuntzoekende harmonie waar ze begint bij iemand zelf en naar buiten uitstraalt. Het onderhouden van deze uitstralende harmonie is ten diepste esthetisch. Zoals Leonardo de verf tot in de kleinste details op het doek bracht om de enige ware Mona Lisa te scheppen, zo coördineert men die bijzondere details waaruit men zelf bestaat en zijn context. Zodoende zoekt men een harmonie die de creatieve mogelijkheden van de mens maximaliseert.

Het Chinese wereldbeeld wordt dus gedomineerd door dit van onderaf oprijzende gevoel van orde dat begint bij de coördinatie van concrete details. Men kan het omschrijven als een ‘estheticisme’, met zorg voor de kunstzinnige wijze waarop bepaalde dingen doeltreffend kunnen worden samengebracht om daardoor het ethos of de aard van concrete historische gebeurtenissen en culturele prestaties te constitueren. Orde begint, zoals een kunstwerk, met altijd unieke details, bij ‘dit stukje’ en ‘dat’, en verrijst vanuit de wijze waarop deze details worden samengevoegd en tot harmonie gebracht. Als zodanig is de orde vastgelegd en concreet – het koloriet dat de verschillende aardlagen bepaalt, de symfonie van de tuin in de ochtend, de groeven in een stenen muur, de nerven in de bladeren van een plant, de wind die door de openingen van de aarde blaast, de rituelen en rollen waaruit een gemeenschappelijke taal wordt samengesteld die de gemeenschap zin geeft. Een zodanig verkregen harmonie is altijd bijzonder en specifiek – bestand tegen opvattingen over regulering en herhaling.

MIDDELPUNTZOEKENDE HARMONIE EN AUTORITEIT

We gaan uit van de premisse in de klassieke Chinese cultuur dat mensen onveranderbaar gemeenschapsgezind zijn. De mens is het middelpunt van een radiaal patroon van rollen en relaties. De vraag die nu rijst is, hoe deze elkaar overlappende, maar toch verschillende menselijke ‘middelpunten’, na het zich definiëren als personen, families en gemeenschappen, met elkaar verbonden worden. En hoe wordt autoriteit bij hen bepaald en gehandhaafd?

Het antwoord: autoriteit wordt gevestigd als andere middelpunten binnen één omvattend middelpunt worden geplaatst en daarbinnen respectvol worden onderscheiden. Dit samenspel van middelpunten leidt tot een evenwichtig middelpuntzoekend centrum dat de krachten van zijn veld symmetrisch rond zijn eigen as verdeelt. Autoriteit bestaat uit verschillende delen. Ze berust bij een rol (‘vader’, ‘commandant’, ‘heerser’), bij de omvang en de kwaliteit van het uitgebreide patroon van relaties die bij deze rol horen (‘gezinsleden’, ‘soldaten’, ‘onderdanen’), en bij de culturele traditie zoals deze binnen deze relaties wordt overgedragen. De effectieve toepassing van de culturele rijkdom van de traditie op de heersende omstandigheden door middel van iemands rol en relaties bevordert respect en versterkt zijn invloed.

De analogie met het hiërarchische complex van relaties waaruit een gezin of een gemeenschap bestaat, kan in de politieke wereld worden gevonden en toegelicht aan de hand van concrete historische voorbeelden. Binnen het subcontinent dat het China van de Oorlogvoerende Staten was, was het hele spectrum van volkeren – waarvan sommige hun trouw beleden aan traditionele erfheersers, sommige werden overheerst door plaatselijk machtige krijgsheren, andere waren georganiseerd rond religieuze doctrines, en weer andere werden geleid door regels van clan of stam – gebed in de Han-harmonie, waarbij ieder van hen in meerdere of mindere mate bijdroeg aan het bepalen van de Han-cultuur. Deze politieke orde was er een waarin alle verschillende kenmerken van de elkaar bestrijdende centra uit het tijdperk van de Oorlogvoerende Staten werden bijeengebracht en opgenomen in de harmonie van de Han-dynastie. Van de radiale uitersten naar het middelpunt gaand, droegen de zeer uiteenlopende ‘zones’ in

toenemende mate bij aan de keizerlijke orde met beïnvloeding van de autoriteit in het centrum, waardoor het beeld werd gevormd van de sociale en politieke eenheid – de normen en waarden ervan. Dat wat de autoriteit in het middelpunt vormt is holografisch. Bij dit politieke voorbeeld ontleent de heerser zijn autoriteit aan het feit dat zijn beïnvloedingsgebied zich binnen in hem bevindt. Hij is het rijk. De aantrekkingskracht van het middelpunt is zodanig dat het met wisselend succes de afzonderlijke en uiteenlopende middelpunten waaruit zijn wereld bestaat, aantrekt en in zijn web opneemt. De kwaliteit van deze opgenomen middelpunten in relatie tot elkaar bepaalt de harmonie van het geheel.

Dezelfde dynamiek die de Han-cultuur op deze wijze politiek bepaalt, zien we in het intellectuele karakter ervan. Gedurende het tijdperk van de Oorlogvoerende Staten floreerde de filosofische diversiteit, en de filosofische scholen groeiden uit tot wat in de *Chuang-tzu* staat beschreven als ‘de doctrines van de Honderd Scholen’.[44] Nadat de Han-dynastie was gevestigd, maakte de intellectuele strijd tussen de Honderd Scholen plaats voor een syncretische, op het confucianisme gerichte leer. Deze staatsideologie nam de rijkdom van de concurrerende elementen in zich op (en verhulde deze ook in belangrijke mate). Uit deze verscheidenheid werd het filosofische en religieuze karakter van dit tijdperk gedestilleerd. Het syncretisme van het confucianisme in de Han-dynastie is uit verschillen gedestilleerde harmonie. Deze overgang van verscheidenheid in het late Chou-tijdperk naar samenhangende orde onder de vroege Han-dynastie wordt beter uitgedrukt in de taal van integratie en aanpassing dan van onderdrukking.

Toen het centripetale middelpunt van de Han-heersers in de 2e eeuw n.C. verzwakte, waarbij de politieke orde langzaam overging in een periode van verdeeldheid, staken de afzonderlijke doelstellingen weer de kop op, en wat hun bijdrage was geweest aan een harmonieuze verscheidenheid werd tot de energiebron van hun vijandigheden. Wat onder de vroege Han-dynastie een bindende, middelpuntzoekende spiraal was geweest, werd tot een middelpuntvliedende spiraal die haar nu gescheiden inhoud wegslingerde. Het wekt geen verbazing dat tijdens dezelfde periode een opleving ontstond van elkaar bestrijdende filosofische scholen en religieuze bewegingen die de desintegratie van de centraal geleide intellectuele orde weerspiegelden.

Dit is het bekende patroon van dynastie en interregnum dat zich steeds weer in het Chinese keizerrijk herhaalde.[45]

Doordat de middelpuntzoekende orde op alle niveaus in de klassieke confucianistische wereld aanwezig is, ontleent een vader, een magistraat, een legeraanvoerder of een heerser zijn autoriteit aan het feit dat hij zich in het centrum bevindt, en dat hij in zich de orde van het geheel omvat. Daarom ‘zijn de fouten van een voorbeeldig mens als een eclips: als hij een fout maakt, ziet iedereen hem; als hij zich van blaam zuivert, ziet iedereen tegen hem op’.[46]

Het essay van John Fairbank, ‘The Grip of History on China’s Leadership’, vormt een overtuigend argument dat de sociale en politieke orde van China onder Mao Tse-tung geheel in overeenstemming was met de traditie, vanaf ‘de Chinese bereidheid een oppermachtige persoonlijkheid te aanvaarden’ tot en met het verschijnsel van een volk dat blijft strijden om tot het centrum door te dringen.[47] Doordat de oppermachtige persoonlijkheid de belichaming is van zijn wereld, zoals in het geval van Mao Tse-tung, kan hij zich op zijn onpartijdigheid beroepen – zijn handelingen waren niet gericht op eigenbelang (*li*), maar altijd juist *(yi)*, gericht op het algemeen belang. Zoals aan de traditionele voorstelling van de hemel *(t’ien)* die de wereldorde omvat, volledige onpartijdigheid wordt toegeschreven, zo is de ‘Zoon van de Hemel’ *(t’ien-tzu)* evenzeer vrij van een verdeeldheid zaaiend egoïsme. Zolang het centrum krachtig genoeg is om het eerbetoon van de omringende invloedssferen te krijgen, behoudt het zijn autoriteit – dat wil zeggen, niet alleen erkennen deze sferen bereidwillig deze orde, maar ze nemen ook actief deel aan het versterken ervan. In het centrum gezeten handelt de heerser onwaarneembaar, een poolster die dient als draagvlak voor de voortgaande handelingen van de menselijke orde terwijl hij zelf onbewogen en onbeweeglijk lijkt.[48]

OORLOGVOEREN ALS DE KUNST VAN HET IN VERBAND BRENGEN

Om terug te keren tot het centrale uitgangspunt wil ik hier stellen dat de bereikte harmonie, die we hebben herkend als het doel van persoonlijke, sociale en politieke ontwikkeling in het klassieke confucianisme, niet wordt beperkt tot deze filosofische school of historische periode, maar een duidelijk kenmerk is van een bredere Chinese traditie. Centripetale harmonie als model voor de orde in het klassieke Chinese wereldbeeld is algemeen verbreid. Om dit te verduidelijken wil ik een aantal zaken in verhouding tot elkaar laten zien die voor ons slechts marginaal met elkaar te maken lijken te hebben, zoals persoonlijke ontwikkeling en effectieve oorlogvoering. Hierdoor leren we inzien dat begrippen die zowel in de filosofie als in militaire aangelegenheden centraal staan, niet kunnen worden gescheiden, en in wezen slechts volledig kunnen worden verklaard door ze met elkaar in verband te brengen. Op welke wijze is de opvatting over middelpuntzoekende harmonie van toepassing op militaire aangelegenheden?

Uitgaande van de heersende opvattingen ten aanzien van oorlogvoeren in het oude China, stelt John Fairbank het volgende vast:

> Omdat het ideaal van juist handelen was ingebouwd in de Chinese opvatting van de kosmos, dreigde een breuk in dit ideaal het hele kosmische systeem aan te tasten. Daarom kon het Chinese 'recht van rebellie' niet eenvoudig worden toegepast in de naam van individuele of gemeenschappelijke vrijheid tegenover de tirannie van de heersende klasse. Het moest worden toegepast in naam van het systeem dat ervan uitging dat de heerser zijn mandaat van de Hemel had verbeurd door de sociale orde niet adequaat en correct te handhaven … Rebellen kwamen gewoonlijk in opstand in naam van de sociale orde, die de grote legitimerende mythe van de staat was en de onderliggende morele sanctie vormde voor elke toevlucht tot het voeren van oorlog.[49]

Anders geformuleerd, wat een militaire handeling 'toepasselijk' en 'gepast' *(yi)* maakt als tegengesteld aan 'zelfzuchtig' *(li)* is de opvatting dat de actie de kwaliteit dient van de sociaal-politieke orde als geheel, en niet wordt ondernomen ten bate van een bepaalde belangengroep binnen die orde. Zij

die militair ingrijpen bepleiten, moeten hun argumenten baseren op de noodzaak van zo'n actie om de gezamenlijk gedeelde wereldorde te herstellen.

Enige toelichting is nodig om mogelijke dubbelzinnigheden te vermijden. Het begrip sociaal-politieke orde wordt hier niet gebruikt als een universeel aanvaarde standaard die *onafhankelijk* is van de afzonderlijke persoon en binnen de bevoegdheden waarvan gedragingen worden gesanctioneerd, zoals dat het geval is bij toewijding aan de Ene Ware God, of bij het aanhangen van een bepaalde leer of natuurlijke wet, of uit ontzag voor een universele grondwet. Het gaat daarentegen om een sociaal-politieke orde waarbinnen alle ordes *onderling afhankelijk* zijn, zodat iets bereiken voor zichzelf, voor zijn gezin, voor zijn gemeenschap en voor zijn land gelijktijdig naast elkaar bestaan. De 'legitimerende mythe' is symbiose, waarbij de dienst aan zichzelf en die aan de gemeenschap een en dezelfde zijn. Er is geen 'doel/einde'-onderscheid dat persoonlijke verworvenheden ondergeschikt maakt aan sociale of politieke doelstellingen, of vice versa. Daarom is bevestiging ten behoeve van een deel altijd een bevestiging ten behoeve van het geheel. En volgens dezelfde symboliek verwijst ieder protest uiteindelijk naar degene die protesteert zelf – een kritiek op een orde waarvan we zelf een medebepalende factor vormen.

Een analogie die dit kan verduidelijken is de relatie tussen een afzonderlijke noot in een symfonische uitvoering en de symfonie in haar geheel. De waarde en betekenis van elke afzonderlijke noot kan in dit verband slechts worden begrepen binnen de context van de hele symfonie. Dat betekent dan omgekeerd ook dat iedere afzonderlijke noot de hele symfonie in zich draagt. Het begrip 'orde' dat hier dient te worden bepaald, is dat een oorlog die wordt gevoerd ten dienste van de sociale orde in haar geheel, onveranderlijk wordt nagestreefd vanuit een of ander afzonderlijk gezichtspunt binnen het geheel – een aanspraak op autoriteit die het centrum bezet of wil bezetten. Tegelijkertijd is het onpartijdig en 'objectief', waar het beweert als één gezichtspunt alle belangen te vertegenwoordigen. Militair optreden wordt in die zin gezien als in overeenstemming met de bestaande orde van binnenuit – idealiter is het altijd reagerend, altijd bestraffend, altijd sociaal bedoeld.

In de Chinese wereld bestaat een diepe en duurzame samenhang tussen het uitvoeren van straffen en het voeren van oorlog. In beide gevallen handelt de centrale autoriteit in het belang van het geheel om de sociaal-politieke orde aan haar grenzen vast te stellen. Het karakter dat gebruikt wordt voor 'bestraffing' *(hsing)* heeft dezelfde klank als het karakter dat 'vormen' betekent, en het wordt ook vaak daarmee afwisselend gebruikt. Zo wordt ook regelmatig oorlog aan de grenzen gevoerd als ultieme poging om vast te stellen wat binnen iemands cirkel ligt en wat erbuiten. Er bestaat een duidelijke verwantschap tussen de karakters 'ordenen' *(cheng)*, 'regeren' *(cheng)* en 'het ondernemen van een strafexpeditie' *(cheng).* Oorlogvoeren is een poging om de sociaal-politieke orde te herdefiniëren.

STRATEGISCH VOORDEEL (SHIH)

Het sleutelbegrip van de *Sun-tzu* is *shih.*[50] Hoewel ik *shih* consequent als 'strategisch voordeel' heb vertaald, is het een complex begrip dat eigen is aan de Chinese traditie, dat niet zo gemakkelijk woordelijk kan worden vertaald.[51] Het begrijpen van *shih* vereist niet alleen de kennis van een omvangrijke opsomming van schijnbaar alternatieve betekenissen, maar ook bekendheid met de eerder genoemde vooronderstellingen die het klassieke Chinese wereldbeeld zozeer van het onze doen verschillen. *Shih* is, evenals rituele praktijken en het spelen van rollen *(li)*, spreken *(yen)*, muziek maken *(yüeh)* en vormgeving *(t'i)*, een niveau van conversatie waardoor men actief de macht en invloed van de bijzondere plaats die men inneemt, vaststelt en onderhoudt.

Bij het bestuderen van de Chinese geschriften raadplegen we woordenboeken die ons aanmoedigen te geloven dat veel, of zelfs de meeste karakters als *shih*, 'meervoudige' alternatieve betekenissen hebben. Van de vertaler wordt verlangd dat hij op grond van de context hieruit de meest toepasselijke kiest. Deze benadering van de taal, waarmee de vertaler vertrouwd is, geeft precies het probleem aan waar ik mee zat bij de inleiding over alternatieve wereldbeelden. De ironie is dat we de duidelijkheid dienen door te benadrukken wat in onze eigen taalbegrippen

zinnig is, waardoor we alleen maar de onbekende implicaties verbergen die op zich de belangrijkste rechtvaardiging voor de vertaling vormen.

Ik stel voor om bij het voorkomen van elk karakter dat op verschillende manieren kan worden beklemtoond, consequent alle vormen van de betekenis ervan toe te lichten. En wij willen als interpretatoren en vertalers voorzien in een begrippenoverdracht die recht doet aan deze volledige ongedifferentieerde reeks betekenissen. Het is juist deze inspanning om de verschillende betekenissen als een geïntegreerd geheel te reconstrueren, te doorgronden hoe het betreffende karakter voor ons een merkwaardige, vaak onverwachte, en soms zelfs onsamenhangende combinatie van betekenissen kan zijn, die ons op de meest rechtstreekse wijze naar de herkenning van verschillen voert.

Zo betekent bijvoorbeeld het karakter *shen* niet soms ‘menselijke geest’ en soms ‘goddelijkheid’. Het heeft altijd beide betekenissen, en het is bovendien onze zaak om te proberen filosofisch te begrijpen hoe het beide betekenissen kán hebben. Gezien de verhevenheid van de transcendente godheid in onze traditie, worden mensen in het algemeen niet tot goden. Als we de reeks betekenissen van *shen* op ons laten inwerken, wordt duidelijk dat goden in de Chinese wereld over het algemeen dode mensen zijn – ze zijn de archetypische voorouders die de culturele traditie hebben gemaakt, verrijkt en overgedragen. Ze zijn culturele helden, zoals in het geval van Confucius, die het werk doen van onze transcendente godheid door de onveranderlijke maatstaven voor waarheid, schoonheid en goedheid vast te stellen. Cultureel productieve voorouders als Confucius zijn niet áls goden – ze zijn exact wat het woord ‘goden’ in deze alternatieve traditie inhoudt. Goden zijn historisch, geografisch en cultureel. Ze groeien vanuit de grond, en als ze worden genegeerd dan verdwijnen en sterven ze. Dergelijke goden hebben weinig gemeen met de ideeën over een transcendente scheppende godheid, die in de westerse religieuze beleving heeft overheerst. Als wij de vooronderstellingen van ‘deze wereld’, waarop de klassieke Chinese wereld gebaseerd is, niet bevatten, lopen we het risico dat we ongewild de Chinese religieuze beleving vertalen in de onze.

Het krijgskundige kernbegrip *shih* is even ingewikkeld als *shen*, ‘spiritualiteit/goddelijkheid’, en gelukkig tegelijkertijd al even onthullend over de onderliggende opvatting van orde. Wij moeten ermee worstelen hoe

we *shih* kunnen onderbrengen in één begrip dat de volgende reeks betekenissen omvat:

1. ‘aspect’, ‘situatie’, ‘omstandigheden’, ‘voorwaarden’
2. ‘ordening’, ‘opstelling’, ‘uiterlijke vorm’
3. ‘macht’, ‘invloed’, ‘stuwkracht’, ‘autoriteit’
4. ‘strategisch voordeel’, ‘verwerven’.

Bij het vaststellen van *shih* of van een van de andere kernbegrippen, berusten militaire teksten als de *Sun-tzu* en de *Sun Pin* niet uitsluitend en evenmin hoofdzakelijk op de gangbaarheid van abstracte begrippen en theoretische programma’s. In plaats daarvan vertonen deze teksten, zoals ze zich vanuit de concrete historische ervaring voordoen, de neiging te communiceren door middel van het beeld, het historisch verband en de analogie. Wat bewijzen aanvoert en dingen duidelijk maakt in de tekst is vaak een opvallend belicht beeld, en geen theorie; een niet uit te drukken en niet na te bootsen ervaring, en geen argument; een suggestieve metafoor, en geen logisch aangevoerde waarheid. De stijl respecteert daarbij de prioriteit van het unieke bijzondere – een nauwkeurig bepaalde eigenschap van de zich ontwikkelende harmonie. De abstractie van universaliserende principes wordt afgewezen ten gunste van het concrete beeld. De aforistische verklaringen trachten, met behulp van een gunstig gezinde interpretatie, standpunten te bepalen in plaats van categorische imperatieven te poneren. De interpretatoren wordt op hun beurt gevraagd een bepaalde reeks omstandigheden aan te voeren die de standpunten zinvol en belangrijk maken.

De voorwaarde dat het beeld een belangrijke rol vervult, wordt verduidelijkt door de veronderstelde oorsprong van de uitdrukking *shen* zelf. De *Sun Pin* stelt:

> Daarom, dieren die niet zijn toegerust met natuurlijke ‘wapens’ moeten deze voor zichzelf ontwerpen. Zo waren de bijdragen van de wijzen … Yi schiep de boog en de kruisboog en ontleende er het begrip strategisch voordeel *(shih)* aan … Hoe weten we dat het begrip strategisch voordeel is ontleend aan de boog en de kruisboog? Een

boogschutter schiet van tussen de schouder en de borst en doodt een soldaat op meer dan honderd pas afstand die niet eens weet waar de pijl vandaan kwam. Daarom kunnen we zeggen: de boog en de kruisboog illustreren het strategische voordeel *(shih).*[52]

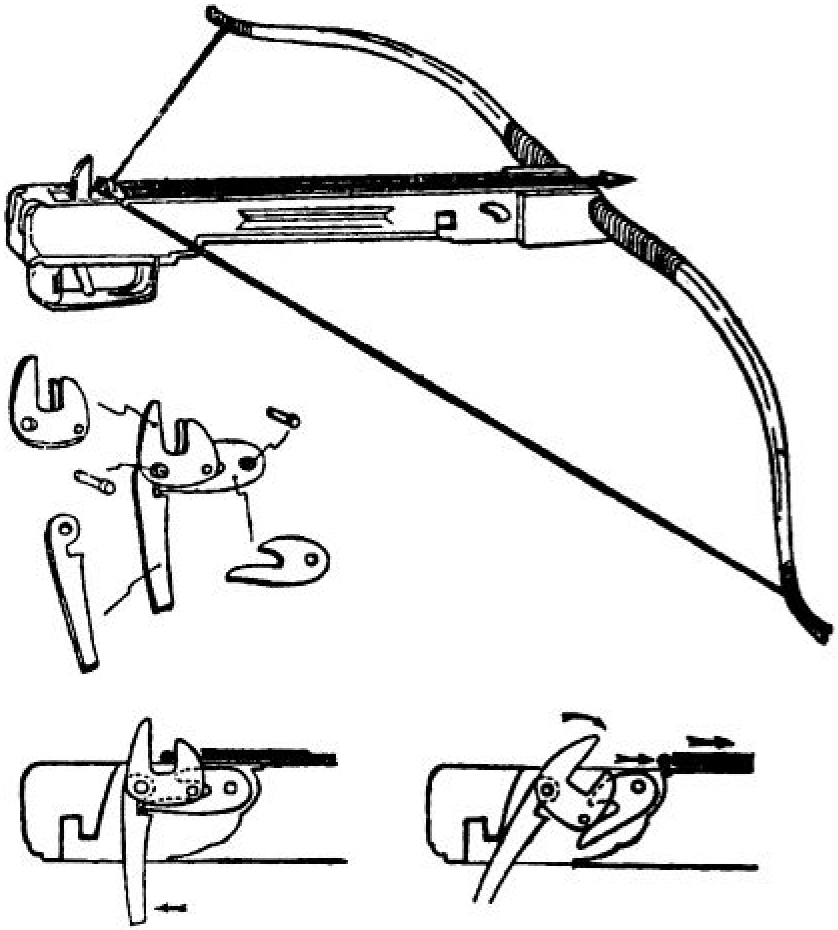

Tekening van een kruisboog en het trekkermechaniek ervan, daterend uit de tijd van de Oorlogvoerende Staten (402-221 v.C.), opgegraven in 1952 bij het Ch'ang-sha-graf nummer 138.

Er worden velerlei beelden gebruikt om in deze teksten *shih* tot uitdrukking te brengen. Elk van die beelden wordt zodanig belicht dat er een specifieke plaats in de reeks betekenissen wordt aangeduid. Ronde zwerfkeien en boomstammen die neerstorten in een steile afgrond en watervallen die zwerfkeien meesleuren, onderstrepen de betekenis van veranderbaarheid en stuwkracht.[53] De gespannen trekker op de kruisboog benadrukt timing en

precisie.[54] De roofvogel die zich op zijn prooi stort om deze ter aarde te werpen, benadrukt de behendigheid die ons de volledige controle geeft over onze eigen beweging, de coördinatie van die beweging en die van ons doel, en de vastberaden, agressieve houding die we gedurende de hele handeling aannemen. De gespannen kruisboog plaatst ons duidelijk buiten het bereik van de vijand. De balans die in ons voordeel doorslaat laat duidelijk het logistieke voordeel zien dat we hebben ten opzichte van onze vijand.[55] De plotseling toeslaande slang duidt op de flexibiliteit en het volledig voorbereid zijn waardoor verdediging in aanval wordt veranderd.[56]

Als we van het metaforische niveau overstappen op een meer theoretisch niveau kunnen we ten eerste stellen dat *shih* (zoals de immanente orde in het algemeen) begint bij het concrete detail. Het begint bij de erkenning dat het oorlogsbedrijf geen onafhankelijke en op zichzelf staande gebeurtenis is, maar dat het zich ontplooit binnen een breed gebied van unieke natuurlijke, sociale en politieke voorwaarden. Deze voorwaarden en hun onderlinge relaties veranderen voortdurend. En hoewel de veranderingen die binnen elk bepaald gebied van voorwaarden optreden, altijd uniek voor dat gebied zijn, ontwikkelen ze zich volgens een algemeen patroon dat niet alleen te voorzien is, maar dat ook tot ons voordeel kan worden gemanipuleerd. Het is het veranderende samenspel van deze specifieke voorwaarden, waardoor onze plaats op een gegeven tijdstip wordt bepaald, en waardoor we een nauwkeurig bepaalde aard en ‘vorm’ krijgen.

De constant verschuivende ‘aard’ van dingen en gebeurtenissen wordt gevormd in het spanningsveld met aanleunende anderen, waar hun instelling die van onszelf bepaalt. Onze eigen verschuivende positie impliceert altijd ook de vijand. De ‘huid’ die onze ‘binnenste/buitenste’-cirkel bepaalt en ons onderscheidt van de vijand, verenigt ons tegelijkertijd met hem, waardoor elke verandering wederkerig en alomtegenwoordig is. Als hij beweegt, dan worden wij daardoor bewogen. En wat nog belangrijker is, als wij bewegen, dan wordt hij ook bewogen. Dit continuïteitsbeginsel tussen onszelf en de ander betekent dat elke gerichtheid holografisch is in de betekenis dat het gehele gebied impliciet is in iedereen. Iedere positie brengt het geheel in beeld vanuit haar eigen unieke perspectief.

Een van de ‘aanvullende hoofdstukken’ van de *Sun Pin* geeft ons een kosmologische verklaring van het functioneren van *shih.* Deze verhandeling over de complementariteit van ‘rechtstreekse en verrassingsoperaties’ begint met een beschrijving hoe in een immanente kosmos verandering altijd beweging is tussen tegengestelde polen van een continuüm. Deze uitleg van het begrip verandering ligt ten grondslag aan het klassieke Chinese wereldbeeld, en hoewel ze ons waarschijnlijk bekend is vanuit de taoïstische bronnen, dient te worden benadrukt dat de hele cultuur ervan doordrongen is.[57]

> In het patroon van hemel en aarde: wanneer iets zijn uiterste grens bereikt heeft, keert het terug; wanneer iets tot volle wasdom is gekomen, raakt het in verval. Dit wordt duidelijk gemaakt door [*de zon en de maan*]. Bloei en verval volgen elkaar op. Dit wordt verduidelijkt door de opeenvolging van de vier jaargetijden. Iets treedt slechts op de voorgrond om vervolgens weer op de achtergrond te treden. Dit wordt verduidelijkt door de opeenvolging van de vijf fasen *(wu hsing).* Leven en dood volgen op elkaar. Dit wordt verduidelijkt door de levenscyclus van de tienduizend dingen. Vermogen en onvermogen volgen elkaar op. Dit wordt verduidelijkt door het rijpingsproces van de tienduizend levensvormen. En dat sommige dingen in overvloed te krijgen zijn, terwijl er een tekort is aan andere dingen – dit wordt verduidelijkt door de dynamiek van vormen of rangschikkingen *(hsing)* en van strategische voordelen *(shih).*[58]

Omdat verandering altijd beweging tussen tegengestelde polen betekent, kan de soepele overgang tussen verschijnselen worden beschreven in termen van *yin-yang*-contrasten. Omdat deze contrasten slechts kunnen worden verklaard aan de hand van verwijzingen naar elkaar, vormen ze samenhangende (als tegengesteld aan dualistische) tegenstellingen. De taal die in deze verhandelingen wordt gebruikt om militaire inzichten tot uitdrukking te brengen, berust in hoge mate op een groep van dergelijke samenhangen: wij/vijand *(wo/ti);* agressor/verdediger *(chu/k’o);* aanval/verdediging *(kung/shou);* veel/weinig *(chung/kua);* sterk/zwak

(ch'iang/yo); moed/angst *(yung/ch'ieh);* intiem/afstandelijk *(chi/shu);* vol/leeg *(ying/hsü);* langzaam/snel *(hsü/chi);* beweging/rust *(tung/ching);* uitgerust/uitgeput *(yi/lao);* orde/wanorde *(chih/luan);* levenskrachtig/fataal *(sheng/ssu);* overwinning/nederlaag *(sheng/pai);* verrassing/openlijkheid *(ch'i/cheng);* oprukken/terugtrekken *(chin/t'ui)* enzovoort. Dit samenhangende taalgebruik weerspiegelt de aanname dat elke situatie die waargenomen wordt binnen een continuüm tot haar tegengestelde pool kan worden gebracht: orde kan worden verkregen uit wanorde, moed kan ontstaan vanuit angst, grootheid kan voortkomen uit kleinheid, de overwinning kan ontstaan uit de nederlaag. Zoals de *Sun-tzu* stelt:

> Wanorde wordt geboren uit orde; lafheid uit moed; zwakte uit kracht. De verbinding tussen wanorde en orde ligt in de logistiek *(shu);* tussen lafheid en moed in strategisch voordeel *(shih);* en tussen zwakte en kracht in strategische opstelling *(hsing)*.[59]

Alle situaties die hun grens hebben bereikt, kunnen worden aangewend tot voordeel. De kundige krijgsheer is in staat om verschillen en daardoor mogelijkheden te creëren door zijn eigen positie en die van de vijand te manipuleren. Door volledig inzicht te ontwikkelen in die factoren die onze relatie met de vijand vormen, en door het actief controleren en vormen van de situatie op een manier dat de zwakte van de vijand wordt onthuld ten opzichte van onze eigen verworven kracht, zijn we in staat om zodanig mee te gaan met de kracht van de omstandigheden, dat we overwinnen.

> Aan alle dingen en gebeurtenissen die een te onderscheiden vorm of rangschikking hebben, kan een naam worden gegeven, en alle dingen waaraan een naam kan worden gegeven, kunnen worden overwonnen. Daarom, omdat de wijzen dat kenmerk zouden gebruiken dat in ieder ding aanwezig is om alle andere dingen te overwinnen, hadden ze altijd succes in al wat ze deden.[60]

Deze algemene waarneming is uiteraard onmiddellijk militair toepasbaar:

> Het gevecht is derhalve gewoon de ene rangschikking die van de andere tracht te winnen. Alle waarneembare rangschikkingen kunnen worden overwonnen. Het probleem ligt in het weten welke rangschikking ons in staat stelt te overwinnen. De veranderende reeks rangschikkingen die ertoe kunnen leiden dat het ene ding van het andere wint, is even onuitputtelijk als alles wat tussen hemel en aarde gebeurt. De rangschikkingen die ertoe kunnen leiden dat het ene het andere overwint, zou men niet volledig kunnen beschrijven, al zou men alle bamboe beschrijven die er kan worden gekapt in de staten Ch'u en Yüeh. Dergelijke rangschikkingen gebruiken in alle gevallen dat kenmerk waardoor een bepaald ding uitblinkt om andere dingen te overwinnen.[61]

Waar de militaire strateeg algemene voorwaarden kan benadrukken over de aard van de verandering en hoe daarmee om te gaan tot het eigen voordeel, wordt een wezenlijke beperking gevormd door het feit dat iedere situatie plaatsbepaald is; ze is plaatselijk en uniek, en ze moet op haar eigen merites worden beoordeeld.

> Maar je zult nooit een winnende eigenschap van één bepaalde rangschikking vinden die je in staat stelt in alle situaties te overwinnen. De behoefte om een rangschikking te bepalen is in principe dezelfde, maar welke rangschikking inderdaad zal overwinnen is altijd verschillend.[62]

Een centraal thema van zowel de *Sun-tzu* als de *Sun Pin* is de behoefte aan wendbaarheid en onderhandelen bij de specifieke voorwaarden die iedere situatie uniek maken.

> Op het gebied van oorlog is er geen onveranderlijk strategisch voordeel *(shih)* waarop te allen tijde kan worden vertrouwd.[63]

Een diepgaand inzicht dat men nodig heeft bij militaire aangelegenheden is het inzicht in de onbedwingbaarheid van de verandering zelf. Men moet zekerheid vinden in het steeds weer herzien en heroverwegen van de eigen

kracht door onmiddellijk, maar onaangekondigd te reageren op de veranderende positie van de vijand.

> Daarom heeft een leger geen vastgestelde strategische voordelen *(shih)* of een onveranderlijke positie *(hsing)*. De overwinning kunnen behalen door onze positie in overeenstemming met die van de vijand te variëren wordt ondoorgrondelijk *(shen)* genoemd. Daarom is van de vijf fasen geen de constante overwinnaar; van de vier jaargetijden heeft geen een constante positie; de dagen zijn zowel kort als lang; de maan wast en neemt af.[64]

De goede bevelhebber verzet zich niet tegen het ritme van de verandering, maar door de hartslag ervan te ontdekken vertaalt hij bepalende voorwaarden in samenhangende termen als middel om de situatie te controleren, de bewegingen van de vijand te voorzien, en zijn overwinning onvermijdelijk te maken.

> Daarom, de deskundige in het oorlogvoeren kan de zwakte van de vijand afleiden uit het waarnemen van zijn sterkte, en kan zijn voordelen afleiden uit het waarnemen van zijn gebreken. Hij kan de overwinning even helder zien als de zon of de maan, en hij kan deze grijpen, even zeker als water vuur dooft.[65]

Als we erkennen dat er verschillende manieren zijn waarop we naar *shih* kunnen kijken, dan worden we daardoor in staat gesteld de reeks betekenissen ervan bijeen te brengen. Als we van enige afstand onze eigen ‘huid’ bekijken, is *shih* die groep voorwaarden die onze situatie bepalen. Het is onze context met betrekking tot onszelf. Als we ernaar kijken vanuit een innerlijk perspectief, is *shih* het spanningsveld van krachten dat de ene positie in rechtstreeks contact brengt met een andere. En wat deze verschillende dimensies bijeenbrengt is natuurlijk de bevestiging dat, volgens dit Chinese wereldbeeld, het ruimtelijke *(yü)* en het tijdelijke *(chou)* zelf correlaten zijn die verwijzing naar elkaar vereisen om te kunnen worden begrepen. Opmerkelijk is dat deze twee begrippen samengevoegd als ‘ruimte-tijd’, kosmos *(yü-chou)* betekenen in de klassieke taal.

STRATEGISCH VOORDEEL (SHIH) EN STRATEGISCHE POSITIE (HSING)

Wat is het verschil tussen strategisch voordeel en strategische positie *(hsing)*? Zoals D.C. Lau heeft aangegeven, staan er in de *Sun-tzu* passages waarin deze twee begrippen worden gebruikt als bijna synoniemen.[66] Dit komt doordat *shih* en *hsing* elkaar overlappen omdat ze beide geassocieerd worden met een fysieke positie – niet de positie als een vastgestelde locatie, maar als een beweeglijke gesteldheid die voortdurend op de context reageert. Waar *hsing* beperkt wordt tot de tastbare en te omschrijven vorm van fysieke kracht, omvat *shih* ongrijpbare zaken als moraal, gelegenheid, timing, psychologie en logistiek. Een effectieve strategische plaatsbepaling *(hsing)* schept een situatie waarin we gebruik kunnen maken van 'het ongedeelde geheel om het enkele aan te vallen'[67], 'een volledige centenaar afwegen tegen een paar ons'[68], en 'velen kunnen gebruiken om weinigen te treffen'[69] – dat wil zeggen, de oorlog winnen voordat we het gevecht aangaan.[70] Strategisch voordeel *(shih)* daarentegen is de volledig geconcentreerde opwekking van de latente energie die inherent is aan onze positie, zowel fysiek als anderszins.

De militaire verhandeling in het werk uit de Han-dynastie, de *Meester van Huai Nan*, geeft een nadere beschrijving van de verschillende factoren van *shih*, die verder gaan dan de fysieke positie die we innemen:

> Als de bevelhebber vol moed is en de vijand met minachting beschouwt, als zijn troepen zijn gestaald in vastberadenheid en vreugde in het vooruitzicht van het gevecht, als de beslistheid van zijn troepen, in ontelbare aantallen, aan de hemel voorbijgaat, als hun furie is als een storm en hun strijdkreten klinken als de donder, als zij totaal toegewijd de vijand de diepste vrees aanjagen – dit wordt een moreel voordeel *(ch'i shih)* genoemd.
>
> Een nauwe doorgang in de bergengten, een bekende hindernis in hoog en bergachtig terrein, een kronkelend pad, de top van een heuvel, een weg die zo bochtig is als de hoorns van een ram, een

> knelpunt waardoor men wel binnenkomt, maar niet terug kan, een punt waar één man duizend vijanden tot staan kan brengen – dit wordt een terreinvoordeel *(ti shih)* genoemd. Ten volle profiteren van de vermoeidheid van de vijand, van zijn slechte voorbereiding en zijn wanorde, zijn honger en dorst, en zijn blootstelling aan de elementen, hem in het nauw drijven waar hij zijn steunpunten verloren heeft, en hem geen kwartier geven waar hij het meest kwetsbaar is – dit wordt een gelegenheidsvoordeel *(yin shih)* genoemd.[71]

GELIJKSCHAKELEN AAN DE VIJAND (YIN)

Een ander begrip dat belangrijk is voor het begrijpen van de klassieke Chinese filosofie in het algemeen, en het militaire denken in het bijzonder, is *yin*, gewoonlijk vertaald als 'profiteren van', 'het beste ervan maken', 'vertrouwen op'. Iedere situatie kent haar 'geven en nemen', en kan als voordeel worden aangewend. De wezenlijke betekenis van *yin* is ontvankelijkheid voor je context: jezelf zo aan een situatie aanpassen dat je volledig gebruikmaakt van de gegeven omstandigheden en profiteert van de mogelijkheden die de situatie biedt om je eigen doelen te bereiken.

Yin vereist ontvankelijkheid en aanpassingsvermogen. Ontvankelijkheid is nodig om het geheel van de krachten te registreren die je situatie bepalen, en op grond van dit gewaarzijn anticiperen op de verschillende mogelijkheden die zich kunnen voordoen. Aanpassingsvermogen duidt op de bewuste beweeglijkheid van je eigen strategie. Je kunt de bestaande omstandigheden alleen in je voordeel doen werken met tegenwoordigheid van geest en soepelheid. Je moet je zo natuurlijk als heuvelafwaarts stromend water aanpassen aan de veranderende situatie van de vijand:

> Zoals water zijn stroom varieert in overeenstemming met *(yin)* de glooiing van het land, zo varieert een leger zijn methode om de overwinning te behalen in overeenstemming met *(yin)* de vijand.[72]

Yin betekent je leger voeden vanuit het terrein van de vijand;[73] *yin* betekent voordeel halen uit onbrandbare materialen in de nabijheid van het vijandige kamp;[74] *yin* betekent je positie zo handig en subtiel wijzigen dat je vanuit het perspectief van de vijand niet te doorgronden bent.[75]

Als deze opvatting van *yin* wordt toegepast op spionage, dan werft men een 'plaatselijke' spion aan – de eigen landslieden van de vijand in onze dienst. Het betekent de vijand tegen zichzelf gebruiken.

EEN HOUDING TEGENOVER OORLOGVOEREN

Zowel de *Sun-tzu* als zijn literaire nazaat, de *Sun Pin*, zijn militaire verhandelingen die een grondige afkeer van oorlog gemeen hebben. Oorlogvoeren betekent altijd verlies. Zoals de *Sun-tzu* opmerkt: 'Als men zich niet volledig bewust is van het kwaad van oorlogvoeren, dan kan men zich evenmin volledig bewust zijn van de manier waarop die oorlog ten goede kan worden gekeerd.'[76] Aan de hand van dit uitgangspunt stelt de *Sun-tzu* dat 'een afkeer van oorlog het allerbelangrijkste principe is van de Ware Koning'.[77] Hiervan uitgaande 'moet u alleen ten strijde gaan wanneer er geen alternatief is'.[78] Soms is echter een goede regering niet voldoende om de sociale en politieke orde te handhaven, en wordt het grijpen naar de wapens noodzakelijk.[79] Deze onfortuinlijke werkelijkheid wordt verzacht door het uitgangspunt dat zelfs een militaire overwinning een 'nederlaag' is in die zin dat zij manschappen kost en de financiële positie van een staat aantast. De *Sun-tzu zegt* hierover: 'Honderd overwinningen behalen in honderd gevechten is niet de hoogste voortreffelijkheid; de hoogste voortreffelijkheid is het leger van de vijand bedwingen zonder te vechten.'[80] Op overeenkomstige wijze stelt de *Sun Pin* dat 'zelfs tien overwinningen op de tien, hetgeen wijst op een deskundige legeraanvoerder, nog steeds een bron vormen van nationale tegenspoed'.[81] Daarom is oorlog alleen te rechtvaardigen wanneer alle mogelijke alternatieven zijn uitgeput, en moet hij met de grootste zorgvuldigheid worden toegepast. De eerste zin van de *Sun-tzu* verklaart: 'Oorlog is een

essentiële staatsaangelegenheid.'[82] De eerste prioriteit is het voorkomen van oorlog zolang dat mogelijk is. Maar is eenmaal het besluit tot een militaire actie genomen, dan gaat het erom de zege te behalen met een minimum aan verliezen. De belangrijkste zorg van een goede commandant is het garanderen van de instandhouding van zijn eigen troepen: 'Hij moet het principe zelf onverlet blijven toepassen om zich in de wereld te handhaven.'[83] Tenslotte 'hangt onoverwinnelijkheid van onszelf af'.[84] De heerser stelt de kundige commandant aan als middel om met een minimaal verlies de overwinning te behalen. Vanuit het gezichtspunt van zijn ontwikkelde menselijkheid beschouwt hij oorlog, evenals zijn heerser, als een verlies brengende mogelijkheid die benaderd dient te worden met de grootste zorgvuldigheid en met absolute zelfbeheersing.

Een tweede kenmerk van de goede commandant is dat hij handelend en niet reagerend optreedt – hij neemt het initiatief en beheerst de situatie: de expert in de strijd beweegt de vijand en wordt niet door deze bewogen.[85] Een dergelijke beheersing is vanzelfsprekend waar de verdediging zelf altijd de aanval is:

> Wees er niet zeker van dat de vijand niet komt; verzeker u ervan dat u klaar voor hem bent. Wees er niet zeker van dat de vijand niet aanvalt; verzeker u van een positie die niet kan worden aangevallen.[86]

Altijd het offensief behouden vereist precisie: 'Oorlog is zodanig dat de belangrijkste overweging snelheid is.'[87] Snelheid wordt duidelijk omschreven in termen van tijdsbepaling:

> Bij de opmars kan hij niet worden tegengehouden omdat hij door de zwakke punten van de vijand heen breekt; bij het terugtrekken kan hij niet worden vervolgd omdat hij door zijn snelheid niet kan worden achterhaald.[88]

Bovendien is ook snelheid in de zin van een korte duur van de strijd wenselijk:

> Zoek bij het aangaan van de strijd de snelle overwinning … Ik heb horen spreken over een dwaze haast, maar ik moet nog een geval zien van verstandig rekken van vijandigheden. Er is nog nooit een staat geweest die voordeel putte uit een langdurige oorlog.[89]
>
> Iedere afwijking van deze houding betekent militair avonturisme, en wordt nadrukkelijk veroordeeld: '… Hij die geniet van militaire aangelegenheden zal uiteindelijk omkomen, terwijl hij die tracht te profiteren van een overwinning zijn eer verliest.'[90]
>
> De fundamentele vraag die de *Sun-tzu* tracht te beantwoorden, is hoe de verlichte heerser de overwinning kan behalen met zo weinig mogelijk verliezen. En het antwoord is dat de heerser de perfecte militaire bevelvoerder de vrije hand moet laten.

DE VOORBEELDIGE BEVELHEBBER

De nadruk die de *Sun-tzu* legt op de doelmatige selectie van militair personeel weerspiegelt een fundamenteel uitgangspunt in de traditie. De eerste en belangrijkste eigenschap van de perfecte militaire bevelhebber is dat hij een voorbeeldig persoon *(chün tzu)* moet zijn, en dat zijn militaire vaardigheden gedragen worden door een superieur karakter. In die zin is de militaire commandant gelijk aan iedere andere ambtenaar in dienst van de staat. Zijn vermogen om grootse resultaten te behalen binnen het kader van zijn ambt – zijn doeltreffendheid – is vooral een functie van zijn ontwikkelde menselijkheid, en niet zozeer van een specifieke reeks vaardigheden:

> Een commandant die oprukt zonder enige gedachte aan het verwerven van persoonlijke roem en terugtrekt ondanks zekere bestraffing, wiens enige zorg het is zijn mensen te beschermen en de belangen van zijn heerser te bevorderen, is de rijkdom van de natie.[91]

Wat het betekent om iemand te zijn met een voorbeeldig karakter, wordt beschreven in de tekst met de confucianistische woorden over 'deugd' als

‘wijsheid, integriteit, menselijkheid, moed en discipline’.[92] Een met dergelijke holistische bewoordingen omschreven bevelhebber ‘is de begeleidende bewaker van het rijtuig van de staat. Waar deze bewaker zijn plaats inneemt, zal de staat zeker sterk zijn …’[93] Dankzij zijn status als voorbeeldig persoon en de overeenstemming daardoor met de traditie zoals deze wordt belichaamd door zijn vorst, heeft de commandant voldoende gezag op het slagveld om hem in het middelpunt van het middelpuntzoekende veld te plaatsen. Vanuit dit bijzondere perspectief in de hiërarchie bouwt hij aan de samenstelling van een optimale harmonie.

De voorbeeldige commandant in de context van het voeren van oorlog is dan het zelfregulerende centrum, waar de chaos van het gevecht de orde niet aantast, maar deze integendeel voedt en stimuleert. Voor de *Sun-tzu* ‘is de commandant die inzicht heeft in de oorlog de ultieme arbiter over het leven van de mensen en heer over de veiligheid van de staat’.[94] De eerste voorwaarde voor een effectief commando is dat de commandant de volledige controle over de campagne moet hebben, daarbij zelfs niet wordt lastiggevallen door de autoriteit van de vorst: ‘Het leger waarvan de commandant bekwaam is en waarbij de vorst niet ingrijpt, zal de overwinning behalen.’[95] De *Sun-tzu* is hierover zeer duidelijk: ‘Er zijn … commando’s van de vorst waaraan niet moet worden gehoorzaamd.’[96]

De reden waarom volgens deze zienswijze de commandant de uitsluitende controle dient te hebben over zijn gebied, is dat een doeltreffende harmonie moet worden nagestreefd in de coördinatie van de directe samenstellende elementen, ongehinderd door gezichtspunten die niet in de onmiddellijke nabijheid en uiteraard minder goed geïnformeerd worden ingenomen:

> Daarom, als de weg *(tao)* van de strijd u de zege garandeert, is het juist dat u vasthoudt aan de strijd, zelfs al heeft de vorst gezegd dat niet te doen; waar de weg *(tao)* van de strijd geen zege mogelijk maakt, is het juist dat u weigert te vechten, ook al heeft de vorst gezegd dat dat moet.[97]

Als het militaire commando zijn orders moet aannemen van een bron die onmogelijk op de hoogte kan zijn van alle omstandigheden, is de situatie gelijk aan het nemen van beslissingen zonder een overzichtelijk beeld van het slagveld.

VOORKENNIS (CHIH)

Aard en effectiviteit van de 'wijsheid' van de legeraanvoerder behoeven enige toelichting. De commandant moet begrijpen dat elke reeks omstandigheden het gevolg is van een dynamisch proces van organisch verwante, elkaar wederzijds bepalende voorwaarden. Alle eigenschappen van de kundige militaire leider volgen uit dit inzicht in de onderling afhankelijke aard van de omstandigheden. Hij is zich ervan bewust dat de voorwaarden die een bepaalde situatie scheppen met elkaar samenhangen en onderling afhankelijk zijn, en dat wat van invloed is op een van de situaties in dit proces in meer of mindere mate van invloed is op het hele gebied van voorwaarden.

De krachten die een gevechtssituatie bepalen, houden organisch verband met elkaar, en daarom moet elke gebeurtenis, ondanks de analogieën die men kan maken met overeenkomstige voorwaarden, op zijn afzonderlijke merites worden gewaardeerd. Bekende patronen kunnen onvoorspelbaar zijn omdat kleine variaties, vergroot door deze organische verwantschap, ingrijpende gevolgen kunnen hebben; minieme verschillen kunnen tot dramatische veranderingen leiden. Het unieke van iedere situatie maakt veralgemening twijfelachtig en dwingt de commandant elke situatie op zich te bekijken.

Ingewikkelde systemen als gevechtsomstandigheden zijn rijk aan informatie – informatie die onmiddellijk moet worden verkregen. De wijsheid van de commandant moet worden onderbouwd door personen die hem dienen als ogen op de specifieke plaatselijke omstandigheden, en die hem in staat stellen het resultaat te voorzien. Om betrouwbaar te zijn dient de informatie uit de eerste hand te komen. De commandant ziet zijn ruimtelijke vorm als een tijdelijke stroming. Er bestaat dus een belangrijke relatie tussen informatie en timing. Als het specifieke tijdstip voorbij is, dan

verliezen de inlichtingen hun strategische functie en belangrijkheid, en hebben zij hoogstens historische waarde.

Het effectief vergaren en verspreiden van inlichtingen kan een aanvullende, maar ondefinieerbare gevechtslinie vormen:

> Informatie is essentieel bij het oorlogvoeren – de legers zijn er bij iedere beweging van afhankelijk.[98]

In het ideale geval verschaft een doeltreffende inlichtingendienst duidelijk inzicht in de situatie van de vijand en zorgt hij voor het verhullen van de eigen situatie:

> Als we erin slagen de vijand zijn positie *(hsing)* te laten zien terwijl we die van onszelf voor hem verhullen, zullen we op volle sterkte zijn waar hij verdeeld is.[99]

Een dergelijke inlichtingendienst onderscheidt zich door zijn directheid van andere mogelijke informatiebronnen, zoals het bestuderen van historische precedenten of onthullende kennis die verworven wordt met voorspellende praktijken:

> Daarom is de reden dat de vooruitziende vorst en zijn bevelvoerende commandant de vijand bij iedere beweging overwinnen en successen behalen die ver buiten het bereik van het gewone volk liggen, voorkennis. Een dergelijke voorkennis kan niet worden verkregen van spoken en geesten, niet worden afgeleid uit voorgaande gebeurtenissen of geverifieerd door astrologische berekeningen. Ze moet komen van mensen – mensen die de situatie van de vijand kennen.[100]

Hoewel *Sun-tzu* de voorkeur geeft aan het zoeken van de zege door strategisch voordeel boven een door de manschappen te behalen zege, maakt hij ook duidelijk dat men alleen door de juiste persoon te kiezen gebruik kan maken van het strategisch voordeel.[101] De commandant mag

kosten noch moeite sparen bij het vinden van de juiste persoon om betrouwbare inlichtingen te verkrijgen:

> Als een commandant, door het misgunnen van rangen, emolumenten en honderd goudstukken, geen inzicht heeft in de situatie van de vijand, bevindt hij zich op het niveau van onmenselijkheid. Zo iemand is niemands commandant, geen raadgever van vorsten, en geen meester van de overwinning.[102]

Verkenning van de frontlinie moet worden versterkt door geheime operaties. Van bijzonder belang is de selectie van speurders en saboteurs voor spionage:

> Daarom zijn alleen die vooruitziende heersers en hun leidinggevende commandanten die de intelligentste mensen kunnen aanwerven als hun spionnen, voorbestemd grote dingen te bereiken.[103]

Omdat de wijsheid van de commandant resoluut handelend is, is ze voorkennis – ze creëert de overwinning. Deze wijsheid gaat gepaard met het goed begrijpen van de omstandigheden die bij de plaatselijke situatie behoren, een gewaarzijn van mogelijke, toekomstige gebeurtenissen, het opzettelijk kiezen van een van deze toekomstmogelijkheden, en het vermogen om zodanig met de vervolgens resterende omstandigheden om te gaan dat we ze gebruiken om de verlangde toekomst te bereiken. De nadruk ligt hier op de toegang die de commandant heeft tot inlichtingen die rechtstreeks vanuit de specifieke situatie worden verkregen, en op zijn vermogen om op grond daarvan de gebeurtenissen in de hand te hebben.

Uitgaande van de opvatting dat oorlog altijd een nederlaag is, is het streven van de commandant erop gericht de vijand te ontwapenen voordat hij deze op het slagveld tegenkomt:

> … de expert in het gebruiken van het leger bedwingt het leger van de vijand zonder ten strijde te gaan, hij neemt de ommuurde steden van

> de vijand in zonder een aanval te doen, en vernietigt de staat van de vijand zonder langdurige oorlog.[104]

De *Sun-tzu* beschrijft militaire wijsheid in bewoordingen van sober en systematisch overwegen en plannen. Waar mogelijk tracht de commandant de vijand te verslaan met deze zorgvuldige planning in plaats van met militaire slagkracht:

> … de beste militaire politiek is het aanvallen van strategieën; de volgende het aanvallen van bondgenootschappen; de volgende het aanvallen van soldaten; en de slechtste is het aanvallen van ommuurde steden.[105]

In ieder geval begeeft de commandant zich nooit in een gevecht wanneer er een mogelijkheid bestaat dat hij verslagen wordt. De overwinning moet een van tevoren vastgestelde zekerheid zijn:

> … het zegevierende leger begeeft zich alleen in de strijd na eerst de overwinning te hebben behaald, terwijl het verslagen leger de overwinning pas nastreeft na eerst het gevecht te zijn aangegaan.[106]

Dientengevolge zal de kundige commandant niet degene zijn die gevierd wordt vanwege zijn moed of vanwege zijn overwinning:

> Hij die door de ouden een deskundige in de strijd werd genoemd, behaalde de overwinning wanneer de overwinning gemakkelijk werd behaald. Daarom is het gevecht van de deskundige nooit een uitzonderlijke zege, en verwerft hij er geen reputatie van wijsheid of lof voor zijn moed mee. Zijn overwinningen in de strijd zijn feilloos. Feilloos betekent dat hij handelt wanneer de zege zeker is, en een vijand verslaat die al verloren heeft.[107]

De voorkennis die vereist is om de volledige controle over de gebeurtenissen te hebben, wordt verkregen door het verwerven van

volledige informatie, door de erop volgende situaties te voorzien, en door vervolgens de gevechtsstrategie tot een succes te maken in een formele oefening:

> Het is door het behalen van vele punten dat men de oorlog van tevoren wint in de oefening van het gevecht in de tempel …[108]

Dit is een enigszins duistere passage die ‘schijngevechten’ lijkt te beschrijven die van tevoren worden uitgevoerd. Maar waarschijnlijk duidt ze op de praktijk van het vaststellen van de wederzijdse kracht op het slagveld door het bepalen van een reeks relevante categorieën, om vervolgens telstokjes of iets dergelijks te gebruiken bij het berekenen van het voordeel aan de ene of de andere zijde, waardoor men in staat gesteld werd de uitslag te voorspellen.[109]

Omdat alle *yin*-achtige verbanden alleen volledig te bevatten zijn in hun verhouding tot *yang*, omvat het inzicht in de plaatselijke situatie het volledig begrijpen van beide zijden van alle onderling verbonden paren:

> … de overwegingen van de wijze commandant zullen zeker de gezamenlijke voordelen en nadelen vaststellen. Door alle belang te hechten aan wat voordelig is, kan hij zijn verantwoordelijkheden vervullen; door alle belang te hechten aan wat nadelig is, worden zijn problemen oplosbaar.[110]

Het is even belangrijk om de vijand informatie te onthouden als informatie over hem te verkrijgen. Bij het ontbreken van informatie heeft de vijand slechts een ongeconcentreerde strijdkracht die uiteenvalt langs de gevechtslinies:

> Als ons leger als één verenigd is en dat van de vijand verdeeld, dan zijn we bij het gebruiken van het onverdeelde geheel om zijn enkelingen aan te vallen met velen tegenover zijn weinigen.[111]

Het intacte van iemands positie verbergt de details van zijn strijdformatie voor het oog van de vijand en maakt hem ondoorgrondelijk:

> De hoogste vaardigheid bij het innemen van een strategische positie *(hsing)* is het hebben van geen vorm *(hsing)*. Als uw positie vormloos *(hsing)* is, zullen de meest zorgvuldig verborgen spionnen niet in staat zijn er inzicht in te krijgen, en de meest wijze raadslieden zullen er geen plannen tegenover kunnen stellen.[112]

Een andere manier om deze gewenste 'vormloosheid' te bereiken is misleiding. Misleiding wordt gebruikt om 'één' te worden door middel van overeenstemmende correlaties. Als je dicht bij de vijand bent maar ver weg lijkt, dan is de afstand onzeker. Als je traag bent maar voor de vijand snel lijkt, dan is je snelheid niet vast te stellen.

> Oorlogvoeren is de kunst *(tao)* van misleiding. Daarom, als u kundig bent, lijk onkundig; als u voorbereid bent, lijk onvoorbereid; als u dichtbij bent, lijk veraf; en als u veraf bent, lijk dichtbij. Als de vijand enig voordeel zoekt, lok hem daar dan mee. Als hij in wanorde verkeert, val hem dan aan en grijp hem. Als hij schrikwekkend is, bereid u dan op hem voor. Als hij sterk is, vermijd hem dan. Als hij bewierookt wordt, provoceer hem dan. Als hij nederig is, moedig dan zijn arrogantie aan. Als hij uitgerust is, mat hem dan af. Als hij innerlijk in harmonie verkeert, zaai dan verdeeldheid in zijn gelederen. Val aan waar hij niet voorbereid is; verplaats u zodanig dat het nooit bij hem zou opkomen dat u het zo doet.[113]

De perfecte commandant is in staat controle over een militaire situatie te verkrijgen en te behouden op een manier die analoog is aan de controle van een vorst over de burgerlijke situatie en die van een boer over zijn oogst: door een diep inzicht in de voorwaarden die de situatie bepalen en het hanteren van deze omstandigheden ten behoeve van het door hem gekozen doel:

Hij die de vijand en zichzelf kent
Zal in geen honderd gevechten gevaar lopen.[114]

INLEIDING BIJ DE VERTALING

Bij de vertaling van de dertien kernhoofdstukken van de *Sun-tzu*, waaruit deel II van dit boek bestaat, ben ik uitgegaan van de *Sun-tzu chiao-shih*, geredigeerd door Wu Chiu-lung et al. en verschenen in 1990. Het geeft de beoordeling weer van een groep vooraanstaande Chinese deskundigen die zich bezighouden met de militaire teksten, gevoed door een nauwkeurige kennis van de recente archeologische ontdekkingen. Ik heb dit werk gevolgd wat de Chinese tekst betreft, met enige typografische correcties.

Bij de vertaling van de vijf aanvullende hoofdstukken, ontdekt bij de opgravingen in Yin-ch'üeh-shan, die deel III uitmaken, heb ik gebruikgemaakt van de gezaghebbende *Yin-ch'üeh shan Han-mu chu-chien*-collectie (bamboestroken ontdekt in de Han-graven bij de Berg van de Zilveren Mus) deel I, geprepareerd door de Yin-ch'üeh-shan Han-mu chu-chien cheng-li hsiao-tsu (Comité voor de reconstructie van de Yin-ch'üeh-shan Han-stroken) en uitgegeven door uitgeverij Wen-wu in 1985.

Voor het encyclopedisch materiaal dat ik vertaald heb in deel IV, ben ik te werk gegaan aan de hand van de *Sun-tzu hui-chien* van Yang Ping-an (1986) en de *Sun-tzu tao-tu* van Huang K'uei (1989), die gebaseerd zijn op de verzamelingen uit de Ch'ing-dynastie van Pi I-hsün, *Sun-tzu hsü-lu (Citaten van Sun-tzu)*, en van Wang Jen-chün, *Sun-tzu i-wen* (niet gepubliceerde tekst uit de archieven van de bibliotheek van Shanghai). Vervolgens heb ik deze citaten vergeleken met de gezaghebbende uitgaven van de encyclopedieën en ze dienovereenkomstig gecorrigeerd (zie Bibliografie). Deze collecties uit de Ch'ing-dynastie zijn aangevuld met de strips uit de late Westelijke Han, ontdekt in 1978 in graf nummer 115 van de Sun-familiegraven in het gewest Ta-t'ung in de provincie Ch'ing-hai. Van de meer dan zestig fragmenten in de *Wen-wu*-beschrijving van deze vondst, bevatten zes stroken de aanduiding 'Meester Sun', waardoor verwantschap

met de *Sun-tzu* werd gesuggereerd. De contemporaine deskundige Li Ling (1983) wijst elke veronderstelling van de hand dat deze stroken verloren gegane teksten zijn van de *Sun-tzu* of van verwante militaire verhandelingen, zoals vermeld in de eerste verslagen over deze vondst in *Wen-wu*. Volgens hem bevatten deze stroken werken over militaire voorschriften die de *Sun-tzu* citeren.

De wanordelijke en slechte toestand van de bamboestroken, en het feit dat er niet steeds een nog bestaande tekst voorhanden was die als vergelijkingsmateriaal kon dienen, heeft de opgave om deze stroken te rangschikken en er een begrijpelijke tekst uit te destilleren zeer bemoeilijkt. Uitgaande van het nodige aantal speculaties bij het samenvoegen van de stroken, kunnen conclusies vaak niet meer dan veronderstellend zijn. Het is zeer wel mogelijk dat materiaal uit andere teksten in de gereconstrueerde tekst van de *Sun-tzu* terechtgekomen is.

Zelfs waar het duidelijk is dat bepaalde stroken bij elkaar in een hoofdstuk horen, is de plaats van het hoofdstuk met betrekking tot de andere hoofdstukken niet altijd overtuigend vast te stellen. Voorts zijn er stroken die om de een of andere reden bij een bepaald hoofdstuk lijken te behoren, maar elke verdere context missen. Waar deze fragmenten zinvol leken en bijdroegen aan ons inzicht in het hoofdstuk, zijn ze vertaald en afzonderlijk toegevoegd aan het eind van het hoofdstuk. In andere gevallen zijn ze weggelaten.

Hoofdstuktitels die zijn toegevoegd naar goeddunken van het Yin-ch'üeh-shan-comité zijn tussen vierkante haken geplaatst. Waar duidelijk is dat de in een hoofdstuk vervatte bamboestroken ondanks verdwenen karakters of stroken een onafgebroken passage bevatten, zijn ze dienovereenkomstig vertaald. Waar een passage is afgebroken, is dat ook gedaan in de vertaling. Waar de tekst is onderbroken door lacunes, is dit aangegeven door het beletselteken (…). Waar verdwenen tekstgedeelten met enige mate van betrouwbaarheid kunnen worden bepaald door de context, is dit in de vertaling cursief tussen vierkante haken gedaan.

DEEL II

De tekst van de dertien hoofdstukken

計篇

孫子曰：兵者，國之大事也。死生之地，存亡之道，不可不察也。故經之以五，效(校)之以計而索其請(情)：一曰道，二曰天，三曰地，四曰將，五曰法。道者，令民與上同意也，故可與之死，可與之生而不詭也。天者，陰陽、寒暑、時制也。地者，高下、遠近、險易、廣狹、死生也。將者，知(智)、信、仁、勇、嚴也。法者，曲制、官道、主用也。凡此五者，將莫不聞，知之者勝，不知者不勝。故校之以計，而索其情。曰：主孰有道？將孰有能？天地孰得？法令孰行？兵衆孰强？士卒孰練？賞[言刂](罰)孰明？吾以此知勝負矣。將聽吾計，用之必勝，留之；將不聽吾計，用之必敗，去之。計利以聽，乃爲之勢，以佐其外。勢者，因利而制權也。兵者，詭道也。故能而示之不能，用而視(示)之不用，近而視(示)之遠，遠而視(示)之近。利而誘之，亂而取之，實而備之，强而避之，怒而譊(撓)之，卑而驕之，佚而勞之，親而離之。攻其無備，出其不意。此兵家之勝，不可先傳也。夫未戰而廟筭勝者，得筭多也；未戰而廟筭不勝者，得筭少也。多筭勝，少筭不勝，而况於无筭乎！吾以此觀之，勝負見矣。

HOOFDSTUK 1

Over beoordelingen

Meester Sun zei:

Oorlog[115] is een essentiële staatsaangelegenheid. Het is het gebied waarop over leven of dood wordt beslist en de weg die leidt naar overleving of vernietiging, en moet met de grootste zorg worden onderzocht.

Daarom, om het resultaat van de oorlog in te schatten, moeten we de situatie taxeren op basis van de vijf volgende criteria, en de twee partijen vergelijken door hun relatieve krachten te beoordelen. Het eerste van de vijf criteria is de weg *(tao)*, het tweede het klimaat, het derde het terrein, het vierde het commando en het vijfde de voorschriften.

De weg *(tao)* is dat wat het denken van de mensen in overeenstemming brengt met hun superieuren. Dan kan men ze de dood in sturen of ze laten leven, en ze zullen in geen van beide gevallen twijfels hebben.

Klimaat is licht en schaduw, hitte en kou, en de opeenvolging van de jaargetijden.[116]

Het terrein duidt op de glooiing van het land,[117] bij benadering juiste afstanden, doorgangsproblemen, de mate van openheid en de geschiktheid van het land voor het inzetten van de troepen.

Het commando is een zaak van wijsheid, integriteit, menselijkheid, moed en discipline.

En de voorschriften omvatten organisatorische doeltreffendheid, een hiërarchische lijn en een structuur voor logistieke steun.

Alle commandanten zijn vertrouwd met deze vijf criteria, maar het is hij die ze beheerst die de overwinning behaalt, terwijl hij die ze niet beheerst niet zal zegevieren.

Daarom, om het resultaat van de oorlog in te schatten moeten we de twee partijen vergelijken door hun wederzijdse krachten vast te stellen. Daartoe moeten de volgende vragen worden gesteld:

> Welke vorst heeft de weg *(tao)*?
> Welke commandant heeft de meeste kundigheid?
> Welke partij heeft de voordelen van klimaat en terrein?
> Welk leger volgt de voorschriften op en volgt nauwkeuriger de orders op?
> Welk leger heeft de grootste kracht?
> Wiens officieren en manschappen zijn beter geoefend?
> Welke partij is nauwkeuriger en onpartijdiger in het uitdelen van beloningen en straffen?

Op grond van deze vergelijking weet ik wie zal winnen en wie zal verliezen.

Als u acht slaat op mijn beoordeling zal het in de strijd sturen van de troepen een zekere overwinning betekenen, en zal ik blijven. Als u ze niet in acht neemt, dan zou het zenden van troepen een zekere nederlaag betekenen, en zal ik vertrekken.[118]

Als u gehoord heeft wat kan worden bereikt door mijn beoordeling, haal er dan een strategisch voordeel *(shih)* uit om onze positie te versterken. Met ‘strategisch voordeel’ bedoel ik het beste halen uit gunstige voorwaarden *(yin)* en de balans in ons voordeel doen omslaan.

Oorlog is de kunst *(tao)* van misleiding. Daarom, als u kundig bent, lijk onkundig; als u voorbereid bent, lijk onvoorbereid; als u dichtbij bent, lijk veraf; en als u veraf bent, lijk dichtbij. Als de vijand enig voordeel zoekt, lok hem daar dan mee. Als hij in wanorde verkeert, val hem dan aan en grijp hem. Als hij schrikwekkend is, bereid u dan op hem voor. Als hij sterk is, vermijd hem dan. Als hij bewierookt wordt, provoceer hem dan. Als hij nederig is, moedig dan zijn arrogantie aan. Als hij uitgerust is, mat hem dan af. Als hij innerlijk in harmonie is, zaai dan verdeeldheid in zijn gelederen.

Val aan waar hij niet is voorbereid; verplaats u zodanig dat hij dat niet van u verwacht. Dit zijn de berekeningen van de militaire strateeg voor de overwinning – zij kunnen niet bij voorbaat worden geregeld.

Het is door het behalen van veel punten dat men de oorlog van tevoren wint in de oefening van de strijd in de tempel; het is door het behalen van weinig punten dat men de strijd van tevoren verliest bij de oefening van de strijd in de tempel. De partij die veel punten behaalt zal winnen; de partij die weinig punten behaalt zal niet winnen, laat staan de partij die helemaal geen punten behaalt. Als ik het op deze wijze beoordeel, wordt het resultaat van de oorlog duidelijk.[119]

作戰篇

孫子曰：凡用兵之法，馳車千駟，革車千乘，帶甲十萬，千里饋𩟄(糧)，則內外之費，賓客之用，膠漆之材，車甲之奉，日費千金，然後十萬之師舉矣。其用戰也貴勝，久則頓(鈍)兵挫銳，攻城則力屈，久暴師則國用不足。夫鈍兵挫銳、屈力殫貨，則諸侯乘其弊而起，雖有知(智)者，不能善其後矣。故兵聞拙速，未覩巧之久也。夫兵久而國利者，未之有也。故不盡知用兵之害者，則不能盡知用兵之利也。善用兵者，役不再籍，糧不三載，取用於國，因𩟄(糧)於敵，故軍食可足也。國之貧於師者：遠師者遠輸，遠輸則百姓貧。近市(師)者貴賣，貴賣則財竭，財竭則急於丘役。屈力中原，內虛於家，百姓之費十去其七。公家之費，破車罷馬，甲冑矢弩，戟楯矛櫓，丘牛大車，十去其六。故智將務食於敵，食敵一鍾，當吾二十鍾；萁秆一石，當吾二十石。故殺適(敵)者，怒也；取敵之利者，貨也。故車戰，得車十乘已上，賞其先得者，而更其旌旗，車雜而乘之，卒善而養之，是胃(謂)勝敵而益强。故兵貴勝，不貴久。故知兵之將，民之司命，國家安危之主也。

HOOFDSTUK 2

Over het leveren van veldslagen

Meester Sun zei:

Dit is de kunst van het oorlogvoeren:[120].

Voor een leger van duizend snelle strijdwagens met vierspannen, duizend met leder overdekte wagens met vierspannen en honderdduizend in wapenrusting geklede manschappen, en voor het provianderen van dit leger over een afstand van duizend *li*[121], met de kosten thuis en in het veld, inbegrepen buitenlandse gezanten en adviseurs, materialen als lijm en lak en het onderhoud van strijdwagens en wapens, kunnen uitsluitend wanneer u beschikt over duizend goudstukken per dag de honderdduizend manschappen worden gemobiliseerd.

Zoek bij het aangaan van gevechten de snelle overwinning. Als de strijd wordt gerekt, zullen uw wapens bot worden en uw manschappen gedemoraliseerd raken. Als u een ommuurde stad belegert, put u uw krachten uit. Als uw legers langdurig op het slagveld worden gehouden, zullen uw nationale reserves niet toereikend zijn. Waar u uw wapens hebt afgestompt, uw troepen hebt gedemoraliseerd, uw krachten hebt uitgeput en alle beschikbare bronnen hebt uitgeput, zullen de vorsten uit de omgeving hun voordeel doen met uw tegenslag door toe te slaan. En zelfs met de meest wijze adviezen zult u niet in staat zijn de hieruit voortvloeiende gevolgen ten goede te doen keren.

Daarom heb ik in de oorlog horen spreken over dwaze haast, maar ik moet nog een geval zien van verstandig rekken van de vijandigheden. Er is nog nooit een staat geweest die voordeel putte uit een langdurige oorlog.

Daarom, als iemand niet volledig bekend is met de rampen van het voeren van oorlog, dan kan hij evenmin volledig bekend zijn met de wijze waarop hij deze een zo goed mogelijke wending kan doen nemen.

De deskundige in het gebruiken van de krijgsmacht brengt soldaten niet meer dan eenmaal onder de wapenen en zal zijn voorraden niet herhaaldelijk vanuit zijn land laten vervoeren. Hij heeft zijn militaire uitrusting bij zich en rekwireert *(yin)* zijn voorraden van de vijand. Zo heeft hij wat hij nodig heeft om zijn leger te voeden.

Een staat wordt tot armoede gebracht door zijn legers wanneer deze over een grote afstand moeten worden bevoorraad. Een leger over een grote afstand bevoorraden is het eigen volk tot armoede brengen. Aan de andere kant stijgen in de buurt van het leger de prijzen van de goederen. Waar goederen duur zijn, put u uw reserves uit, en wanneer u eenmaal uw reserves hebt uitgeput, zult u worden gedwongen de vorderingen voor het leger in het gebied te verhogen. Al uw kracht wordt verbruikt op het slagveld en de gezinnen aan het thuisfront worden berooid achtergelaten. De tol voor het volk zal zo’n 70 procent van hun eigendommen bedragen; de tol voor de schatkist in termen van defecte strijdwagens en uitgeputte paarden, pantsers en helmen, kruisbogen en pijlen, hellebaarden en schilden, lansen en wapenschilden, ossen en zware bevoorradingswagens zal zo’n 60 procent van de reserves ervan bedragen.

Daarom doet de wijze commandant zijn best om zijn leger te voeden van de grond van de vijand. Het consumeren van één maat van de voorraden van de vijand is gelijk aan twintig van onszelf; het gebruiken van één baal voer van de vijand is gelijk aan twintig van onszelf.

Het doden van de vijand is een kwestie van de boosheid van onze manschappen aanwakkeren; het wegnemen van de rijkdommen van de vijand is een kwestie van de buit verdelen.[122] Beloon daarom in een gevecht met strijdwagens waarin meer dan tien strijdwagens zijn veroverd, hen die de eerste hebben veroverd en vervang de vlaggen en de standaarden van de vijand door die van onszelf. Stel die strijdwagens op in onze rijen en zend ze terug in de strijd; zorg voor de gevangen soldaten en behandel ze goed. Dit heet het vergroten van onze eigen kracht in het proces van het verslaan van het leger.

Daarom, prijs in de oorlog de snelle overwinning, niet het langdurige gevecht. Zodoende is de commandant die de oorlog begrijpt, de uiteindelijke scheidsrechter over het leven van het volk en over de veiligheid van de staat.

謀攻篇

孫子曰：凡用兵之法，全國爲上，破國次之；全軍爲上，破軍次之；全旅爲上，破旅次之；全卒爲上，破卒次之；全伍爲上，破伍次之。是故百戰百勝，非善之善者也；不戰而屈人之兵，善之善者也。故上兵伐謀，其次伐交，其次伐兵，其下攻城。攻城之法，爲不得已，脩(修)櫓轒轀，具器械，三月而後成，距闉，有(又)三月而後已。將不勝其忿而蟻附之，殺士三分之一，而城不拔者，此攻之烖(災)也。故善用兵者，詘(屈)人之兵而非戰也，拔人之城而非攻也，毀人之國而非久也，必以全爭於天下，故兵不頓而利可全，此謀攻之法也。故用兵之法：十則圍之，五則攻之，倍則戰之，敵則能分之，少則能守之，不若則能避之。故小敵之堅，大敵之擒也。夫將者，國之輔也，輔周則國必强，輔隙則國必弱。故君之所以患於軍者三：不知軍之不可以進而謂之進，不知軍之不可以退而謂之退，是謂縻軍。不知三軍之事，而同三軍之政，則軍士惑矣；不知三軍之權，而同三軍之任，則軍士疑矣。三軍旣(既)惑且疑，則諸侯之難至矣，是謂亂軍引勝。故知勝有五：知可以戰與不可以戰者勝，識衆寡之用者勝，上下同欲者勝，以虞侍(待)不虞者勝，將能而君不御者勝。此五者，知勝之道也。故曰：知皮(彼)知己，百戰不殆；不知彼而知己，一勝一負；不知彼，不知己，每戰必殆。

HOOFDSTUK 3

Het voorbereiden van de aanval

Meester Sun zei:

Dit is de kunst van het oorlogvoeren:

Het is het beste om de eigen staat intact te houden; het vernietigen van de staat van de vijand is niet meer dan een tweede keuze. Het is het beste het eigen leger, bataljon, de eigen compagnie of vijfmanseenheid intact te houden; het vernietigen van het leger, het bataljon, de compagnie of de vijfmanseenheid van de vijand is slechts een tweede keuze.[123] Dus het behalen van honderd overwinningen is niet de hoogste voortreffelijkheid; de hoogste voortreffelijkheid is het onderwerpen van het vijandige leger zonder te vechten.

Daarom is de beste militaire politiek het aanvallen van strategieën; de volgende het aanvallen van bondgenootschappen; de volgende het aanvallen van soldaten; en de slechtste het belegeren van ommuurde steden.

Ga uitsluitend over tot het belegeren van ommuurde steden wanneer er geen andere keus is. Het maken van belegeringsschermen en gepantserde voertuigen, en het samenstellen van alle benodigde militaire uitrustingen en wapens zal drie maanden vragen, en het opwerpen van aarden heuvels tegen de muren zal nog eens drie maanden vergen. En als uw commandant, niet in staat zijn woede te beheersen, uw troepen de muren laat aanvallen, dan zullen uw verliezen een op drie zijn en u zult de stad toch nog niet hebben ingenomen. Dit soort rampen overkomt u wanneer u beleg slaat.

Daarom zal de deskundige in het gebruik van de strijdkrachten de krachten van de vijand onderwerpen zonder zich in de strijd te begeven, de

ommuurde steden van de vijand innemen zonder een aanval uit te voeren, en de staat van de vijand vernietigen zonder een langdurige oorlog te voeren. Hij moet het principe hanteren dat hijzelf intact blijft om te strijden in de wereld. Zodoende zullen zijn wapens niet stomp worden en kan hij zijn voordeel bewaren. Dit dan is de kunst van het voorbereiden van de aanval.[124]

Daarom is dit de kunst van het gebruiken van manschappen:

Als u tienmaal de sterkte van de vijand hebt, omsingel hem; bij vijfmaal, val hem aan; tweemaal, lever slag met hem; als u en de vijand van gelijke sterkte bent, wees dan in staat hem te verdelen;[125] wanneer u minder in getal bent, wees dan in staat in de verdediging te gaan; en als u geen partij bent voor de vijand, wees dan in staat hem te vermijden. Zo zal wat dient als een zekere veiligheid tegen een klein leger alleen door een groot leger worden veroverd.[126]

De commandant is de begeleidende bewaker van het rijtuig van de staat.[127] Waar deze begeleider zijn plaats inneemt, zal de staat zeker sterk zijn; waar hij in gebreke blijft, zal de staat zeker zwak zijn.

Er zijn drie manieren waarop de vorst zijn leger in het ongeluk kan storten:[128]

Bevelen tot oprukken, niet beseffend dat het leger niet in een positie is dat te doen, of bevelen tot de terugtocht, niet beseffend dat het leger niet in een positie is om zich terug te trekken – dit wordt ‘belemmeren van het leger’ genoemd.

Zich mengen in de legerleiding terwijl hij onwetend is van de interne aangelegenheden ervan zal zowel officieren als soldaten in verwarring brengen.

Zich mengen in militaire taken terwijl hij niet bekend is met onmiddellijke eisen zal hem het vertrouwen van de manschappen kosten.

Als zijn leger eenmaal in verwarring verkeert en hij het vertrouwen van zijn manschappen is kwijtgeraakt, dan zal de agressie van naburige vorsten op hem neerkomen. Dit wordt genoemd het zaaien van wanorde in de eigen gelederen en de overwinning weggooien.

Daarom zijn er vijf factoren bij het voorzien welke partij zal winnen:

De partij die weet wanneer te vechten en wanneer niet, zal de overwinning behalen.

De partij die begrijpt hoe te handelen met numeriek overwicht en met numerieke minderheid bij het inzetten van troepen, zal de overwinning behalen.

De partij waarvan de superieuren en de ondergeschikten zijn verenigd in doelstelling, zal de overwinning behalen.

De partij die een volledig voorbereid leger in het veld brengt tegen een leger dat dat niet is, zal de overwinning behalen.

De partij waarvan de commandant deskundig is en de vorst niet tussenbeide komt, zal de overwinning behalen.

Deze vijf factoren vormen de weg *(tao)* van het voorzien van de zege. Daarom wordt gezegd:

Hij die de vijand en zichzelf kent
Zal in geen honderd gevechten in gevaar zijn;
Hij die de vijand niet kent maar wel zichzelf
Zal soms winnen en soms verliezen;
Hij die noch de vijand noch zichzelf kent
Zal in ieder gevecht gevaar lopen.Zal in geen honderd gevechten in gevaar zijn;
Hij die de vijand niet kent maar wel zichzelf
Zal soms winnen en soms verliezen;
Hij die noch de vijand noch zichzelf kent
Zal in ieder gevecht gevaar lopen.[129]

形　篇

孫子曰：昔之善戰者，先爲不可勝，以侍(待)適(敵)之可勝。不可勝在己，可勝在適(敵)。故善戰者，能爲不可勝，不能使適(敵)必可勝。故曰：勝可智(知)，而不可爲。不可勝者，守也；可勝者，攻也。守則有餘，攻則不足。善守者，臧(藏)於九地之下；善攻者，動於九天之上，故能自葆(保)而全勝也。見勝不過衆人之所知，非善之善者也；戰勝而天下曰善，非善之善者也。故舉秋毫不爲多力，見日月不爲明目，聞雷霆不爲蔥(聰)耳。古之所胃(謂)善戰者，勝於易勝者也。故善戰者之勝也，無奇(勝)，無智名，無勇功。故其戰勝不貸(忒)，不貸(忒)者，其所錯(措)必勝，勝已敗者也。故善戰者，立於不敗之地，而不失敵之敗也。是故，勝兵先勝而後求戰，敗兵先戰而後求勝。善用兵者，脩(修)道而保法，故能爲勝敗正。法：一曰度，二曰量，三曰數，四曰稱，五曰勝。地生度，度生量，量生數，數生稱，稱生勝。故勝兵若以溢(鎰)稱朱(銖)，敗兵若以朱(銖)稱溢(鎰)。稱勝者之戰民也，若決積水於千邪(仞)之谿者，形也。

HOOFDSTUK 4

Strategische posities

(Hsing)[130]

Meester Sun zei:

Van oudsher zal de expert in de strijd eerst zichzelf onoverwinnelijk maken en dan op de vijand wachten tot deze zijn kwetsbaarheid toont. Onoverwinnelijkheid hangt van onszelf af; kwetsbaarheid berust bij de vijand.[131] Daarom kan de expert in de strijd zichzelf onoverwinnelijk maken, maar kan hij niet met zekerheid de kwetsbaarheid van de vijand garanderen. Daarom zegt men:

> De overwinning kan worden voorzien,
> maar ze kan niet worden geforceerd.

Onoverwinnelijk zijn berust bij de verdediging; de kwetsbaarheid van de vijand komt met de aanval.[132] Als men een defensieve houding aanneemt, is dat omdat de sterkte van de vijand overweldigend is; als men tot de aanval overgaat, is dat omdat de sterkte van de vijand onvoldoende is.[133] De expert in de verdediging verbergt zich in de diepste schuilhoeken van de aarde; de expert in de aanval slaat toe vanaf het hoogste bereik van de hemel. Zo is hij in staat zowel zichzelf te beschermen als de volledige overwinning te behalen.

De overwinning voorzien gaat niet verder dan het begrip van het gewone volk; het is niet de hoogste voortreffelijkheid. Winnen in het gevecht zodat de hele wereld zegt ‘Voortreffelijk!’ is niet de hoogste voortreffelijkheid. Daarom, het optillen van een herfstdraad is geen bewijs van kracht; het zien van de maan en de zon is geen bewijs van een scherpe blik; het horen van een donderslag is geen bewijs van een scherp gehoor. Hij die de ouden een expert in de strijd noemden, behaalde de overwinning wanneer de overwinning gemakkelijk behaald kon worden. Daarom is de strijd van de expert nooit een uitzonderlijke zege, en bezorgt het hem ook geen reputatie op het gebied van wijsheid of lof voor zijn moed.[134] Zijn overwinningen in de strijd zijn feilloos.[135] Feilloos betekent dat hij handelt wanneer de zege zeker is en hij een vijand overwint die reeds verloren heeft.

Daarom kiest de expert in het gevecht positie op grond die onneembaar is en mist hij zijn kans niet om de vijand te verslaan. Daarom zal het zegevierende leger alleen de strijd aangaan na eerst de vijand te hebben overwonnen, terwijl het verslagen leger de overwinning alleen zoekt na eerst de strijd te zijn aangegaan.[136]

De expert in het gebruik van de strijdkrachten bouwt op de weg *(tao)* en houdt zich aan militaire verordeningen,[137] en is daardoor in staat de scheidsrechter te zijn tussen zege en nederlaag.[138]

Factoren in de kunst van het oorlogvoeren zijn: ten eerste: berekeningen; ten tweede: hoeveelheden; ten derde: logistiek; ten vierde: het machtsevenwicht; en ten vijfde: de mogelijkheid om te overwinnen. Berekeningen zijn gebaseerd op het terrein, schattingen van beschikbare hoeveelheden goederen zijn gebaseerd op deze berekeningen, logistieke sterkte is gebaseerd op schattingen van de beschikbare hoeveelheden goederen, het machtsevenwicht is gebaseerd op logistieke sterkte, en mogelijkheid om te overwinnen is gebaseerd op het machtsevenwicht.

Daarom is een zegevierend leger als het afwegen van honderd kilo tegen enkele honderden grammen, en een verslagen leger is als het stellen van een paar honderd gram tegenover honderd kilo.[139] Het is een kwestie van strategisch positie kiezen *(hsing)* waardoor het leger dat het overwicht van de zege aan zijn kant heeft, bij het bevel tot de aanval kan worden

vergeleken met het neerdonderen van het samengebalde water van een waterval door een steile kloof.[140]

勢篇

孫子曰：凡治衆如治寡，分數是也；鬬衆如鬬寡，形名是也；三軍之衆，可使畢受適(敵)而无敗者，奇正是也。兵之所加，如以段(碫)投卵者，虛實是也。凡戰者，以正合，以奇勝。故善出奇者，無窮如天地，不謁(竭)如江河。冬(終)而復始，日月是也；死而復生，四時是也。聲不過五，五聲之變不可勝聽也；色不過五，五色之變不可勝觀也；味不過五，五味之變不可勝嘗也。戰勢不過奇正，奇正之變不可勝窮也。奇正環(還)相生，如環之毋(無)端，孰能窮之？激水之疾，至於漂石者，勢也；鷙鳥之擊，至於毀折者，節也。是故善戰者，其勢險，其節短。勢如彍弩，節如發機。紛紛紜紜，鬬亂而不可亂也；渾渾沌沌，形圓而不可敗也。亂生於治，脅(怯)生於恿(勇)，弱生於强。治亂，數也；恿(勇)脅(怯)，埶(勢)也；强弱，形也。故善動適(敵)者，刑(形)之，適(敵)必從之；予之，敵必取之。以此動之，以卒侍(待)之。故善戰者，求之於埶(勢)，不責於人，故能擇人而任勢。任勢者，其戰人也，如轉木石；木石之生(性)：安則静，危則動，方則止，圓則行。故善戰人之勢，如轉圓石於千仞之山者，勢也。

HOOFDSTUK 5

Strategisch voordeel

(Shih)

Meester Sun zei:

In het algemeen komt het door organisatie[141] dat leiding geven aan veel soldaten hetzelfde is als leiding geven aan weinig soldaten. Het is het communiceren met vlaggen en vaandels[142] dat het strijden met veel soldaten hetzelfde maakt als het strijden met weinig soldaten. Het zijn Verrassingsoperaties' *(ch'i)* en 'rechtstreekse operaties' *(cheng)* die een leger in staat stellen de volle aanval van de vijandige krachten te weerstaan[143] en ongeslagen te blijven.[144] Het is het onderscheid tussen 'zwakke punten' en 'sterke punten' dat een leger dat op de vijand neerkomt maakt tot een wetsteen die op eieren wordt geworpen.

Gebruik in het algemeen in de strijd de 'rechtstreeksheid' om de vijand aan te vallen en de 'verrassing' om de overwinning te behalen. Zodoende is de expert in het leveren van de verrassingsaanval even grenzeloos als hemel en aarde en even onuitputtelijk als rivieren en zeeën.[145] Gelijk zon en maan gaat hij alleen maar onder om weer te rijzen; als de vier jaargetijden gaat hij alleen voorbij om weer terug te komen.

Er zijn niet meer dan vijf hoofdtonen, maar in combinatie brengen ze meer geluiden voort dan er gehoord kunnen worden; er zijn niet meer dan vijf hoofdkleuren, maar in combinatie leveren ze meer kleurschakeringen op dan er gezien kunnen worden; er zijn niet meer dan vijf hoofdsmaken,

maar in combinatie geven ze meer smaken dan er kunnen worden geproefd. Voor het verkrijgen van strategisch voordeel *(shih)* zijn er niet meer dan ‘verrassingsoperaties’ en ‘rechtstreekse operaties’, maar in combinatie geven ze onuitputtelijke mogelijkheden. ‘Verrassingsoperaties’ en ‘rechtstreekse operaties’ leiden eindeloos tot elkaar, zoals een ring zonder begin en einde is.[146] En wie kan hun mogelijkheden uitputten?

Dat de snelheid van neerstortend water zwerfkeien kan meeslepen, komt door het strategisch voordeel *(shih)* ervan. Dat een roofvogel zijn prooi uiteen doet spatten als hij toeslaat,[147] komt door het kiezen van het juiste moment. Daarom wordt door de expert in de strijd zijn strategisch voordeel *(shih)* in één stroom samengebracht en kiest hij zorgvuldig het juiste moment. Zijn strategisch voordeel *(shih)* is als een gespannen kruisboog en het bepalen van het juiste moment is als het overhalen van de trekker. Zelfs te midden van het tumult en geraas van de strijd, kan hij bij alle verwarring ervan niet in verwarring raken. Zelfs te midden van het strijdgewoel, met posities die zich op allerlei manieren wijzigen, kan hij niet worden verslagen.

Wanorde komt voort uit orde; lafheid uit moed; zwakte uit kracht. De scheidslijn tussen wanorde en orde ligt in de logistiek *(shu);* tussen lafheid en moed in strategisch voordeel *(shih);* en tussen zwakte en kracht in de strategische positie *(hsing).* Zodoende laat de expert in het uitlokken van de beweging van de vijand zich zien *(hsing)*, en de vijand zal zeker volgen. Hij lokt de vijand en de vijand zal zeker toehappen. Door dit te doen[148] laat hij de vijand bewegen, en ligt hij met zijn volledige strijdkracht in hinderlaag.

De expert in de strijd zoekt de zege in strategisch voordeel *(shih) en* eist deze niet van zijn manschappen, Zodoende is hij in staat de juiste manschappen te kiezen en het strategisch voordeel *(shih)* te benutten.[149] Hij die het strategisch voordeel *(shih)* benut, zendt zijn manschappen in de strijd als rollende stammen en stenen. Het is de aard van stammen en stenen dat ze op vlakke grond stilliggen, maar op steile gronden rollen; wat vierkant van vorm is neigt naar stoppen, maar het ronde neigt naar rollen. Dat het strategische voordeel *(shih)* van de deskundige commandant bij het benutten van zijn manschappen in de strijd kan worden vergeleken met het

rollen van ronde keien in een steil ravijn van honderden meters diep, zegt daarom iets over zijn strategische voordeel *(shih)*.[150]

虚實篇

孫子曰：凡先處戰地而侍(待)敵者失(佚)，後處戰地而趨戰者勞。故善戰者，致人而不致於人。能使適(敵)人自至者，利之也；能使適(敵)人不得至者，害之也。故敵佚能勞之、飽能飢之、安能動之者，出其所必趨也。行千里而不勞者，行於无人之地也；攻而必取者，攻其所不守也；守而必固者，守其所必攻也。故善攻者，適(敵)不知其所守；善守者，適(敵)不知其所攻。微乎微乎，至於無形；神乎神乎，至於無聲，故能爲適(敵)之司命。進而不可御者，衝其虚也；退而不可追者，速而不可及也。故我欲戰，適(敵)雖高壘深溝，不得不與我戰者，攻其所必救也；我不欲戰，畫地而守之，適(敵)不得與我戰者，乖其所之也。故刑(形)人而我无刑(形)，則我槫(專)而適(敵)分，我槫(專)爲壹，適(敵)分而爲十，是以十攻其壹也。則我衆而適(敵)寡，能以衆擊寡者，則吾之所與戰者約矣。吾所與戰之地不可知，不可知，則適(敵)所備者多，敵所備者多，則吾所與戰者寡矣。故備

HOOFDSTUK 6

Zwakke punten en sterke punten

Meester Sun zei:

In het algemeen zal hij die het eerst het slagveld betreedt om de vijand af te wachten, uitgerust zijn; hij die later komt en de strijd in snelt, zal vermoeid zijn. Daarom beweegt de expert in de strijd de vijand en wordt hij niet door deze bewogen. De vijand ertoe brengen uit eigen beweging te komen, is hem het gemakkelijk maken; hem beletten te komen is hem hinderen. Daarom ligt het in staat zijn een goed uitgeruste vijand uit te putten, een goed geproviandeerde vijand uit te hongeren, en een vijand die goede stellingen heeft betrokken tot bewegen te brengen, in het zich zodanig verplaatsen dat de vijand zich haastig in de verdediging moet begeven.[151]

Duizend *li* opmarcheren zonder vermoeid te raken, komt doordat men oprukt door een gebied waar de vijand niet aanwezig is. Aanvallen in het vertrouwen dat men zijn doel bereikt, komt doordat men aanvalt wat de vijand niet verdedigt. Verdedigen in het vertrouwen dat men zijn slagkracht behoudt, komt doordat men verdedigt waar de vijand niet aanvalt.[152] Daarom weet de vijand tegen de expert in de aanval niet waar zich te verdedigen, en tegen de expert in de verdediging weet de vijand niet waar aan te vallen.

Zo verborgen en onmerkbaar,
Tot aan het punt van geen vorm (hsing) hebben;
Zo mysterieus en miraculeus,

Tot aan het punt van geen geluid maken.
Daarom kan hij de scheidsrechter zijn over het lot van de vijand.Tot aan het punt van geen vorm (hsing) hebben;
Zo mysterieus en miraculeus,
Tot aan het punt van geen geluid maken.
Daarom kan hij de scheidsrechter zijn over het lot van de vijand.

前則後寡，備後則前寡；備左則右寡，備右則左寡；无所不備，則无所不寡。寡者，備人者也；衆者，使人備己者也。故知戰之地，知戰之日，則可千里而戰；不知戰地，不知戰日，則左不能救右，右不能救左，前不能救後，後不能救前，而(況)遠者數十里，近者數里乎！以吾度之，越人之兵雖多，亦奚益於勝戋(哉)？故曰：勝可爲也。適(敵)唯(雖)衆，可使無斲(鬭)。故策之而知得失之計，作之而知動静之理，形之而知死生之地，角之而知有餘不足之處。故刑(形)兵之極，至於无刑(形)；无刑(形)，則深閒不能規(窺)，知(智)者不能謀。因刑(形)而錯勝於衆，衆不能知；人皆知我所勝之形，而莫知吾所以制勝之形。故其戰勝不復，而應刑(形)於無窮。夫兵刑(形)象水，水之行，辟(避)高而趨下；兵之勝，辟(避)實而擊虛。水因地而制行，兵因敵而制勝。故兵无成埶(勢)，无恒刑(形)。能因敵變化而取勝者，謂之神。故五行无常勝，四時無常立(位)，日有短長，月有死生。

Bij het oprukken kan hij niet worden weerstaan, omdat hij door de zwakke punten van de vijand heen breekt; bij het terugtrekken kan hij niet worden achtervolgd omdat hij, door zo snel te zijn, niet kan worden gegrepen.

Daarom heeft de vijand, als we willen vechten, geen andere keus dan de strijd met ons aan te gaan, zelfs wanneer hij zich veilig achter zijn hoge muren en diepe grachten bevindt, omdat we dat aanvallen wat hij moet redden. Als we niet willen vechten, kan de vijand de strijd niet met ons aanbinden, ook al hebben we niet meer rondom ons dan een getrokken lijn, omdat we zijn aandacht naar een ander doel leiden.

Als we de vijand ertoe kunnen brengen zijn positie *(hsing)* te laten zien, terwijl we de onze voor hem verbergen, zullen we over onze volledige kracht beschikken waar hij verdeeld is.[153] Als ons leger als één man verenigd is en dat van de vijand versnipperd is, zijn we bij het gebruiken van het onverdeelde geheel om zijn leger aan te vallen, met velen tegenover zijn weinigen. Als we in staat zijn velen te gebruiken om weinigen te verslaan, zal iedereen tegen wie we ten strijde trekken in hopeloze omstandigheden verkeren.[154]

De plaats die we hebben gekozen om het gevecht met de vijand aan te gaan moet voor hem verborgen blijven. Als hij niet kan voorzien wat wij beogen, zullen de verdedigingsposities die de vijand moet voorbereiden er vele zijn. En als de posities die hij op de verdediging moet voorbereiden er vele zijn, dan zal elke eenheid die we aanvallen klein in getal zijn.

Daarom, als de vijand voorbereidingen treft om zijn aantallen in de voorhoede te versterken, wordt zijn achterhoede verzwakt; als hij voorbereidingen treft in de achterhoede, dan wordt zijn voorhoede verzwakt; als hij dat doet aan zijn linkerflank, dan wordt zijn rechterflank verzwakt; als hij het doet aan zijn rechterflank, dan wordt zijn linkerflank verzwakt. Overal voorbereid zijn is overal zwak zijn.

Iemand is zwak omdat hij voorbereidingen treft tegen anderen; hij heeft kracht omdat hij anderen voorbereidingen laat treffen tegen hem.

Daarom, als iemand de plaats en de dag van het gevecht kan voorzien, kan hij duizend *li* opmarcheren om de strijd aan te gaan. Maar als iemand noch de plaats, noch de dag van de strijd kan voorzien, kan zijn linkerflank

zelfs zijn rechterflank niet redden, of zijn rechterflank zijn linker-; zijn voorhoede kan zelfs zijn achterhoede niet redden, of zijn achterhoede zijn voorhoede. Hoeveel te meer is dit zo wanneer uw versterkingen ten minste een paar *li* van elkaar gescheiden zijn, of zelfs tientallen *li*.

Op de manier waarop ik het zie, al zijn de troepen van Yüeh met velen, welk nut heeft dat voor hen met betrekking tot de overwinning?[155]
Daarom wordt gezegd: de overwinning kan worden geschapen. Want al heeft de vijand de kracht van het getal, wij kunnen hem beletten tegen ons te strijden.

Daarom, analyseer het krijgsplan van de vijand om de verdiensten en de zwakten ervan te begrijpen; provoceer hem om het patroon van zijn bewegingen te ontdekken; zorg dat hij zich laat zien *(hsing)* om de houdbaarheid van zijn gevechtspositie te ontdekken; schermutsel met hem om te ontdekken waar hij sterk en waar hij kwetsbaar is.

De belangrijkste vaardigheid bij het innemen van een strategische positie *(hsing)* is geen vorm *(hsing)* te hebben.[156] Als uw positie vormloos *(hsing)* is, zullen de meest zorgvuldig verborgen spionnen niet in staat zijn er zicht op te krijgen, en de meest wijze adviseurs zullen niet in staat zijn er plannen tegen op te stellen. Ik schenk de manschappen overwinningen, behaald door *(yin)* hen strategisch op te stellen *(hsing)*, maar ze zijn niet in staat ze te begrijpen. Iedereen kent de positie *(hsing)* die mij de overwinning heeft opgeleverd, maar niemand kan overzien hoe ik deze winnende positie *(hsing)* kon innemen. Daarom kunnen overwinningen in de strijd niet worden herhaald – ze krijgen hun vorm *(hsing)* in reactie op onuitputtelijk veranderende omstandigheden.

Het opstellen *(hsing)* van troepen kan worden vergeleken met water: zoals de loop van het water hoge gronden vermijdt en naar het laagste punt stroomt, zo moet men op de weg naar de overwinning de sterke punten van de vijand vermijden en daar toeslaan waar hij zwak is.[157] Zoals water zijn loop aanpast *(yin)* aan de glooiing van het land, zo past een leger zijn methoden om de overwinning te behalen aan *(yin)* aan de vijand.

Daarom heeft een leger geen vastgelegde strategische voordelen *(shih)* of een onveranderlijke positie *(hsing)*.[158] De overwinning kunnen grijpen

door het veranderen van de positie in overeenstemming *(yin)* met die van de vijand noemt men ondoorgrondelijk *(shen)* zijn.[159]

Daarom, van de vijf fasen *(wu hsing)* is geen de constante overwinnaar; van de vier jaargetijden neemt er geen een constante positie in; de dagen zijn zowel kort als lang; de maan wast en neemt af.[160]

軍争篇

孫子曰：凡用兵之法，將受命於君，合軍聚衆，交和而舍，莫難於軍争。軍争之難者，以迂爲直，以患爲利。故迂其途而誘之以利，後人發，先人至，此知汙(迂)直之計者也。故軍争爲利，軍争爲危。舉軍而争利則不及，委軍而争利則輜重捐。是故綣(卷)甲而趨，日夜不處倍道兼行，百里而争利，則擒三軍將；勁者先，罷者後，其法十一而至。五十里而争利，則厥(蹶)上軍將，其法半至。三十里而争利，則三分之二至。是故軍毋(無)輜重則亡，無糧食則亡，无委責(積)則亡。故不知諸侯之謀者，不能豫交；不知山林、險阻、沮澤之刑(形)者，不能行軍；不用鄉(向)道(導)者，不能得地利。故兵以詐立，以利動，以分合爲變者也。故其疾如風，其徐如林；侵掠如火，不動如山，難知如陰，動如雷震。掠鄉分衆，廓地分利，縣(懸)權而動。先知汙(迂)直之計者勝，此軍争之法也。軍政曰：言不相聞，故爲金鼓；視不相見，故爲旌旗。故夜戰多金鼓，晝戰多旌旗。夫金鼓旌旗者，所以一民之耳目也，民槩(既)槫(專)壹，則勇者不得獨進，怯者不得獨退。此用衆之法也。故三軍可奪氣，將軍可奪心。是故朝氣鋭，晝氣惰，暮氣歸。故善用兵者，辟(避)其兑(鋭)氣，擊其惰歸，此治氣者也。以治待亂，以静待譁，此治心者也。以近待遠，以失(佚)待勞，以飽侍(待)飢，此治力者也。無邀正正之旗，勿擊堂堂之陳(陣)，此治變者也。故用兵之法：高陵勿向，背丘勿逆，佯北勿從，鋭卒勿攻，餌兵勿食，歸師勿遏，圍師必闕，窮寇勿迫，此用兵之法也。

HOOFDSTUK 7

Gewapend treffen

Meester Sun zei:

Dit is de kunst van het inzetten van troepen: In de gang van zaken waarbij de commandant zijn orders krijgt van de vorst, zijn troepen samenstelt, het volk voor de oorlog mobiliseert en zijn kampen opslaat in het zicht van de vijand, is er niets zo moeilijk als het gewapende treffen zelf. Wat moeilijk is bij het gewapende treffen is het veranderen van de lange en omslachtige weg in een directe, en het veranderen van nadeel in voordeel. Om dus de weg van de vijand lang en omslachtig te maken, moet u hem misleiden door hem te lokken met gemakkelijk te behalen voordelen. Vertrek na hem, maar kom voor hem aan. Dit is het begrijpen van de tactiek om het omslachtige om te zetten in het directe.

Het gewapende treffen kan zowel een bron van voordeel als van gevaar zijn.[161] Als u uw gehele strijdmacht forceert om een voordeel te behalen, komt u te laat aan; als u uw basiskamp in de steek laat om voordeel te behalen, zullen uw uitrustingen en voorraden verloren gaan. Daarom, als een leger zijn wapenrusting inpakt en gehaast moet vertrekken, dag noch nacht halt houdt, en geforceerd moet oprukken in de dubbele snelheid over honderd *li* om enig voordeel te behalen, dan zouden al zijn commandanten gevangen worden genomen, de sterkste mannen zouden vooruit zijn en de uitgeputten zouden achterblijven, en als regel zou slechts een tiende van zijn sterkte het doel bereiken.

Als het leger vijftig *li* in dat tempo zou moeten marcheren om enig voordeel te behalen, dan zou de commandant van de vooruitgeschoven

troepen verloren zijn, en als regel zou slechts de helft van de sterkte het doel bereiken. Zou het leger dertig *li* in dat tempo afleggen, dan zou slechts twee derde van zijn sterkte het doel bereiken. Daarom, als een leger zonder zijn uitrustingen en voorraden is, zal het ten onder gaan; als het zonder proviand is, zal het ten onder gaan; als het zonder zijn materiële ondersteuning is, zal het ten onder gaan.

[Daarom, tenzij u de intenties van de vorsten van de naburige staten kent, kunt u geen voorbereidende allianties met hen aangaan; tenzij u de ligging van het land kent – de bergen en bossen, de bergpassen en natuurlijke gevaren, de watergebieden en moerassen – kunt u het leger er niet op inzetten; tenzij u plaatselijke verkenners kunt inschakelen, kunt u het terrein niet tot uw voordeel aanwenden][162]

Vertrouw daarom bij het oorlogvoeren op misleidende manoeuvres om uw terrein te bepalen, bereken de voordelen bij het beslissen over uw bewegingen, en verspreid en versterk uw krachten om strategische voordelen te behalen.

Daarom, voortgaand in tempo, is zo’n leger als de wind; rustig en majestueus is het als een woud; binnenvallend en plunderend is het als vuur; roerloos is het als een berg; onvoorspelbaar is het als een schaduw; bewegend is het als bliksem en donder.

Deel bij het plunderen van het platteland uw manschappen op in verschillende groepen;[163] deel ze op en behoud de strategische posities; weeg de voors en tegens af alvorens tot actie over te gaan.

Hij die als eerste de tactiek begrijpt om het omslachtige en het directe te veranderen, zal de overwinning behalen. Dit is de kunst van gewapend treffen.[164]

In *Het boek over krijgskundige politiek*[165] staat: Het is omdat commandanten niet kunnen worden gehoord in de hitte van de strijd dat trommels en gongs worden gebruikt; het is omdat eenheden elkaar niet kunnen identificeren in het gevecht dat vlaggen en vaandels worden gebruikt. Maak daarom in nachtelijke gevechten uitgebreid gebruik van toortsen en trommels, en maak bij de strijd op de dag uitgebreid gebruik van vlaggen en vaandels.[166] Trommels, gongs, vlaggen en vaandels

vormen de weg naar het coördineren van oren en ogen van de manschappen.[167] Zijn de mannen eenmaal aaneengesloten als één lichaam, dan zullen de moedigen niet alleen moeten oprukken, en de laffen zullen niet alleen moeten terugtrekken.[168] Dit is de kunst van het inzetten van grote aantallen troepen.

Een leger kan volledig worden gedemoraliseerd en zijn commandant kan ertoe worden gebracht zijn moed te verliezen.[169] Nu, in de ochtend van de strijd is het moreel van de vijand hoog; tegen de middag begint het te wankelen; tegen de avond is het uitgeput.[170] Daarom vermijdt de expert in de strijd de vijand als zijn moreel hoog is, en slaat hij toe wanneer zijn moreel aan het wankelen is gebracht en is uitgeput. Dit is de wijze waarop met moreel moet worden omgegaan.

Gebruik uw eigen orde om de wanorde van de vijand af te wachten; gebruik uw kalmte om zijn onrust af te wachten. Dit is de wijze waarop met hart en geest moet worden omgegaan.

Gebruik uw nabijheid bij het slagveld om de veraf zijnde vijand op te wachten; gebruik uw goed uitgeruste troepen om zijn vermoeide troepen af te wachten; gebruik uw goed doorvoede troepen om zijn hongerige troepen af te wachten. Dit is de wijze waarop met kracht moet worden omgegaan.

Onderschep geen vijand die volmaakt uniform is in zijn marsorde; val geen vijand aan wiens formaties voltallig en gedisciplineerd zijn. Dit is de wijze waarop met veranderende situaties moet worden omgegaan.

Daarom is dit de kunst van het inzetten van troepen:

Val geen vijand aan die over de hoge gronden beschikt; ruk niet op tegen een vijand die een heuvel in de rug heeft; vervolg geen vijand die de terugtocht voorwendt; val niet de keurtroepen van de vijand aan; bijt niet in het aas van de vijand; belet een vijand niet naar zijn land terug te keren; laat bij het omsingelen van de vijand een uitweg voor hem open; dwing geen vijand tot de strijd die in het nauw gedreven is. Dit is de kunst van het inzetten van troepen. (465 karakters)[171]

九變篇

孫子曰：凡用兵之法：將受命於君，合軍聚衆，圮地無舍，瞿(衢)地合交，絕地無留，圍地則謀。死地則戰。途有所不由，軍有所不擊，城有所不攻，地有所不爭，君命有所不受。故將通於九變之利者，知用兵矣。將不通於九變之利者，雖知地形，不能得地之利矣。治兵不知九變之術，雖知五利，不能得人之用矣。是故，智者之慮，必雜於利害。雜於利，而務可信也；雜於害，而患可解也。是故，屈諸侯者以害，役諸侯者以業，趨諸侯者以利。故用兵之法：無恃其不來，恃吾有以待也；無恃其不攻，恃吾有所不可攻也。故將有五危：必死，可殺也；必生，可虜也；忿速，可侮也；潔廉，可辱也；愛民，可煩也。凡此五者，將之過也，用兵之災也。覆軍殺將，必以五危，不可不察也。

HOOFDSTUK 8

Zich aanpassen aan de negen variabelen

(pien)[172]

Meester Sun zei:

Dit is de kunst van het inzetten van troepen: Wanneer de commandant zijn orders van de vorst ontvangt, zijn legers samenstelt en het volk voor de oorlog mobiliseert,[173] moet hij geen kamp maken op moeilijk terrein;[174] hij moet zich met zijn bondgenoten verenigen op strategisch vitale punten;[175] hij moet niet verblijven op afgesneden terrein;[176] hij moet plannen voor onvoorziene gebeurtenissen hebben op terrein dat gevoelig is voor hinderlagen;[177] en hij moet het gevecht met de vijand aangaan op terrein waar geen uitweg mogelijk is.[178] Er zijn wegen waarlangs niet gereisd moet worden,[179] legers die niet moeten worden aangevallen,[180] ommuurde steden die niet moeten worden bestormd,[181] gebied dat niet betwist moet worden[182] en commando's van de vorst waaraan niet gehoorzaamd moet worden.[183]

Daarom zal een commandant die volledig vertrouwd is met de voordelen die kunnen worden verkregen door zich aan te passen aan deze negen variabelen, weten hoe hij troepen moet benutten; een commandant die dat niet is, zal, ook al kent hij de ligging van het land, niet in staat zijn dit in zijn voordeel te gebruiken. Iemand die troepen aanvoert zonder op de

hoogte te zijn van de kunst om zich aan deze negen variabelen aan te passen, zal, ook al kent hij de vijf voordelen,[184] niet in staat zijn het beste uit zijn manschappen te halen.

Daarom betrekt een wijze commandant bij zijn overwegingen zowel de voor- als de nadelen. Door volledig rekening te houden met wat voordelig is, kan hij zijn verantwoordelijkheden vervullen; door volledig rekening te houden met wat nadelig is, kunnen zijn problemen oplosbaar worden.

Daarom, om naburige staten te onderwerpen, gebruik de dreiging met letsel; om ze dienstbaar te houden, jaag ze op; om ze uit te lokken, gebruik het vooruitzicht van winst.

Dit is de kunst van het inzetten van troepen:[185]

Vertrouw er niet op dat de vijand niet komt; vertrouw er liever op, op hem voorbereid te zijn. Vertrouw er niet op dat de vijand niet aanvalt; vertrouw er liever op een positie in te nemen die niet kan worden aangevallen.

Er zijn vijf eigenschappen die gevaarlijk zijn in een commandant:[186] Als hij een roekeloze houding heeft ten opzichte van het leven, kan hij worden gedood; als hij vastbesloten is ten koste van alles in leven te blijven, kan hij gevangen worden genomen; als hij een opvliegend temperament heeft, kan hij worden geprovoceerd; als hij een man van compromisloze eer is, is hij gevoelig voor beledigingen; als hij van zijn mensen houdt, kan hij gemakkelijk in de war gebracht en ontregeld worden. Deze vijf eigenschappen zijn in algemene zin fouten in een commandant, en ze kunnen bij het leiding geven in de oorlog rampzalig blijken. Omdat de nederlaag van het leger en de dood van de commandant onveranderlijk het gevolg zijn van deze vijf gevaarlijke eigenschappen, moeten ze zorgvuldige aandacht krijgen.

行軍篇

孫子曰：凡處軍、相敵，絶山依谷，視生處高，戰隆無登，此處山之軍也。絶水必遠水；客絶水而來，勿迎之於水內，令半濟而擊之，利；欲戰者，無附於水而迎客；視生處高，無迎水流，此處水上之軍也。絶斥澤，惟亟去無留。若交軍於斥澤之中，必依水草而背衆樹，此處斥澤之軍也。平陸處易，而右背高，前死後生，此處平陸之軍也。凡此四軍之利，黄帝之所以勝四帝也。凡軍好高而惡下，貴陽而賤陰，養生而處實，軍无百疾，是謂必勝。陵丘隄防，必處其陽而右倍(背)之。此兵之利，地之助也。上雨，水沫至，止涉，待其定也。絶天澗、天井、天牢、天羅、天陷、天隙，必亟去之，勿近也。吾遠之，敵近之；吾迎之，敵背之。軍旁有險阻、潢井、葭䈨(葦)、山林、蘙澮(薈)者，必謹覆索之，此伏姦之所處也。敵近而靜者，恃其險也；遠而挑戰者，欲人之進也。其所居易者，利也。衆樹動者，來也；衆草多障者，疑也。鳥起者，伏也；獸駭者，覆也。塵高而鋭者，車來也；卑而廣者，徒來也；散

HOOFDSTUK 9

Inzetten van het leger

Meester Sun zei:

Bij het opstellen van uw legers en bij het beoordelen van de vijand:

Trek door de bergen in de buurt van de dalen; maak kamp op hoge gronden met het gezicht naar de zonzijde; en ga bij het leveren van strijd in de heuvels niet omhoog om de vijand aan te vallen.[187] Dit is het opstellen van het leger wanneer men zich in de bergen bevindt.

Bij het oversteken van water moet u zich ervan verwijderen. Wanneer het binnenvallende leger het water overtrekt bij zijn opmars, treed het dan niet tegemoet in het water. Het is in uw voordeel dat leger het water halverwege te laten overtrekken en dan toe te slaan. Als u strijd wilt leveren met de vijand ga het treffen met zijn binnenvallende leger dan niet aan bij het water. Neem een positie in op hoge gronden met het gezicht naar de zonzijde, die niet stroomafwaarts is van de vijand. Dit is het opstellen van een leger wanneer men zich bij water bevindt.

Het overtrekken van zoutmoerassen dient zo snel mogelijk en zonder uitstel te gebeuren. Als u de strijdmacht van de vijand aanvalt in de zoutmoerassen, kies dan positie bij gras en water en met uw rug naar de bossen. Dit is het opstellen van een leger wanneer men zich in zoutmoerassen bevindt.

Stel u op vlak terrein op op open grond, met uw rechterflank gedekt door hoge gronden en met gevaarlijk terrein voor u en veilig terrein achter u.[188] Dit is het opstellen van een leger wanneer men zich op vlak terrein bevindt.

Het behalen van de voordelige positie voor zijn leger in deze vier verschillende situaties was de manier waarop de Gele Keizer de keizers van de vier windstreken versloeg.[189]

而條達者，薪來也；少而往來者，營軍也；辭庳（卑）而益備者，進也；辭强而進毆（驅）者，退也。輕車先出，居其側者，陳也；無約而請和者，謀也；奔走而陳兵者，期也；半進半退者，誘也。杖而立者，飢也；汲役先飲者，渴也；見利而不進者，勞也；鳥集者，虛也；夜嘑（呼）者，恐也；軍獿（擾）者，將不重也；旌旗動者，亂也；吏怒者，倦也；粟馬肉食，軍無懸函（甀），不反（返）其舍者，窮寇也；諄諄翕翕，徐言入人者，失衆也；數賞者，窘也；數罰者，困也；先暴而後畏其衆者，不精之至也；來委謝者，欲休息也；兵怒而相迎，久而不合，又不相去，必謹察之。兵非多益，惟無武進，足以併力、料敵、取人而已。夫唯無慮而易敵者，必擒於人。卒未親附而罰之，則不服，不服則難用也；卒已親附而罰不行，則不可用也。故合之以文，濟（齊）之以武，是謂必取。令素行以教其民，則民服；令素不行以教其民，則民不服。令素行者，與衆相得也。

In het algemeen geeft een leger de voorkeur aan hoog terrein en is het afkerig van het lage, prijst het de zonzijde en schuwt het de schaduwzijde, zoekt het een plaats waar voedsel en water gemakkelijk verkrijgbaar zijn en ruim in zijn behoeften kunnen voorzien, en wil het vrij zijn van de talrijke ziekten. Deze voorwaarden betekenen een zekere overwinning. Bij het aantreffen van hellingen, heuvels en dijken, moet u zich opstellen aan de zonzijde en moet uw rechterflank de helling in de rug hebben. Dit is een voordeel voor de troepen en het benutten van elke hulp die het terrein verschaft.

Wanneer het bovenstrooms regent en kolkend water stroomafwaarts komt, probeer dan niet over te steken, maar wacht tot het water tot rust is gekomen.[190]

Bij het aantreffen van steile ravijnen met rivieren, natuurlijke diepten, nauwe ravijnen, dichte bodembegroeiing, moerasgebied, of natuurlijke nauwe doorgangen,[191] dient men deze zo snel mogelijk te verlaten. Begeef u niet in de buurt ervan. Door er afstand van te bewaren, kunnen we de vijand in de richting ervan manoeuvreren; door ze voor ons te houden, kunnen we de vijand zo manoeuvreren dat hij ze in de rug heeft.

Als het leger wordt geflankeerd door steile ravijnen, poelen met stilstaand water, riet en biezen, bergwouden en dicht struikgewas, dan moeten deze plekken zorgvuldig en herhaaldelijk worden onderzocht, want dat zijn de plaatsen waar hinderlagen worden gelegd en waar spionnen verborgen zijn.

Als de vijand dichtbij en toch stil is,
Bezet hij een strategische positie;
Als hij ver weg is en toch provocerend optreedt,
Wil hij dat wij oprukken.
Waar hij zich heeft opgesteld op vlakke grond,
Verbergt hij enig voordeel;
Als er beweging is in de bomen,
Dan komt hij;
Als er veel schuilplaatsen in de struiken zijn,

Probeert hij ons in verwarring te brengen;
Als vogels opvliegen,
Ligt hij in hinderlaag;Bezet hij een strategische positie;
Als hij ver weg is en toch provocerend optreedt,
Wil hij dat wij oprukken.
Waar hij zich heeft opgesteld op vlakke grond,
Verbergt hij enig voordeel;
Als er beweging is in de bomen,
Dan komt hij;
Als er veel schuilplaatsen in de struiken zijn,
Probeert hij ons in verwarring te brengen;
Als vogels opvliegen,
Ligt hij in hinderlaag;
Als dieren in paniek op hol slaan,
Bereidt hij een verrassingsaanval voor;
Als het stof hoog opwaait,
Komen zijn strijdwagens;
Als het stof zich laag langs de grond verspreidt,
Dan komt zijn infanterie;
Als het stof opwaait in verspreide slierten,
Zijn de resten van zijn houtvuren weggewerkt;
Als enkele stofwolken komen en gaan,
Maakt hij kwartier.
Als zijn gezanten zich bescheiden uitdrukken, maar hij zijn voorbereiding
op de oorlog opvoert,
Zal hij aanvallen;
Als zijn taal krijgslustig is en hij agressief optreedt,
Zal hij terugtrekken;
Als zijn lichte strijdwagens zich eerst in beweging zetten
En positie kiezen op de flanken,
Is hij zich in formatie aan het opstellen;
Als hij geen tegenslag heeft gehad en toch om vrede vraagt,192
Smeedt hij een complot;
Als hij snel met zijn troepen in formatie beweegt,193
Bepaalt hij het tijdstip voor de strijd;

Als sommige van zijn troepen oprukken en sommige zich terugtrekken,
Tracht hij ons tot de aanval te bewegen.
Als de soldaten van de vijand op hun wapens leunen,
Hebben ze honger;
Als zij die op water zijn uitgestuurd eerst zelf drinken,
Dan hebben ze dorst;
Als er voordeel behaald had kunnen worden en zij toch niet oprukken om het te behalen,
Zijn ze vermoeid;
Waar vogels zich verzamelen,
Is de positie van de vijand onbezet;
Waar er kreten in de nacht zijn,
Is de vijand bang;Als dieren in paniek op hol slaan,
Bereidt hij een verrassingsaanval voor;
Als het stof hoog opwaait,
Komen zijn strijdwagens;
Als het stof zich laag langs de grond verspreidt,
Dan komt zijn infanterie;
Als het stof opwaait in verspreide slierten,
Zijn de resten van zijn houtvuren weggewerkt;
Als enkele stofwolken komen en gaan,
Maakt hij kwartier.
Als zijn gezanten zich bescheiden uitdrukken, maar hij zijn voorbereiding
op de oorlog opvoert,
Zal hij aanvallen;
Als zijn taal krijgslustig is en hij agressief optreedt,
Zal hij terugtrekken;
Als zijn lichte strijdwagens zich eerst in beweging zetten
En positie kiezen op de flanken,
Is hij zich in formatie aan het opstellen;
Als hij geen tegenslag heeft gehad en toch om vrede vraagt,[192]
Smeedt hij een complot;
Als hij snel met zijn troepen in formatie beweegt,[193]

Bepaalt hij het tijdstip voor de strijd;
Als sommige van zijn troepen oprukken en sommige zich terugtrekken,
Tracht hij ons tot de aanval te bewegen.
Als de soldaten van de vijand op hun wapens leunen,
Hebben ze honger;
Als zij die op water zijn uitgestuurd eerst zelf drinken,
Dan hebben ze dorst;
Als er voordeel behaald had kunnen worden en zij toch niet oprukken om het te behalen,
Zijn ze vermoeid;
Waar vogels zich verzamelen,
Is de positie van de vijand onbezet;
Waar er kreten in de nacht zijn,
Is de vijand bang;
Waar er verstoringen in de gelederen zijn,
Waar er verstoringen in de gelederen zijn,
Wordt de commandant van de vijand niet gerespecteerd;
Waar zijn vlaggen en vaandels zich in verschillende richtingen bewegen,
Is de vijand in wanorde;
Waar zijn officieren snel geïrriteerd raken,
Is de vijand uitgeput.
Waar de vijand zijn paarden met graan voedt en zijn manschappen met vlees,
En waar zijn manschappen niet meer de moeite doen hun waterkruiken
op te hangen,
Of naar het kamp terug te keren,
Daar is de nu desperate vijand gereed om tot de dood te strijden.
Wanneer, met horten en stoten,
De vijandige commandant tot zijn ondergeschikten spreekt op gedweeë en aarzelende toon,
Heeft hij zijn manschappen verloren.
Te veel beloningen uitdelen
Betekent dat de vijand in moeilijkheden is,

En te veel straffen uitdelen
Betekent dat zijn situatie zeer ernstig is.
De commandant die krachtig uitvalt tegen zijn ondergeschikten,
Alleen om hun angst in te boezemen,
Is totaal ongeschikt.
Wanneer de afgezant van de vijand komt met verzoenende woorden,
Wenst hij de vijandigheden te beëindigen.Waar er verstoringen in de gelederen zijn,
Wordt de commandant van de vijand niet gerespecteerd;
Waar zijn vlaggen en vaandels zich in verschillende richtingen bewegen,
Is de vijand in wanorde;
Waar zijn officieren snel geïrriteerd raken,
Is de vijand uitgeput.
Waar de vijand zijn paarden met graan voedt en zijn manschappen met vlees,
En waar zijn manschappen niet meer de moeite doen hun waterkruiken
op te hangen,
Of naar het kamp terug te keren,
Daar is de nu desperate vijand gereed om tot de dood te strijden.
Wanneer, met horten en stoten,
De vijandige commandant tot zijn ondergeschikten spreekt op
gedweeë en aarzelende toon,
Heeft hij zijn manschappen verloren.
Te veel beloningen uitdelen
Betekent dat de vijand in moeilijkheden is,
En te veel straffen uitdelen
Betekent dat zijn situatie zeer ernstig is.
De commandant die krachtig uitvalt tegen zijn ondergeschikten,
Alleen om hun angst in te boezemen,
Is totaal ongeschikt.
Wanneer de afgezant van de vijand komt met verzoenende woorden,
Wenst hij de vijandigheden te beëindigen.

Wanneer een kwade vijand gedurende langere tijd tegenover u staat, zonder de strijd met u aan te gaan of zijn positie te verlaten, moet u hem met de meeste zorgvuldigheid in het oog houden.

In de oorlog zijn het niet de aantallen die het voordeel geven. Als u niet roekeloos optrekt en in staat bent uw eigen sterkte te handhaven, een helder beeld te verkrijgen van de situatie van de vijand en u te verzekeren van de volledige steun van uw manschappen, is dat genoeg. Alleen hij die geen plan heeft en zijn vijand onderschat, zal zeker door hem worden gevangen. Als u troepen straft die u nog niet toegewijd zijn, zullen ze u niet gehoorzamen, en als ze niet gehoorzamen, zijn ze moeilijk in te zetten. Maar als u eenmaal hun toewijding hebt en de discipline niet gehandhaafd wordt, kunt u hen evenmin inzetten. Daarom, breng ze bijeen door ze menselijk te behandelen en houd ze in de hand met strikte militaire discipline. Dit zal hun trouw zeker maken.

Als commando's consequent worden uitgevoerd tijdens de oefeningen van de manschappen, zullen ze gehoorzamen; als commando's tijdens hun oefening niet worden opgevolgd, zullen ze niet gehoorzamen. Het consequent opvolgen van commando's bevordert een aanvullende relatie tussen de commandant en zijn manschappen.

地形篇

孫子曰：地形有通者，有挂者，有支者，有隘者，有險者，有遠者。我可以往，彼可以來，曰通。通形者，先居高陽，利糧道，以戰則利。可以往，難以返，曰挂。挂形者，敵無備，出而勝之；敵有備，出而不勝，難以返，不利。我出而不利，彼出而不利，曰支。支形者，敵雖利我，我無出也，引而去之，令敵半出而擊之，利。隘形者，我先居之，必盈之以待敵；若敵先居之，盈而勿從，不盈而從之。險形者，我先居之，必居高陽以待敵；若敵先居之，引而去之，勿從也。遠形者，勢均，難以挑戰，戰而不利。凡此六者，地之道也，將之至任，不可不察也。故兵有走者，有弛者，有陷者，有崩者，有亂者，有北者。凡此六者，非天地之災，將之過也。夫勢均，以一擊十，曰走。卒强吏弱，曰弛。吏强卒弱，曰陷。大吏怒而不服，遇敵懟

Hoofdstuk 10

Het terrein

Meester Sun zei:

De terreinsoorten omvatten het toegankelijke, dat wat gecompliceerd is, dat wat leidt tot afstand houden, de nauwe pas, de steile kloof en dat wat op afstand is.

Terrein dat door beide legers vrijelijk kan worden benaderd, wordt toegankelijk genoemd. Op toegankelijk terrein is het leger dat de strijd aangaat terwijl het als eerste de hoge gronden aan de zonzijde heeft bezet en degelijke aanvoerlijnen heeft ingesteld, in het voordeel.

Terrein dat u in staat stelt op te trekken maar uw terugtocht belemmert, is gecompliceerd.

Als u op gecompliceerd terrein de vijand aanvalt terwijl deze niet is voorbereid, zou u hem kunnen verslaan. Maar als de vijand voorbereid is, en u valt hem aan zonder hem te kunnen verslaan, dan zult u beklemd raken en in moeilijkheden zijn.

Terrein dat bij het betreden zowel aan onze zijde als aan die van de vijanden nadelen heeft, is terrein dat zal leiden tot afstand houden. Op dit soort terrein, moeten we, ook wanneer de vijand ons uitdaagt, niet in zijn lokaas bijten, maar onze positie verlaten en terugtrekken. Als we dan de vijand half naar buiten hebben gelokt, kunnen we in ons voordeel toeslaan.

Bij de nauwe pas, als we deze als eerste kunnen innemen, moeten we hem geheel bezetten en de vijand afwachten. Als de vijand hem als eerste heeft ingenomen, hem geheel bezet, volg hem dan niet, maar als hij dat niet heeft gedaan, kunnen we achter hem aan gaan.

Bij de steile kloof, als we deze als eerste kunnen bezetten, moeten we positie kiezen op het hoge terrein aan de zonzijde en de vijand afwachten.

而自戰，將不知其能，曰崩。將弱不嚴，教道不明，吏卒無常，陳兵縱橫，曰亂。將不能料敵，以少合衆，以弱擊强，兵無選鋒，曰北。凡此六者，敗之道也，將之至任，不可不察也。夫地形者，兵之助也。料敵制勝，計險易遠近，上將之道也；知此而用戰者必勝，不知此而用戰者必敗。故戰道必勝，主曰無戰，必戰可也；戰道不勝，主曰必戰，無戰可也。故進不求名，退不避罪，惟民是保，而利合於主，國之寶也。視卒如嬰兒，故可與之赴深谿；視卒如愛子，故可與之俱死。厚而不能使，愛而不能令，亂而不能治，譬如驕子，不可用也。知吾卒之可以擊，而不知敵之不可擊，勝之半也。知敵之可擊，而不知吾卒之不可以擊，勝之半也。知敵之可擊，知吾卒之可以擊，而不知地形之不可以戰，勝之半也。故知兵者，動而不迷，舉而不窮，故曰：知彼知己，勝乃不殆；知地知天，勝乃可全。

Als de vijand hem als eerste heeft bezet, verlaat dan de positie en trek terug, en volg hem niet.

Als de vijand zich op enige afstand bevindt, terwijl de strategische posities aan beide zijden ongeveer gelijk zijn, is het niet eenvoudig hem tot de strijd te verlokken, en zelf het initiatief nemen in het gevecht is niet in ons voordeel.

Dit zijn de zes richtlijnen *(tao)* betreffende het gebruik van het terrein. Zij vormen de belangrijkste verantwoordelijkheid van de commandant, en moeten grondig worden onderzocht.

Wat voorkomt bij het voeren van oorlog is vluchten, insubordinatie, verval, vernietiging, chaos en de totale nederlaag.[194] Deze zes situaties zijn geen natuurlijke catastrofes maar de nalatigheid van de commandant.

Wanneer de strategische voordelen aan beide zijden ongeveer even groot zijn, zal het aanvallen van een vijand wiens leger tien keer zo groot is resulteren in vluchten.

Als de troepen sterk zijn, maar de officieren zwak, zal het resultaat insubordinatie zijn.

Als de officieren sterk zijn, maar de troepen zwak, zal het resultaat verval zijn.

Als uw hogere officieren kwaad en opstandig zijn en zich bij de ontmoeting met de vijand door hun wrok ertoe laten leiden zich in ongeoorloofde gevechten te storten, waardoor hun commandant de sterkte van zijn eigen troepen niet kent, zal het resultaat vernietiging zijn.

Als de commandant zwak en lui is, zijn instructies en leiderschap ongeïnspireerd zijn, zijn officieren en troepen ongedisciplineerd zijn, en zijn militaire formaties wanordelijk zijn, zal het resultaat chaos zijn.

Als de commandant niet in staat is zijn vijand goed te taxeren, een kleine strijdmacht stuurt om een grote aan te vallen, zijn zwakke troepen stuurt om de beste van zijn vijand aan te vallen, en opereert zonder een voorhoede van elitetroepen, zal het resultaat de totale nederlaag zijn.

Dit zijn zes manieren *(tao)* om de nederlaag te garanderen. Zij vormen de hoogste verantwoordelijkheid van de commandant en moeten grondig worden onderzocht.

Strategische positie *(hsing)* is een bondgenoot in de strijd. Het goed inschatten van de situatie van de vijand en het scheppen van voorwaarden die tot de overwinning leiden, het analyseren van natuurlijke hindernissen en bij benadering juiste afstanden – dat is de weg *(tao)* van de voortreffelijke commandant.[195] Hij die vecht met volledig inzicht in deze factoren is zeker van de overwinning; hij die zonder dit inzicht vecht is zeker van de nederlaag.

Daarom, als de weg *(tao)* van de strijd u de overwinning garandeert, is het juist dat u tot de strijd besluit, ook al heeft de vorst gezegd dat niet te doen; waar de weg *(tao)* van de strijd geen overwinning toelaat, is het juist als u weigert de strijd aan te gaan, ook al heeft de vorst gezegd dat wel te doen.

Daarom is een commandant die optrekt zonder enigerlei gedachte aan het behalen van persoonlijke roem, en die terugtrekt ondanks de zekere bestraffing, wiens enige zorg het is zijn mensen te beschermen en de belangen van zijn vorst te behartigen, de parel van de natie. Omdat hij waakt over zijn manschappen alsof zij kinderen zijn, zullen ze hem volgen in de diepste dalen; omdat hij waakt over zijn manschappen alsof ze zijn eigen beminde zonen zijn, zullen ze aan zijn zijde sterven. Als hij vriendelijk tegen hen is en zij toch niet doen wat hij hun opdraagt, als hij van hen houdt en zij toch zijn commando's niet opvolgen, als hij zo ongedisciplineerd met hen omgaat dat hij ze niet tot de juiste orde kan brengen, zullen ze zijn als verwende kinderen die in het geheel niet tot iets goeds gebracht kunnen worden.

Weten dat onze troepen kunnen aanvallen, maar niet weten dat de vijand niet aangevallen kan worden, reduceert onze kansen op de overwinning tot de helft; weten dat de vijand aangevallen kan worden, maar niet weten dat onze eigen troepen niet kunnen aanvallen, reduceert onze kansen op de overwinning tot de helft; weten dat de vijand aangevallen kan worden en dat onze troepen kunnen aanvallen, maar niet weten dat het terrein in ons voordeel is in de strijd, reduceert de kansen op de overwinning tot de helft.

Daarom zal iemand die de bewegingen van de oorlog begrijpt, niet de verkeerde weg inslaan, en als hij tot actie overgaat, zal hij niet in een impasse geraken.

Daarom wordt gezegd:
Ken de ander, ken uzelf,
En de overwinning zal geen gevaar lopen;
Ken het terrein, ken de natuurlijke condities,
En de overwinning kan totaal zijn.[196]

九地篇

孫子曰：用兵之法，有散地，有輕地，有爭地，有交地，有瞿（衢）地，有重地，有圮地，有圍地，有死地。諸侯自戰其地者，爲散地。入人之地而不深者，爲輕地。我得則利，彼得亦利者，爲爭地。我可以往，彼可以來者，爲交地。諸侯之地三屬，先至而得天下之衆者，爲瞿（衢）地。入人之地深，倍（背）城邑多者，爲重地。山林、險阻、沮澤，凡難行之道者，爲圮地。所由入者隘，所從歸者迂，彼寡可以擊吾之衆者，爲圍地。疾戰則存，不疾戰則亡者，爲死地。是故散地則無戰，輕地則無止，爭地則無攻，交地則無絶，瞿（衢）地則合交，重地則掠，圮地則行，圍地則謀，死地則戰。所謂古之善用兵者，能使敵人前後不相及，衆寡不相恃，貴賤不相救，上下不相收，卒離而不集，兵合而不齊。合於利而動，不合於利而止。敢問：適（敵）衆以正（整），將來，侍（待）之若何？曰：先奪其所愛，則聽矣。兵之情主速，乘人之不及，由不虞之道，攻其所不戒也。凡爲客之道：深入則專，主人不克。掠於饒野，三軍足食，謹養而勿勞，併氣積力，運兵計謀，爲不可測。投之無所往，死且不北，死，焉不得士人盡力。兵士甚陷則不懼，無所往則固，入深則

HOOFDSTUK 11

De negen terreinsoorten

Meester Sun zei:

Bij de kunst van het inzetten van troepen, omvatten de terreinsoorten het verspreidende terrein, het marginale terrein, betwist terrein, tussenliggend terrein, het strategisch vitale knelpunt, kritiek terrein, moeilijk terrein, terrein dat gevoelig is voor hinderlagen, en terrein dat geen uitweg biedt.

Als een feodaal heerser strijd levert binnen zijn eigen territorium, is het een terrein dat de verspreiding van zijn troepen toelaat.

Als men nog maar nauwelijks is doorgedrongen op vijandelijk gebied, is het marginaal terrein.

Terrein dat ons of de vijand het voordeel geeft bij het bezetten ervan, is betwist terrein.

Terrein dat van beide zijden toegankelijk is, is tussenliggend terrein.

Waar het territorium van verschillende buurstaten aan elkaar grenst, is een strategisch vitaal knelpunt. Degene die dat het eerst bereikt, zal de trouw van de andere staten van het rijk winnen.

Als een leger diep is doorgedrongen op vijandig gebied, en veel van de ommuurde steden van de vijand in zijn rug heeft, bevindt het zich op kritiek terrein.

Bergen en bossen, passen en natuurlijke hindernissen, broeklanden en moerassen, en al dergelijke wegen die moeilijk begaanbaar zijn, vormen moeilijk terrein.

Terrein dat toegankelijk is via een nauwe kloof, en vanwaar het ingewikkeld is weg te komen, waardoor een vijand met kleine aantallen

onze hoofdmacht kan aanvallen, is terrein dat gevoelig is voor hinderlagen.

Terrein, waarop u alleen maar kunt overleven als u met al uw kracht vecht, maar waar u zult sneuvelen als u dat verzuimt te doen, is terrein dat geen uitweg biedt.

拘，不得已則鬬。是故不修而戒，不求而得，不約而親，不令而信，禁祥去疑，至死無所之。吾士無餘財，非惡貨也；無餘命，非惡壽也。令發之日，士坐者涕霑襟，臥者涕交頤。投之無所往者，諸歲(劌)之勇也。故善用兵者，譬如率然；率然者恒山之蛇也，擊其首則尾至，擊其尾則首至，擊其中則首尾俱至。敢問：兵可使如率然乎？曰：可。夫吳人與越人相惡也，當其同周(舟)而濟，其相救也，如左右手。是故方馬埋輪，未足恃也；齊勇若一，政之道也；剛柔皆得，地之理也。故善用兵者，攜手若使一人，不得已也。將軍之事，靜以幽，正以治。能愚士卒之耳目，使民無知；易其事，革其謀，使民無識；易其居，迂其途，使民不得慮。帥與之期，如登高而去其梯；帥與之深入諸侯之地，而發其機；若驅羣羊，驅而往，驅而來，莫知所之。聚三軍之衆，投之於險，此謂將軍之事也。九地之變，屈伸之利，人情之理，不可不察也。凡爲客之道，深則專，淺則散。去國越境而師者，絶地也；四徹者，衢地也；入深者，重地也；入淺者，輕地也；背固前隘者，圍地也；無所往者，死地也。是故散地，吾將壹其志；輕地，吾將使之屬；爭地，吾將趨其

Dit zo zijnde, vecht niet op verspreidend terrein; verblijf niet op marginaal terrein; val de vijand niet aan op betwist terrein; raak niet afgesneden op tussenliggend terrein; vorm allianties met de buurstaten op strategisch vitale knelpunten; plunder de voorraden van de vijand op kritiek terrein; druk door op moeilijk terrein; ontwikkel plannen voor onvoorziene gebeurtenissen op terrein dat gevoelig is voor hinderlagen; en breng op terrein dat geen uitweg biedt de strijd naar de vijand.

De commandanten uit het verleden van wie gezegd wordt dat ze experts waren in het toepassen van de krijgskunst, waren in staat te verzekeren dat bij de vijand:

> Zijn voorhoede en zijn achterhoede elkaar niet konden ondersteunen,
> De hoofdmacht van zijn leger en zijn speciale eenheden elkaar niet konden steunen,
> Officieren en manschappen elkaar niet te hulp konden snellen,
> En superieuren en ondergeschikten hun communicatieve verbindingen niet in stand konden houden.
> De vijandige krachten zich niet konden hergroeperen als ze verspreid waren,
> En dat bij het verzamelen van hun leger de gelederen niet konden worden gesloten.

Als het in het voordeel van deze deskundige commandanten was, ondernamen zij actie; als dat niet zo was, bleven ze op hun plaats.

Veronderstel dat men mij vraagt: Als de vijand, in grote aantallen en met strikte discipline in zijn gelederen, op het punt staat ons aan te vallen, hoe benaderen we hem dan? Ik zou antwoorden: Als u hem voorblijft door hem iets af te nemen waarvan hij zich het verlies niet kan veroorloven, zal hij doen wat u wilt.

Oorlog is zodanig dat de belangrijkste overweging snelheid is. Dit is voordeel halen uit wat buiten het bereik van de vijand ligt, u verplaatsen via routes waar hij u het laatst verwacht en aanvallen waar hij geen voorbereidingen heeft getroffen.[197]

後；交地，吾將謹其守；衢地，吾將固其結；重地，吾將繼其食；圮地，吾將進其途；圍地，吾將塞其闕；死地，吾將示之以不活。故兵之情，圍則禦，不得已則鬬，過則從。是故，不知諸侯之謀者，不能豫交；不知山林、險阻、沮澤之形者，不能行軍。不用鄉（向）道（導）者，不能得地利。四五者，一不智（知），非王霸之兵也。夫王霸之兵，伐大國，則其衆不得聚；威加於敵，則其交不得合。是故，不争天下之交，不養天下之權，信己之私，威加於敵。故其城可拔，其國可隨（隳）。施无法之賞，懸无正（政）之令，犯三軍之衆，若使一人。犯之以事，勿告以言；犯之以害，勿告以利。投之亡地然後存，陷之死地然後生。夫衆陷於害，然後能爲勝敗。故爲兵之事，在於順詳敵之意，并敵一向，千里殺將，此謂巧能成事者也。是故，正（政）舉之日，夷關折符，無通其使，厲於郎（廊）廟之上，以誅其事。敵人開闔，必亟入之。先其所愛，微與之期。踐墨隨敵，以決戰事。是故始如處女，敵人開户，後如脱兔，敵不及拒。

De algemene methoden voor de operaties *(tao)* van een invasieleger zijn:

Hoe dieper u doordringt op vijandelijk gebied, des te groter de samenhang van uw troepen, en des te kleiner de kans dat het leger van het binnengevallen land u zal overwinnen.

Plunder de meest vruchtbare gronden van de vijand en uw leger zal over ruim voldoende voorraden beschikken.

Let op de voeding van uw troepen en laat ze niet uitgeput raken; houd hun moraal hoog en versterk hun kracht.

Benut uw troepen en zet uw strategieën zodanig uit dat de vijand uw bewegingen niet kan bevatten.

Breng uw troepen in situaties vanwaar geen uitweg is en ze zullen de dood boven desertie verkiezen. Als ze eenmaal bereid zijn te sterven, hoe zou u dan minder dan de maximale inspanning van uw officieren en manschappen kunnen krijgen?

> Zelfs wanneer uw troepen in de meest desperate omstandigheden verkeren,
> Zullen ze geen vrees hebben,
> En met niets waarheen ze zich kunnen keren,
> Zullen ze krachtig standhouden;
> Diep doorgedrongen op vijandelijk gebied,
> Zijn ze met elkaar verbonden,
> En als het nodig is,
> Zullen ze vechten.
>
> Daarom, zonder aansporingen nodig te hebben zijn ze alert;[198]
> Zonder dwang oefenen ze hun plicht uit;
> Zonder hen te beperken zijn ze toegewijd;
> Zonder orders nodig te hebben handelen ze volgens de legerdiscipline.
> Ban gepraat over voortekenen uit en verdrijf geruchten,
> En zelfs voor de dood zullen ze niet wijken.

Onze soldaten hebben geen overvloed aan rijkdom, maar dat komt niet doordat ze wereldlijke zaken afwijzen; hun levensverwachting is niet hoog, maar dat is niet omdat ze een lang leven afwijzen. Op de dag dat deze mannen tot de strijd worden geroepen, zullen bij hen die zitten de tranen hun kraag doorweken, en bij hen die op hun rug liggen, zullen de tranen langs hun wangen rollen. Maar werp ze in een situatie waar geen uitweg is en ze zullen de moed tonen van een Chuan Chu of een Ts'ao Kuei.[199]

Daarom, zij die experts zijn in het toepassen van de krijgskunst, zijn als de 'snelle bijter'. De 'snelle bijter' is een slang die leeft op de berg Heng.[200] Als u zijn kop raakt, komt zijn staart te hulp; als u zijn staart raakt, komt zijn kop te hulp; als u hem in het midden raakt, komen zowel zijn kop als zijn staart te hulp.[201]

Veronderstel dat men mij vraagt: Kunnen troepen worden geoefend om als deze 'snelle bijter' te zijn? Ik zou antwoorden: Dat kunnen ze. De mannen van Wu en van Yüeh haten elkaar. Maar als ze de rivier zouden moeten oversteken in dezelfde boot en zouden worden overvallen door stormachtige windvlagen, dan zouden ze elkaar te hulp komen, zoals de rechterhand de linker- zou helpen.

Daarom is het nooit voldoende geweest om afhankelijk te zijn van getuide paarden en verzonken strijdwagenwielen.[202] De bedoeling *(tao)* van militair beleid is een verenigde standaard voor moed te verwezenlijken. Het uitgangspunt bij het benutten van het terrein is zowel van het zachte als van het harde gebruik te maken.[203] Daarom leidt een expert in de krijgskunst zijn legioenen alsof hij een enkele persoon aan de hand leidt. Die persoon kan niets anders doen dan volgen.

Wat de noodzakelijke verantwoordelijkheden van de commandant betreft:

Hij is kalm en afstandelijk, correct en gedisciplineerd. Hij is in staat de oren en ogen van zijn officieren en manschappen te misleiden en mensen onwetend te houden. Hij brengt wijzigingen aan in zijn maatregelen en verandert zijn plannen, terwijl hij mensen in het duister houdt.[204] Hij verandert zijn kamp en kiest ingewikkelde routes, waardoor hij mensen belet zijn plannen te voorzien. Op de dag dat hij zijn troepen in de strijd

voert, is dat als omhoog klimmen en de ladder weggooien. Hij voert zijn troepen diep in het territorium van de buurstaten en haalt de trekker over.[205] Als bij het hoeden van een kudde schapen, voert hij ze nu eens deze, dan weer de andere weg op, zodat niemand weet waar ze heengaan. Hij verenigt de gelederen van zijn legers en stort ze in het gevaar.

Dit wat de noodzakelijke verantwoordelijkheden van een commandant betreft.

De maatregelen die nodig zijn om met de negen soorten terrein om te gaan, de voordelen die kunnen worden verkregen door flexibiliteit in het manoeuvreren van het leger, en de basispatronen van het menselijk karakter moeten alle zorgvuldig worden onderzocht.

De algemene methoden voor de operaties *(tao)* van een invasieleger zijn:

Hoe dieper u doordringt op vijandelijk gebied, des te groter de samenhang van uw troepen; hoe minder diep de penetratie, des te gemakkelijker u verspreid kunt worden. Als u uw eigen gebied verlaat en uw troepen over de grens voert, hebt u afgesneden terrein betreden. Als u kwetsbaar bent aan alle vier zijden, bevindt u zich op een strategisch vitaal knelpunt. Als u diep bent doorgedrongen op vijandelijk gebied, bevindt u zich op kritiek terrein; als u slechts op korte afstand bent doorgedrongen, bevindt u zich op marginaal terrein. Als uw rug gekeerd is naar zwaar beveiligd terrein en u een nauwe kloof voor u ziet, bent u op terrein dat gevoelig is voor hinderlagen. Als u nergens heen kunt, bevindt u zich op terrein zonder uitweg.

Daarom, op terrein waar de troepen gemakkelijk kunnen worden verspreid, zou ik eraan werken ze één in doelgerichtheid te maken; op marginaal terrein zou ik de troepen bijeenhouden; op betwist terrein zou ik me aanpassen aan het tempo van de achterhoede;[206] op tussenliggend terrein zou ik bijzondere aandacht aan de verdediging schenken;[207] op een strategisch vitaal knelpunt zou ik me verzekeren van mijn bondgenootschappen;[208] op kritiek terrein zou ik een voortdurende bevoorradingslijn handhaven;[209] op moeilijk terrein zou ik het optrekken voortzetten langs de weg; op terrein dat gevoelig is voor hinderlagen zou ik

de toegangspaden afzetten en terugtrekken; op terrein dat geen uitweg biedt zou ik vastberaden vechten tot de dood.

Daarom is dit de psychologie van de soldaat:[210]

Verzet je wanneer je omsingeld bent,
Vecht wanneer je moet,
En volg orders nauwkeurig op wanneer je in gevaar bent.

Tenzij u op de hoogte bent van de bedoelingen van de heersers van de buurstaten, kunt u geen voorbereidende bondgenootschappen met hen aangaan;[211] tenzij u de vorm van het landschap *(hsing)* kent – zijn bergen en bossen, zijn passen en natuurlijke hindernissen, zijn broeklanden en zijn moerassen – kunt u het leger er niet op inzetten; tenzij u plaatselijke verkenners kunt inschakelen, kunt u het terrein niet in uw voordeel aanwenden.[212] Als een leger onwetend is op slechts een van deze verschillende punten, is het niet het leger van een koning of van een soeverein.[213]

Wanneer het leger van een koning of een soeverein een grote staat aanvalt, staat het de vijand niet toe zijn strijdkrachten te verzamelen; wanneer het zijn prestige en invloed gebruikt om druk uit te oefenen op de vijand, weerhoudt dit zijn bondgenoten ervan zich bij hem aan te sluiten. Daarom hoeft men niet te wedijveren om bondgenootschappen met de andere staten in het rijk of te proberen zijn eigen plaats ten opzichte van deze staten te bevorderen. Als u uw eigen programma nastreeft en uw prestige en invloed gebruikt om druk uit te oefenen op de vijand, kunt u zijn ommuurde steden innemen en zijn staat vernietigen.

Verleen buitengewone beloningen en kondig buitengewone orders aan, en u kunt het gehele leger commanderen alsof het slechts één man was. Geef de troepen hun opdrachten, maar onthul uw plannen niet; laat ze het gevaar onder ogen zien, maar onthul de voordelen niet.[214] Alleen wanneer u ze in situaties van leven of dood stort, zullen ze overleven; alleen wanneer u ze op plaatsen brengt waar geen uitweg is, zullen ze in leven blijven. Alleen

wanneer de gelederen in het gevaar gestort zijn, kunnen ze de nederlaag omzetten in de overwinning.

Daarom ligt de kwestie van oorlogvoeren in het zorgvuldig bestuderen van de bedoelingen van de vijand.[215]

> Concentreer uw kracht op de vijand
> En u kunt zijn commandant verslaan op duizend *li* afstand.

Dit wordt genoemd het realiseren van uw doel door uw verstand en uw vaardigheid.

Daarom, op de dag dat een oorlogsverklaring wordt afgekondigd, sluit de passen, vernietig alle instrumenten van overeenstemming en verbied alle verdere contacten met afgezanten van de vijand. Repeteer uw plannen grondig in de voorvaderlijke tempel en leg de laatste hand aan uw strategie. Wanneer de vijand u een opening geeft, moet u hem snel aanvallen. Pak eerst iets aan waarvan hij zich het verlies niet kan veroorloven, en laat hem niet het tijdstip van uw aanval weten. Herzie uw strategie in overeenstemming met de veranderende positie van de vijand om de loop en de uitkomst van de slag te bepalen.[216] Daarom,

> Wees aanvankelijk als een bedeesde maagd,
> En de vijand zal zijn deur openen;
> Wees daarna zo snel als een hollend konijn,
> En de vijand zal te laat zijn om u te weerstaan.

火攻篇

孫子曰：凡火攻有五：一曰火人，二曰火漬（積），三曰火輜，四曰火庫，五曰火隊。行火必有因，因必素具。發火有時，起火有日。時者，天之燥也，日者，月在箕、壁、翼、軫也。凡此四宿者，風起之日也。凡火攻，必因五火之變而應之。火發於內，則早應之於外。火發其兵静而勿攻，極其火央，可從而從之，不可從而止之。火可發於外，無寺（待）於內，以時發之。火發上風，無攻下風。晝風久，夜風止。凡軍必知有五火之變，以數守之。故以火佐攻者明，以水佐攻者强。水可以絶，不可以奪。夫戰勝攻取，而不修其功者，凶，命曰費留。故曰：明主慮之，良將修之，非利不動，非得不用，非危不戰。主不可以怒而興軍，將不可以温（愠）而戰。合乎利而動，不合於利而止。怒可復喜，温（愠）可復悦，亡國不可以復存，死者不可以復生。故明主慎之，良將警之，此安國全軍之道也。

Hoofdstuk 12

Aanval met brandstichting

Meester Sun zei:

Er zijn vijf soorten aanvallen met brandstichting: De eerste wordt genoemd het in brand steken van het personeel; de tweede, van de opslagplaatsen; de derde, van de transportvoertuigen en de uitrusting; de vierde, van de munitie; de vijfde, van de bevoorradingsinstallaties.

Om vuur te gebruiken moet er een brandbare vloeistof *(yin)* zijn, en die vloeistof moet altijd in gereedheid worden gehouden.[217] Er zijn geschikte jaargetijden voor het gebruiken van vuur en geschikte dagen die helpen de vlammen aan te wakkeren. Het geschikte jaargetijde is wanneer het weer warm en droog is; de geschikte dagen zijn die waarop de maan de sterrenbeelden de Wanmand, de Muur, de Vleugels en de Strijdwagenhoogte passeert.[218] In het algemeen geven deze vier sterrenbeelden de dagen aan waarop de wind opsteekt

Bij de aanval met brandstichting moet u uw reactie op de vijand variëren volgens *(yin)* de verschillende veranderingen in zijn situatie die door ieder van de vijf soorten aanvallen worden veroorzaakt. Wanneer de brand gesticht is in het kamp van de vijand, reageer dan van buitenaf zo snel mogelijk. Als de vijandelijke troepen ondanks het uitbreken van de brand kalm blijven, wacht dan uw tijd af en val niet aan. Laat het vuur zijn hoogtepunt bereiken, en als u dan toe kunt slaan, doe het dan. Als u dat niet kunt, blijf dan waar u bent. Als u in staat bent om van buitenaf brand te stichten, wacht dan niet tot u binnen bent, maar sticht de brand wanneer de tijd gunstig is. Als het vuur bovenwinds is aangestoken, val dan niet

benedenwinds aan. Als de wind gedurende de dag aanhoudend waait, zal hij bij nacht gaan liggen.[219] In alle gevallen moet een leger de veranderingen begrijpen die worden teweeggebracht door de vijf soorten aanvallen met brandstichting, en gebruikmaken van logistieke berekeningen om er op de juiste manier mee om te gaan.

> Hij die vuur gebruikt ter ondersteuning van de aanval is machtig;
> Hij die water gebruikt ter ondersteuning van de aanval is krachtig.[220]
> Water kan worden gebruikt om de vijand af te snijden,
> Maar het kan niet worden gebruikt om hem zijn voorraden te ontnemen.[221]

Zegevieren in de strijd en de oorlogsbuit winnen, en toch falen in het benutten van uw wapenfeit, is desastreus. Dit wordt het verspillen van middelen genoemd. Daarom wordt gezegd:

> De vooruitziende vorst overdenkt de situatie zorgvuldig;
> De goede commandant benut haar zorgvuldig.
> Als er geen voordeel is, ga dan niet over tot actie;
> Als er geen winst is, zet dan de troepen niet in;
> Als het niet kritiek is, stuur ze dan niet in de strijd.

Een vorst kan zijn legers niet mobiliseren in een woedeaanval; een commandant kan geen gevecht ontketenen in de hitte van het moment.[222] Beweeg wanneer het in uw voordeel is; wacht uw tijd af wanneer dat niet zo is. Iemand met een woedeaanval kan weer in een goed humeur worden gebracht en iemand in de hitte van de driftbui kan weer in een goede stemming worden gebracht, maar een vernietigde staat kan niet worden hersteld en de doden kunnen niet opnieuw tot leven worden gewekt. Daarom benadert de vooruitziende vorst de strijd met omzichtigheid en beweegt de goede commandant met voorzichtigheid. Dit is de manier *(tao)* om de staat veilig en het leger intact te houden.

用間篇

孫子曰：凡興師十萬，出征千里，百生(姓)之費，公家之奉，日費千金，內外騷動，怠於道路，不得操事者，七十萬家。相守數年，以争一日之勝，而愛爵祿百金，不知適(敵)之請(情)者，不仁之至也，非民之將也，非主之佐也，非勝之注(主)也。

故明君賢將，所以動而勝人，成功出於衆者，先知也。先知者，不可取於鬼神，不可象於事，不可驗於度，必取於人，知敵之情者也。

故用間有五：有鄉間、有內間、有反間、有死間、有生間。五間俱起，莫知其道，是謂神紀，人君之葆(寶)也。鄉間者，因其鄉人而用之。內間者，因其官人而用之。反間者，因其敵間而用之。死間者，爲誑事於外，令吾間知之，而傳於敵間也。生間者，反報也。

故三軍之親，莫親於間，賞莫厚於間，事莫密於間。非聖不能用間，非仁不能使間，非微妙不能得間之實。微戋(哉)微戋(哉)，毋(無)所不用間也。間事未發，而先聞者，間與所告者皆死。

凡軍之所欲擊，城之所欲攻，人之所欲殺，必先知其守將、左右、謁者、門者、舍人之姓名，令吾間必索知之。

必索敵人之間來間我者，因而利之，導而舍之，故反間可得而用也。因是而知之，故鄉間、內間可得而使也，因是而知之，故死間爲誑事，可使告敵，因是而知之，故生間可使如期。五間之事，主必知之，知之必在於反間，故反間不可不厚也。

昔殷之興也，伊摯在夏；周之興也，呂牙在殷。故唯明君賢將，能以上智爲間者，必成大功，此兵之要，三軍之所恃而動也。

HOOFDSTUK 13

Gebruik van spionnen

Meester Sun zei:

In het algemeen zijn de kosten voor het volk en de schatkist om een leger van honderdduizend man te mobiliseren en het uit te zenden op een strafexpeditie van duizend *li*, duizend goudstukken per dag. Er zal beroering in het eigen land en in het buitenland zijn, met mensen die uitgeput langs de wegen trekken en zo'n zevenhonderdduizend huishoudingen die van hun werk in het veld worden afgehouden. Twee partijen zullen gedurende een aantal jaren onenigheid met elkaar hebben ten einde een beslissende strijd op een enkele dag uit te vechten. Als een commandant beknibbelt op het bevorderen in rang, het verstrekken van emolumenten, en op honderd goudstukken, terwijl hij de situatie van de vijand niet kent, is zijn niveau dat van onmenselijkheid. Een dergelijke persoon is niemands commandant, geen adviseur van een vorst, en geen meester van de zege.

Daarom is de reden dat de vooruitziende vorst en zijn voortreffelijke commandant de vijand bij iedere beweging verslaan en successen bereiken die ver buiten het bereik van het gewone volk liggen, voorkennis. Deze voorkennis kan niet worden verkregen van spoken en geesten, afgeleid uit vergelijkingen met voorbije gebeurtenissen, of geverifieerd door astrologische berekeningen. Ze moet van mensen komen – mensen die de situatie van de vijand kennen.

Er zijn vijf soorten spionnen die kunnen worden benut:[223] plaatselijke *(yin)* spionnen, inwendige agenten, dubbelagenten, opofferbare spionnen en

niet-opofferbare spionnen. Wanneer deze vijf soorten spionnen allen actief zijn en niemand op de hoogte is van hun operatiemethoden *(tao)*, dan noemt men dit het onwaarneembare web,[224] en is het de rijkdom van de vorst.

Plaatselijke spionnen zijn de eigen landslieden van de vijand in onze dienst.

Inwendige agenten zijn functionarissen van de vijand in onze dienst.

Dubbelagenten zijn spionnen van de vijand die aan ons verslag uitbrengen.

Opofferbare spionnen zijn onze eigen agenten die valse informatie verkrijgen die wij opzettelijk aan hen hebben laten uitlekken, en die zij dan aan de vijandelijke spionnen doorgeven.

Niet-opofferbare spionnen zijn zij die uit het vijandelijk kamp terugkomen om verslag uit te brengen.

Daarom, van hen die zich dicht bij de legerleiding bevinden, moet niemand méér directe toegang hebben dan spionnen,[225] moet niemand vrijgeviger worden beloond dan spionnen, en geen aangelegenheden moeten meer geheim worden gehouden dan die aangaande spionnen.

Alleen de meest scherpzinnige vorst kan spionnen gebruiken; alleen de meest humane en rechtvaardige commandant kan ze inzetten; alleen de meest gevoelige en alerte persoon kan de waarheid uit de spionnen verkrijgen.

Zo delicaat! Zo geheimzinnig! Er is geen enkele plaats waar men geen spionnen kan gebruiken. Wanneer een spionagekwestie voortijdig is onthuld, moeten zowel de spion als alle personen die hij heeft ingelicht ter dood worden gebracht.

Of het nu gaat om legers die we willen aanvallen, ommuurde steden die we willen belegeren of personen die we willen vermoorden, in het algemeen is het noodzakelijk eerst de identiteit te weten te komen van de vijandige commandant, zijn getrouwen, raadgevers, wachtcommandanten en schildwachten. We moeten onze agenten opdragen een manier te vinden om deze informatie voor ons zeker te stellen.

Het is noodzakelijk te weten te komen wie de vijand als agenten heeft gestuurd om ons te bespioneren. Als we hen kunnen uitschakelen *(yin)* met

royale omkoopsommen, hen voor ons kunnen winnen en hen terugzenden,[226] dan kunnen ze voor ons dienst doen als dubbelagenten. Op grond van *(yin)* wat we van deze dubbelagenten aan de weet komen, kunnen we plaatselijke en inwendige spionnen rekruteren. Ook zullen we door *(yin)* deze informatie weten welke valse informatie we aan onze opofferbare spionnen moeten toespelen om aan de vijand door te geven. Bovendien, uit wat we uit *(yin)* deze zelfde bron weten, kunnen onze niet-opofferbare spionnen hun opdrachten volgens plan voltooien. De heerser moet volledig zijn ingelicht over de geheime operaties van deze vijf soorten spionnen. En omdat de dubbelagent de sleutel is tot alle informatie, moet hij met de grootste vrijgevigheid worden behandeld.

In het verleden was de opkomst van de Yin-(Shang-)dynastie te danken aan Yi Yin, die het huis van Hsia diende; de opkomst van de Chou-dynastie was te danken aan Lü Ya, die het huis van Shang diende.[227] Daarom zijn alleen die vooruitziende vorsten en hun voortreffelijke commandanten, die de intelligentste mensen als hun spionnen kunnen aantrekken, voorbestemd tot het bereiken van grootse dingen. Geheime inlichtingen zijn essentieel bij het oorlogvoeren – de legers zijn ervan afhankelijk bij iedere beweging.

DEEL III

Ontdekte teksten van de Yin-ch'üeh-shan-stroken uit de Han-dynastie[228]

吴　問

吴問

吴王問孫子曰：六將軍分守晉國之地，孰先亡？孰固成？孫子曰：笵、中行是(氏)先亡。孰爲之次？智是(氏)爲次。孰爲之次？韓、巍(魏)爲次。趙毋失其故法，晉國歸焉。吴王曰：其説可得聞乎？孫子曰：可。笵、中行是(氏)制田，以八十步爲婉(畹)，以百六十步爲畛，而伍税之。其□田陜(狹)，置士多，伍税之，公家富。公家富，置士多，主喬(驕)臣奢，冀功數戰，故曰先【亡】。……公家富，置士多，主喬(驕)臣奢冀功數戰，故爲笵、中行是(氏)次。韓、巍(魏)制田，以百步爲婉(畹)，以二百步爲畛，而伍税【之】。其□田陜(狹)，其置士多，伍税之，公家富。公家富，置士多，主喬(驕)臣奢，冀功數戰，故爲智是(氏)次。趙是(氏)制田，以百廿步爲婉(畹)，以二百卌步爲畛，公无税焉。公家貧，其置士少，主僉臣收，以御富民，故曰固國。晉國歸焉。吴王曰：善。王者之道，□□厚愛其民者也。二百八十四

1

De vragen van Wu

De koning van Wu vroeg Meester Sun: ‘Welke van de zes commandanten[229] die het gebied van de staat Chin opdeelden, waren de eersten die ten onder moesten gaan? En welke slaagden erin hun landen te behouden?’

Meester Sun antwoordde: ‘Fan en Chung-hang waren de eersten die ten onder moesten gaan.’

‘Wie was de volgende?’

‘Chih was de volgende.’

‘En wie was de volgende?’

‘Han en Wei waren de volgenden. Doordat Chao de traditionele wetten niet losliet keerde de staat Chin zich tegen hem.’

De koning van Wu zei: ‘Kunt u mij dit uitleggen?’

Meester Sun zei: ‘Ja. Bij het reguleren van de afmetingen van gebieden stelden Fan en Chung-hang tachtig vierkante passen vast als een *yüan*, en honderdzestig vierkante passen als een *chen*, en bepaalden vervolgens vijf huishoudingen tot het basisbelastinggebied ervan.[230] Het gebied was klein en de dienstdoende ambtenaren waren talrijk. Met vijf huishoudingen als de basisbelastingeenheid floreerde de schatkist. Met de florerende schatkist en de talrijke dienstdoende ambtenaren werd de vorst arrogant en werden zijn ministers spilziek. En bij het nastreven van grootse daden stortten zij zich in talrijke oorlogen. Daarom zeg ik dat zij de eersten waren die ten onder moesten gaan.

[*Bij het reguleren van de afmetingen van de gebieden, stelde Chih negentig vierkante passen vast als een yüan en honderdtachtig vierkante passen als een chen, en vervolgens bepaalde hij vijf huishoudingen tot zijn basisbelastingeenheid. Het gebied was eveneens klein en de dienstdoende ambtenaren waren eveneens talrijk. Met vijf huishoudingen als de basisbelastingeenheid floreerde de schatkist.*] Met het floreren van de schatkist en de talrijke dienstdoende ambtenaren werd de vorst arrogant en werden zijn ministers spilziek. En bij het nastreven van grootse daden stortten zij zich in talrijke oorlogen. Daarom zeg ik dat hij de volgende was die ten onder moest gaan, na Fan en Chung-hang.

Bij het reguleren van de afmetingen van gebieden stelden Han en Wei honderd vierkante passen vast als een *yüan* en tweehonderd vierkante passen als een *chen*, en ze bepaalden vervolgens vijf huishoudingen tot hun basisbelastingeenheid. Het gebied was ook hier weer klein en de dienstdoende ambtenaren waren eveneens weer talrijk. Met vijf huishoudingen als basisbelastingeenheid floreerde de schatkist. Met de florerende schatkist en de talrijke dienstdoende ambtenaren werd de vorst arrogant en werden zijn ministers spilziek. En bij het nastreven van grootse daden stortten zij zich in talrijke oorlogen. Daarom zeg ik dat zij de volgende waren die ten onder moesten gaan, na Chih.

Bij het reguleren van de afmetingen van gebieden, stelde Chao honderdtwintig vierkante passen vast als een *yüan* en tweehonderdveertig vierkante passen als een *chen*, en zodoende leverde dit geen nieuwe belastingen op voor de schatkist. Met een lege schatkist en een gering aantal dienstdoende ambtenaren was de vorst sober en waren zijn ministers bescheiden in hun leiding over een welvarend volk. Daarom zeg ik dat hij vasthield aan zijn gebieden en dat de hele staat Chin zich tot hem wendde.’

De koning van Wu zei: ‘Schitterend! De weg *(tao)* van de Ware Koning is [*dat hij*] grootmoedig van het volk [*moet*] houden.’

(284 karakters)

四變

徐(途)有所不由，軍有所不擊，城有所不攻，地有所不争，君令有所不行。徐(途)之所不由者，曰：淺入則前事不信，深入則後利不椄(接)。動則不利，立則囚。如此者，弗由也。軍之所不毄(擊)者，曰：兩軍交和而舍，計吾力足以破其軍，獾其將。遠計之，有奇埶(勢)巧權於它，而軍……□將。如此者，軍唯(雖)可毄(擊)，弗毄(擊)也。城之所不攻者，曰：計吾力足以拔之，拔之而不及利於前，得之而後弗能守。若力〔不〕足，城必不取。及於前，利得而城自降，利不得而不爲害於後。若此者，城唯(雖)可攻，弗攻也。地之所不争者，曰：山谷水□无能生者，□□□而□□……虚。如此者，弗争也。君令有所不行者，君令有反此四變者，則弗行也。□□□□□□□□□行也。事……變者，則智(知)用兵矣。

2

[De vier variabelen][231]

[*Er zijn wegen die niet moeten worden begaan, legers die niet moeten worden aangevallen*,] ommuurde steden die niet moeten worden bestormd, gebieden die niet moeten worden betwist en orders van de commandant [*die niet moeten worden opgevolgd*].

Dat er wegen zijn die niet moeten worden begaan, duidt op een weg waarop we, als we slechts over een korte afstand doordringen, niet in staat zijn de operaties van onze voorhoede volledig te ontwikkelen, en waarop we, als we te diep doordringen, geen effectieve aansluiting kunnen houden met onze achterhoede. Als we bewegen is dat niet in ons voordeel, en als we stilhouden zullen we gevangengenomen worden. Gezien deze omstandigheden kunnen we deze weg niet begaan.

Dat er legers zijn die niet moeten worden aangevallen, duidt op een situatie waarin de twee legers kamp en front maken. We schatten in dat we over voldoende sterkte beschikken om het vijandige leger in de pan te hakken en zijn commandant gevangen te nemen. Op langere termijn bekeken zijn er echter enige verrassingsvoordelen *(shih)* en handige ontwijkingsmanoeuvres voor hem, dus zijn leger … zijn commandant. Gezien deze omstandigheden vallen we niet aan, ook al kunnen we dat doen.

Dat er ommuurde steden zijn die niet moeten worden bestormd, duidt op een situatie waarin we inschatten dat we over voldoende kracht beschikken om de stad in te nemen. Als we haar innemen geeft dat ons geen onmiddellijk voordeel, en als we haar eenmaal hebben ingenomen, zijn we

niet in staat haar bezet te houden. Als het ons aan sterkte [*ontbreekt*],[232] moet de ommuurde stad in geen geval worden ingenomen. Als we in het begin voordeel behalen, zal de stad zich uit zichzelf overgeven; en als we geen voordeel behalen, zal ze achteraf geen bron van nadeel zijn. Gezien deze omstandigheden bestormen we de stad niet, ook al kunnen we dat.

Dat er gebied is dat niet moet worden betwist, duidt op bergen en ravijnen … die niet in staat zijn tot handhaving van het leven … onbezet. Gezien deze omstandigheden moet het niet worden betwist.

Dat er orders zijn van de vorst die niet moeten worden opgevolgd, betekent dat, als de orders van de vorst in strijd zijn met deze vier variabelen, ze niet moeten worden opgevolgd … opgevolgd. Wanneer aangelegenheden … variabelen, begrijpt men hoe troepen moeten worden ingezet.

黃帝伐赤帝

黃帝伐赤帝

孫子曰：【黃帝南伐】赤帝，【至於□□】，戰於反山之原，右陰，順術，倍（背）衝，大威（滅）有之。【□年】休民，孰（熟）穀，赦罪。東伐□帝，至於襄平，戰於平□，【右】陰，順術，倍（背）衝，大威（滅）【有之。□】年休民，孰（熟）穀，赦罪。北伐黑帝，至於武隧，戰於□□，右陰，順術，【倍衝，大威有之。□年休民，孰穀，赦罪】。西伐白帝，至於武剛，戰於【□□，右陰，順術，倍衝，大威有】之。已勝四帝，大有天下，暴者……以利天下，天下四面歸之。湯之伐桀也，【至於□□】，戰於薄田，右陰，順術，倍（背）衝，大威（滅）有之。武王之伐紂，至於蘐遂，戰牧之野，右陰，順術，【倍衝，大威】有之。一帝二王皆得天之道、□之□、民之請（情），故……

3

De Gele Keizer valt de Rode Keizer aan[233]

Meester Sun zei: [*De Gele Keizer viel in het zuiden de Rode Keizer aan, drong door tot ...*] en leverde strijd op de hellingen van de berg Pan.[234] Optrekkend met de *yin*-voorwaarden aan zijn rechterzijde, de hoofdweg volgend met zijn rug naar strategisch gebied,[235] vernietigde hij de vijand en annexeerde hij zijn territorium. Gedurende [... *jaar*] gaf hij zijn volk respijt, gaf hij het graan gelegenheid te rijpen en gaf hij de misdadigers amnestie.

Toen viel hij in het oosten de [*Groene*] Keizer aan, rukte op tot Hsiangp'ing en leverde slag bij P'ing. … Optrekkend met *de yin*-voorwaarden [*aan zijn rechterzijde*], de hoofdweg volgend met zijn rug naar strategisch gebied, vernietigde hij de vijand [*en annexeerde hij zijn territorium. Gedurende ...*] jaar gaf hij zijn volk respijt, gaf hij het graan gelegenheid te rijpen en gaf hij de misdadigers amnestie.

Toen viel hij in het noorden de Zwarte Keizer aan, rukte op tot Wu-sui en leverde slag bij … Optrekkend met de *yin*-voorwaarden aan zijn rechterzijde, de hoofdweg volgend *[met zijn rug naar strategisch gebied, vernietigde hij de vijand en annexeerde hij zijn territorium. Gedurende ... jaar gaf hij zijn volk respijt, gaf hij het graan gelegenheid te rijpen en gaf hij de misdadigers amnestie]*.

Toen viel hij in het westen de Witte Keizer aan, rukte op tot Wu-kang en leverde slag bij [... *Optrekkend met de yin-voorwaarden aan zijn rechterzijde, de hoofdweg volgend met zijn rug naar strategisch gebied, vernietigde hij de vijand en annexeerde*] hij zijn territorium. Na het verslaan

van de vier keizers heerste hij over alles onder de hemel. De geweldige … ten voordele van het keizerrijk, en het volk onder de hemel van alle vier windrichtingen keerde zich tot hem.

Toen koning T'ang van Shang koning Chieh van Hsia aanviel [*drong hij door tot ...*] en leverde hij slag bij Po-t'ien. Optrekkend met de *yin*-voorwaarden aan zijn rechterzijde, de hoofdweg volgend met zijn rug naar strategisch gebied, vernietigde hij de vijand en annexeerde hij zijn territorium.

Toen koning Wu van Chou koning Chou van Shang aanviel, rukte hij op tot Shu-sui en leverde hij slag op de velden van Mu. Optrekkend met de *yin*-voorwaarden aan zijn rechterzijde, de hoofdweg volgend [*met zijn rug naar strategisch gebied, vernietigde hij de vijand*] en annexeerde hij zijn territorium.

Deze keizer en deze twee koningen waren zich bewust van de weg *(tao)* van de hemel, … de primaire aard van het volk. Daarom …

地形 二

【□】地刑(形)東方爲左,西方爲【右】……

……首,地平用左,軍……

……地也。交□水□……

……者,死地也。產草者□……

……地剛者,毋□□也□……

……【天】離、天井、天宛□……

……是胃(謂)重利。前之,是胃(謂)獻守。右之,是胃(謂)天固。左之,是胃(謂)……

……所居高曰建堂,□曰□【□】□遂左水曰利,右水曰積……

……□五月度□地,七月□……

……三軍出陳(陣),不問朝夕,右負丘陵,左前水澤,順者……

……九地之法,人請(情)之里(理),不可不□……

4

De gesteldheid [van het terrein] II[236]

... bij de gesteldheid van het terrein, is het oosten links en het westen [*rechts*] …

… hoofd, gebruik op terrein dat vlak is de linkerzijde, en het leger …

… is terrein vanwaar geen uitweg is. Plaatsen die grasland vertonen …

… de grond hard is, moet u niet …

… [*natuurlijke*] val, natuurlijke bron, en natuurlijke gevangenis …[237]

… Dit noemt men een belangrijk voordeel. Als het zich aan de voorzijde bevindt, wordt dit een verborgen beschermer genoemd; als het zich aan de rechterzijde bevindt, wordt het een natuurlijke fortificatie genoemd; als het zich aan de linkerzijde bevindt, noemt men het …

… van wat in de hoogten verblijft wordt gezegd dat het het Onveranderlijke Paleis is, … wordt gezegd dat het …

… volgen, van water aan de linkerzijde zegt men dat het in het voordeel is, en van water aan de rechterzijde dat het ingesloten is …

… als het leger zich opstelt, ongeacht het tijdstip van de dag, moeten zich aan de rechterflank tot aan de achterhoede verhogingen en heuvels

bevinden, en aan zijn linkerflank tot aan de voorzijde moeten plassen en moerassen zijn. Zij die volgen …

… de maatregelen die nodig zijn om met de negen terreinsoorten om te gaan, en de fundamentele patronen van het menselijke karakter moeten alle [*grondig worden onderzocht*].[238]

【見吳王】

……□於孫子之館，曰：不穀好□□□□□□□□□□兵者與(歟)？　孫……乎？不穀之好兵□□□□之□□□也，適之好之也。孫子曰：兵，利也，非　好也。兵，□【也】，非戲也。君王以好與戲問之，外臣不敢對。蓋(闔)廬曰：不穀未聞道也，不敢趣之利與……□孫子曰：唯君王之所欲，以貴者可也，賤者可也，婦人可也。試男於右，試女於左，□□□□……曰：不穀順（願）以婦人。孫子曰：婦人多所不忍，臣請代……畏，有何悔乎？孫子曰：然則請得宮□□……之國左後璽圄之中，以爲二陳(陣)□□……□曰：陳(陣)未成，不足見也。及已成……□□不辤(辭)其難。君曰：若（諾)。孫子以其御爲……參乘爲輿司空，告其御、參乘曰：□□……□婦人而告之曰：知女(汝)右手？……之。知女(汝)心？曰：知之。知女(汝)北(背)？曰：知之。……左手。胃(謂)女(汝)前，從女(汝)心。胃(謂)女(汝)……□不從令者也。七周而澤（釋）之，鼓而前之……【三告而】五申之，鼓而前之，婦人亂而【□□】金而坐之，有(又)三告而五申之，鼓而前之，婦人亂而笑。三告而五申之者三矣，而令猶不行。孫子乃召其司馬與輿司空而告之曰：兵法曰：弗令弗聞，君將之罪也；已令已申，卒長之罪也。兵法曰：賞善始賤，罰……□請謝之。孫子曰：君□……引而員(圓)之，

5

[Een onderhoud met de koning van Wu][239]

[NOOT VAN DE BEWERKER: Deze passage komt wat inhoud betreft overeen met het verhaal, vermeld in de biografie in de *Historische Verslagen* van Sun Wu, waar hij een onderhoud heeft met koning Ho-lu van Wu en waar hij zijn krijgskunst aanwendt om de schonen van het hof discipline bij te brengen. Zie het gedeelte ‘Sun Wu als historische persoon’ in de inleiding.

Als we deze twee verhalen vergelijken wat betreft de mate waarin ze elkaar overlappen, zien we dat de taal in de *Historische Verslagen* beknopter is, en ook meer gepolijst. Het verhaal dat werd gevonden bij de archeologische opgravingen is meer didactisch. Sun Wu wordt hierin afgebeeld als een ernstige leraar, die koning Ho-lu van Wu aanspreekt op een wijze die doet denken aan de manier waarop Mencius koning Hui van Liang onderwijst in het openingshoofdstuk van de *Mencius.* Het verschil dat naar boven komt tussen Sun Wu en Mencius is dat Sun Wu een positieve houding aanneemt tegenover ‘voordeel’, terwijl Mencius dit veroordeelt. Sun Wu maakt onderscheid tussen het nastreven van ‘voordeel’ bij het oorlogvoeren dat de natie ten goede komt, en het omgaan met de bruutheid van de oorlog als een soort koninklijke sport. Mencius daarentegen, verwerpt ‘voordeel’ als een onwaardige overweging voor een vorst, waar moraal zijn eerste en belangrijkste zorg dient te zijn. Op een dieper niveau zouden Sun Wu en Mencius het erover eens zijn dat het voeren van oorlog, met de tol die het eist aan levens en eigendommen, onveranderlijk een nationale opoffering is, en slechts als laatste en onvermijdelijke toevlucht moet worden nagestreefd.

We mogen misschien aannemen dat de *Historische Verslagen* een herziene versie van een vroeger en eenvoudiger verhaal is dat overeenkomt met de opgegraven versie.

員（圓）中規，引而方之，方中巨（矩）。……蓋（闔）廬六日不自□□□……

□□□孫子再拜而起曰：道得矣。……□□□長遠近習此教也，以爲恒命。此素教也，將之道也。民……□莫貴於威。威行於衆，嚴行於吏，三軍信其將畏（威）者，乘其適（敵）。

……而用之，□□□得矣。若□十三扁（篇）所……

……【十】三扁（篇）所明道言功也，誠將聞□……

……【孫】子曰：「古（姑）試之，得而用之，無不□……

……□而試之□得□……

……□□□之孫子曰：「外內貴賤得矣。」孫……

……【孫】子曰：「唯……

……□也，君王居臺上而侍（待）之，臣……

……□至日中請令……

……人主也。若夫發令而從，不聽者誅□□……

……□也。請合之於□□□之於……

……陳（陣）已成矣，教□□聽……

……□不穀請學之。」爲終食而□……

……將軍□不穀不敢不□……

De verwijzingen naar de ‘dertien hoofdstukken’ en *De kunst van het oorlogvoeren* duiden erop dat beide versies van dit verhaal van een later tijdstip zijn dan de kerntekst.]

… naar het gastenverblijf van Meester Sun, vroeg de koning van Wu: ‘Ik houd van … het inzetten van het leger?’ Weer vroeg hij: ‘Sun …? Mijn voorliefde voor het inzetten van het leger … is ze zorgvuldig te benutten en van ze te houden.’

Meester Sun antwoordde: ‘Het inzetten van het leger is om voordeel te behalen; het is geen aangelegenheid om van te houden. Inzetten van het leger is …; het is geen tijdverdrijf. Als Uwe Majesteit over oorlog wil praten in termen van voorliefde en tijdverdrijf, verkies ik niet te antwoorden.’

Koning Ho-lu zei: ‘Men heeft mij nooit iets verteld over de manier van oorlogvoeren; ik waag het niet voordeel na te streven en …

Meester Sun antwoordde: ‘Het is alleen belangrijk dat gebeurt wat Uwe Majesteit wil doen. We kunnen edelen gebruiken, we kunnen gewone mensen gebruiken, we kunnen uw hofdames gebruiken. We zullen de mannen ter rechterzijde oefenen en de vrouwen ter linkerzijde …’

[*Koning Ho-lu*] zei: ‘Ik wil mijn hofdames gebruiken.’

Meester Sun antwoordde: ‘Veel hofdames ontbreekt het aan uithoudingsvermogen. Ik zou liever gebruikmaken van …’

[*Koning Ho-lu antwoordde:*]’ … ontzag, dus wat valt er te betreuren?’ Meester Sun zei: ‘Als dat het geval is, geef me dan uit uw paleis alstublieft …, om naar het jachtpark te gaan aan de oostelijke kant van de stad …, en ze daar twee Unies laten vormen …’ *[Meester Sun]* zei: ‘Als ze nog niet zijn gedrild in hun opstellingen, zijn ze niet gereed om aan te treden. Als ze eenmaal zijn gedrild, … kunnen hun moeilijkheden niet verontschuldigen. [*Zou Uwe Majesteit zich naar het hoge balkon willen begeven en daar op ons willen wachten? ... op het midden van de dag zal ik u om uw orders vragen. Als ze eenmaal zijn gedrild in hun opstellingen, bevelen opvolgen ... niet ... niet moeilijk.*]’[240]

De vorst antwoordde: ‘U heeft mijn goedkeuring.’

Meester Sun gebruikte zijn wagenmenner als [*zijn majoor*] en zijn wapendrager als veldofficier, en instrueerde de wagenmenner en de wapendrager als volgt: '…'

[*Vervolgens wendde Meester Sun zich tot]* de hofdames om hen te instrueren. Hij zei: 'Weet u welke uw rechterhand is?'

'Dat *[weten we,' antwoordden ze*].

'Weet u waar uw hart is?'

'Dat weten we,' antwoordden ze.

'Weet u waar uw rug is?'

'Dat weten we,' antwoordden ze.

[*'Weet u welke uw linkerhand is?'*

'Dat weten we,' antwoordden ze.]

… '[Als ik "Links" zeg, volg dan de richting van] uw linkerhand. Als ik zeg "Front", volg dan de richting van uw hart. Als ik zeg [*"Terug", volg dan de richting van uw rug. Als ik zeg "Rechts", volg dan de richting van uw rechterhand.*] … het is uw leven. [*Maar mijn bevelen moeten worden opgevolgd. Zij die dat niet doen, zullen worden geëxecuteerd …*][241] … hen die de bevelen niet opvolgen. Na zeven keer rondgegaan te zijn, uitvallen. Bij het horen van de trommels, oprukken …'

Na zijn bevelen verschillende malen uiteengezet te hebben, liet hij de trommels slaan om hen te laten oprukken, maar de hofdames liepen allemaal door elkaar, [*ze schoten in de lach*] … Door de gong te laten luiden liet hij hen knielen. Na zijn bevelen nogmaals meerdere malen te hebben toegelicht, liet hij de trommels slaan om hen te laten oprukken, maar de dames waren allemaal van hun plaats, en schoten in de lach. Driemaal legde hij zijn bevelen uit, maar nog steeds werden zijn orders niet opgevolgd. Toen ontbood Meester Sun zijn majoor en zijn veldcommandant, en zei hun: 'In *De Kunst van het oorlogvoeren* staat: Als men hen niet beveelt, of de bevelen niet worden begrepen, is het de fout van de commandant. Als men de orders reeds heeft gegeven en toegelicht, is het de fout van de veldofficieren. *De kunst van het oorlogvoeren* zegt ook: Bij het belonen van het goede, begin bij de laagste; bij het straffen …'

[Koning Ho-lu zei:] '... vergeef hun alstublieft.'

Meester Sun antwoordde: ‘De vorst …’

… *[Meester Sun zei:]* ‘Als u hun nu opdraagt een cirkel te vormen, zal hun cirkel voldoen aan de passer; als u hun opdraagt zich in een vierkant op te stellen, zal hun vierkant voldoen aan de vastgestelde vorm van het vierkant.’

… gedurende zes dagen ging koning Ho-lu niet …

… Meester Sun boog verschillende malen, stond op en zei: ‘Nu kent u de weg van het oorlogvoeren … ver en dichtbij beoefenen deze leer, en nemen haar aan als hun constante regel. Deze onopgesmukte leer is de weg van de commandant. Voor de menigten … is niets verhevener dan autoriteit. Als de commandant handelt met autoriteit ten opzichte van zijn manschappen en discipline oplegt aan zijn officieren, dan zal het hele leger vertrouwen hebben in zijn autoriteit en de vijand overwinnen.’

… en het gebruiken, … zal krijgen. Waar de dertien hoofdstukken …

… de weg zoals deze werd toegelicht en de kundigheden waarover wordt gesproken in de dertien hoofdstukken is waarlijk wat de commandant zei …

… Meester Sun zei: ‘Intussen zullen we hen op de proef stellen, en als ze erin slagen zullen we hen gebruiken. Er is niets dat niet …

… en hen op de proef stellen … verkrijgen … … tot Meester Sun, en zei: ‘We hebben hen die binnen zijn en hen die buiten zijn en de edelen en de onedelen.’ Meester Sun …

‘… Ik, uw vorst, zou dit willen proberen.’ Gedurende de maaltijd …

‘… de commandant, ik zou het niet aandurven niet te …

DEEL IV

Aan latere werken onttrokken teksten

[NOOT VAN DE VERTALER
De teksten waaruit deel IV is samengesteld, zijn passages die ontdekt werden in latere encyclopedische werken en commentaren. Ik heb deze passages ingedeeld in 'hoofdstukken', soms op basis van een gezamenlijk thema en soms omdat ze voortkomen uit dezelfde bron of archeologische vondst. De specifieke verwijzingen bij elke passage zijn opgenomen in de noten achter in dit boek.]

1

Een gesprek tussen de Koning van Wu en Sun Wu[242]

(1)*

吳王問孫武曰：散地，士卒顧家，不可與戰，則必固守不出。敵攻我
小城，掠吾田野，禁吾樵採，塞吾要道，待吾空虛而急來攻，則如之
何？武曰：敵人深入吾都，多背城邑，士卒以軍爲家，專志輕鬬。吾
兵在國，安土懷生，以陣則不堅，以鬬則不勝，當集人衆，聚穀蓄
帛，保城備險，遣輕兵絕其糧道。彼挑戰不得，轉輸不至，野無所掠，
三軍困餒，因而誘之，可以有功。若與戰，必因勢。勢者，依險設伏，
無險則隱於天陰晦昏霧，出其不意，襲擊懈怠。

De koning van Wu raadpleegde Sun Wu, en zei: ‘Als mijn officieren en manschappen op “verspreidend terrein” aan hun thuis denken en het gevecht met de vijand niet kunnen aangaan, moeten we onze defensie versterken en niet tegen hem oprukken. Als dan de vijand onze kleine ommuurde steden aanvalt, onze velden en weiden plundert, ons belet onze oogsten binnen te halen, onze belangrijkste verbindingswegen blokkeert, en ons dan, na gewacht te hebben tot we niets meer hebben, in ernst aanvalt, wat moeten we dan doen?’

Sun Wu antwoordde: ‘Als de vijand diep in ons gebied doorgedrongen is, zal hij veel van onze ommuurde steden in de rug hebben. Zijn officieren en manschappen zullen het leger als een familie zien en met verenigde vastberadenheid niet inzitten over het aangaan van de strijd. Maar onze troepen vechten aan het thuisfront, ze voelen zich goed op hun geboortegrond en hechten sterk aan het leven. Als u ze opstelt in een defensieve positie, zijn ze niet stevig; als u ze de strijd instuurt, zullen ze niet winnen.

U moet een groot aantal troepen formeren, grote voorraden aanleggen, kleding opslaan, uw ommuurde steden versterken en de strategische doorgangen bewaken. Zet lichte infanterie in om de bevoorradingslijnen van de vijand af te snijden. Als hij probeert een gevecht uit te lokken, ga er dan niet op in. Zijn bevoorradingswagens zullen er niet doorkomen, en het platteland zal hem niets te plunderen laten. Met zijn hele leger in de greep van de honger, kunt u erin slagen hem te misleiden. Als u de strijd met hem aanbindt, moet u zo veel mogelijk strategisch voordeel *(shih)* benutten. Zo veel mogelijk strategisch voordeel *(shih)* benutten betekent het bezetten van de belangrijkste doorgangspunten en hinderlagen leggen. Verberg u daar waar het terrein hiervoor niet geschikt is in de schaduw en de mist, ga via wegen waarvan hij nooit zou denken dat u die zou gaan, en val hem aan wanneer hij er niet op bedacht is.

(2)*

吳王問孫武曰：吾至輕地，始入敵境，士卒思還，難進易退，未背險阻，三軍恐懼，大將欲進，士卒欲退，上下異心。而敵盛守，修其城壘，整其車騎，或當吾前，或擊吾後，則如之何？孫武曰：軍入敵境，敵人固壘不戰，士卒思歸，欲退且難，謂之輕地。當選驍騎伏要路，我退敵追，來則擊之。軍在輕地，士卒未專以入爲務，無以戰爲。故無近其名城，無由其通路，設疑佯惑，示若將去。乃選驍騎，銜枚先入，掠其牛馬六畜。三軍見得進，乃不懼。分吾良卒，密有所伏，敵人若來，擊之勿疑；若其不至，捨之而去。

‘De koning van Wu raadpleegde Sun Wu, en zei: ‘We hebben marginaal terrein bereikt en hebben een aanvang gemaakt met het binnendringen op vijandig gebied. Zowel officieren als manschappen denken aan de terugkeer; oprukken is moeilijk, en het is zo gemakkelijk om terug te trekken. Zonder doorgangen of natuurlijke hindernissen in de rug, zijn de legers angstig. De commandanten willen optrekken, en hun officieren en manschappen willen terugtrekken; superieuren en ondergeschikten hebben twee verschillende meningen. Bovendien beschikt de vijand over een uitstekende verdediging. Hij heeft zijn ommuurde steden en fortificaties geconsolideerd en zijn strijdwageneenheden en bereden troepen versterkt. Met een aantal van zijn troepen die ons aan het front blokkeren en andere die ons van achteren aanvallen, wat moeten we doen?’

Sun Wu antwoordde: ‘[*Een situatie waarbij onze troepen vijandig gebied zijn binnengetrokken, de vijand veilig is achter zijn muren en de strijd met ons uit de weg gaat, waarbij onze officieren en manschappen denken aan de terugkeer naar hun land, en waarbij het voor ons moeilijk is terug te trekken, wordt inderdaad het bezetten van marginaal terrein genoemd. We moeten dan onze bereden elitetroepen selecteren en deze in hinderlaag leggen bij de belangrijkste doorgang. Als we terugtrekken, zal de vijand achter ons aan gaan, en als ze ons bereiken, zullen we hen aanvallen.*][243] Als een leger zich op marginaal terrein bevindt en de officieren en manschappen niet enthousiast zijn, doen ze wat ze moeten doen alleen omdat ze op vijandig gebied zijn, en begeven ze zich in de strijd zonder geestdrift. Daarom, trek niet op naar de belangrijkste ommuurde steden van de vijand en trek niet op via zijn belangrijkste doorgangen. Leg valstrikken en wend verwarring voor, en geef de vijand de indruk dat we op het punt staan onze stellingen te verlaten. Selecteer dan onze bereden elitetroepen en stuur ze vooruit op vijandelijk territorium in stilte gehuld, om vee, paarden en voedsel te veroveren. Als onze legers de buit zien, zullen ze gereed zijn om zonder angst op te trekken. Zonder onze beste troepen af en leg ze in het geheim in hinderlaag. Als de vijand komt, val hem dan met volle kracht aan; als hij dat niet doet, breek dan het kamp op en verlaat de stellingen.’

(3)*

又問曰：争地，敵先至，據要保利，簡兵練卒，或出或守，以備我奇，則如之何？武曰：争地之法，讓之者得，求之者失。敵得其處，愼勿攻之。引而佯走，建旗鳴鼓，趣其所愛，曳柴揚塵，惑其耳目；分吾良卒，密有所伏，敵必出救，人欲我與，人棄吾取，此争先之道。若我先至而敵用此術，則選吾鋭卒，固守其所，輕兵追之，分伏險阻，敵人還鬬，伏兵旁起，此全勝之道也。

De koning van Wu raadpleegde Sun Wu, en zei: ‘De vijand heeft als eerste betwist gebied bereikt, heeft daar sleutelposities ingenomen en de voordelige grond bemachtigd. Bij een poging onze bereden eenheden op de proef te stellen, stuurt hij er een aantal van zijn keurtroepen en zijn beste officieren op uit om ons aan te vallen, terwijl anderen worden achtergehouden om hun stellingen te verdedigen. Wat moeten we doen?’

Sun Wu antwoordde: ‘De heersende opvatting bij betwist terrein is dat u het kunt krijgen als u het aan de vijand laat, maar dat u het zult verliezen als u probeert het te krijgen. Als de vijand het betwiste terrein bezet heeft, beweeg dan zorgvuldig en val hem niet aan. Wend voor dat u terugtrekt. Hijs de vlaggen en roer de trommels, en spoed u naar de meest vitale punten van de vijand. Sleep kreupelhout mee achter de troepen en laat het stof opwaaien om de oren en ogen van de vijand in verwarring te brengen. Selecteer onze beste troepen en leg ze heimelijk in hinderlaag. De vijand moet naar buiten komen om te hulp te snellen. Wat hij wil, geven we hem, en wat hij achterlaat, nemen wij in. Dit is de weg bij betwist terrein.

Als wij als eerste aankomen en de vijand probeert deze strategie op ons toe te passen, selecteer dan onze beste troepen en versterk de verdediging van onze stellingen, en zet onze lichte infanterie in ter achtervolging. Leg een afdeling in hinderlaag op een moeilijk stuk terrein. Wanneer dan de vijand naar buiten komt om onze achtervolgende strijdmacht aan te vallen, vallen onze verborgen troepen van twee kanten aan. Dit is de weg om de volledige overwinning te behalen.’

(4)*

又問曰：武曰：交地，吾將絶敵，令不得來，必全吾邊城，修其所備，深絶通道，固其阨塞。若不先圖，敵人已備，彼可得來，而吾不可往，衆寡又均，則如之何？武曰：既吾不可以往，彼可以來，吾分卒匿之，守而易怠，示其不能。敵人且至，設伏隱廬，出其不意也。

De koning van Wu raadpleegde Sun Wu, en zei: ‘Op tussenliggend terrein willen we de linie van de vijand afsnijden en hem beletten op te trekken. Wij moeten onze ommuurde grenssteden intact houden en hun verdediging versterken, een diepe kloof in de hoofdweg aanbrengen en onze natuurlijke verdedigingen en blokkades versterken. Wat, als we onze plannen niet vooraf hebben bepaald en de vijand reeds voorbereid is, zodat hij kan optrekken wanneer hij wil, maar wij niet weg kunnen komen? Als de numerieke sterkte van onze legers ongeveer dezelfde is, wat moeten we dan doen?’

Sun Wu antwoordde: ‘Omdat we niet kunnen weggaan en de vijand daarentegen kan komen wanneer hij wil, zenden we een detachement uit en verbergen de manschappen in een hinderlaag. Wij zijn waakzaam in onze verdediging, maar geven de vijand de indruk dat we niet klaar zijn voor de strijd. Wanneer de vijand dan arriveert, zullen onze troepen tevoorschijn komen uit hinderlagen waar de vijand hen nooit verwacht zou hebben.’

(5)*

又問曰：衢地必先，吾道遠，發後，雖馳車驟馬，至不能先，則如之何？　武曰：諸侯參屬，其道四通，我與敵相當，而傍有國。所謂先者，必重幣輕使，約和傍國，交親結恩，兵雖後至，衆以屬矣。簡兵練卒，阻利而處，親吾軍事，實吾資糧，令吾車騎出入瞻候。我有衆助，彼失其黨，諸國犄角，震鼓齊攻，敵人驚恐，莫知所當。

De koning van Wu raadpleegde Sun Wu, en zei: ‘Het strategisch vitale knelpunt moet worden bereikt voordat de vijandelijke strijdkrachten er zijn, maar onze weg is lang en we hebben de vijand achtervolgd. Als we het knelpunt, ondanks het snelle rijden van onze strijdwagens en het galopperen van onze paarden, onmogelijk eerder kunnen bereiken dan de vijand, wat moeten we dan doen?’

Sun Wu antwoordde: ‘De gebieden van de vorsten van onze buurlanden grenzen aan drie zijden aan het onze, en onze hoofdwegen gaan in alle vier richtingen. Onze militaire sterkte is ongeveer even groot als die van de vijand, maar er zijn andere buurstaten bij betrokken. Wat bedoeld wordt met als eerste aankomen, is dat we overvloedige geschenken moeten laten brengen door snelle boodschappers en allianties met onze buurstaten tot stand moeten brengen, zodat de betrekkingen goed zijn en er goede wil aan beide zijden is. Zelfs al komen onze legers aan na de vijand, dan zijn we talrijker dankzij deze allianties. Zend onze keurtroepen en onze beste officieren uit om de operaties van de vijand waar te nemen en het overwicht te verkrijgen. Mensen die onze troepen goedgezind zijn, zullen ons volledig voorzien van voorraden en voedsel, en ze zullen optreden als uitkijkposten voor onze strijdwagens en bereden troepen bij hun komen en gaan. Terwijl wij overvloedige steun genieten, zal de vijand iedereen verloren hebben die aan zijn zijde had kunnen staan. De buurstaten zullen één flank vormen in ons gemeenschappelijk front, het geluid van onze trommels zal de hemel doen schudden, en we zullen als één geheel aanvallen. De vijand zal opschrikken en niet weten hoe te reageren.’

(6)*

又問曰：吾引兵深入重地，多所踰越，糧道絶塞，設欲歸還，勢不可過。欲食於敵，持兵不失，則如之何？武曰：凡居重地，士卒輕勇，轉輸不通，則掠以繼食。下得粟帛，皆貢於上，多者有賞，士無歸意。若欲還出，切爲戒備，深溝高壘，示敵且久，敵疑通途，私除要害之道，乃令輕車銜枚而行，塵埃氣揚，以牛馬爲餌。敵人若出，鳴鼓隨之，陰伏吾士，與之中期。内外相應，其敗可知。

De koning van Wu raadpleegde Sun Wu, en zei: ‘Onze strijdkrachten zijn diep doorgedrongen op kritiek terrein en zijn langs vele steden van de vijand getrokken. Onze aanvoerlinies zijn afgesneden en gestopt. Als we nu proberen terug te gaan, is er geen kans dat we het redden. Als we proberen op de vijand te teren, zal hij zeker de strijd aanbinden. Wat moeten we dan doen?’

Sun Wu antwoordde: ‘In het algemeen is het zo dat, als een leger kritiek terrein heeft bezet, de officieren en manschappen vertrouwen op hun moed om verder door te drukken. Als de aanvoerlinies zijn verbroken, plunderen ze om zich te bevoorraden. Als de manschappen graan of kleding krijgen, wordt dit allemaal overhandigd aan de superieuren. Als velen beloningen ontvangen, zullen de mannen niet denken aan teruggaan. Als we weer een aanval overwegen, moeten we ons voorzien van diepe grachten en hoge barricades, waarmee we de vijand de indruk geven dat het een langdurige strijd zal worden. Als de vijand twijfelt aan ons vermogen over zijn wegen voort te gaan, zal hij zelf zijn troepen terugroepen van de bewaking van vitale aders. In stilte gehuld kunnen we dan een detachement van lichte strijdwagens snel vooruit sturen. Onder de dekking van een stofwolk, kunnen we paarden en koeien gebruiken om hem te lokken. Als de vijand zijn troepen uitzendt, roer dan de trommels en ga achter hem aan. Verberg onze troepen en val de vijand van alle kanten aan wanneer hij in de hinderlaag gelopen is. Zijn nederlaag is verzekerd.’

(7)*

又問曰：吾入圮地，山川險阻，難從之道，行久卒勞，敵在吾前而伏吾後，營居吾左而守吾右，良車驍騎，要吾隘道，則如之何？武曰：先進輕車，去軍十里，與敵相候，接期險阻。或分而左，或分而右，大將四觀，擇空而取，皆會中道，倦而乃止。

De koning van Wu raadpleegde Sun Wu, en zei: ‘We zijn op moeilijk terrein gekomen, en door de bergen en rivieren, passen en natuurlijke hindernissen kan de weg moeilijk worden gevolgd. We zijn gedurende lange tijd opgetrokken en onze troepen zijn uitgeput. De vijand bezet de grond voor ons en heeft ook een hinderlaag achter ons gelegd. Hij heeft kwartier gemaakt aan de linkerkant van onze troepen, en heeft verdedigingen opgebouwd tegen onze rechterflank. Zijn uitstekende strijdwagens en bereden elitetroepen bedreigen onze gevaarlijke route. Wat moeten we doen?’

Sun Wu antwoordde: ‘Zend eerst onze lichte strijdwagens tot op ongeveer tien *li* voor de hoofdmacht uit om een oog op de vijand te houden. Bereid u voor op een treffen met de vijand te midden van de passen en natuurlijke hindernissen van dit moeilijke terrein. Leid de troepen naar links en naar rechts. Zoek op het signaal van het opperbevel kwetsbare doelen uit en neem ze in, en laat alle manschappen zich hergroeperen op de hoofdweg. Breek de operatie af zodra de troepen uitgeput zijn.’

(8)*

又問曰：吾入圍地，前有强敵，後有險難，敵絶我糧道，利我走勢，敵鼓噪不進，以觀吾能，則如之何？武曰：圍地之宜，必塞其闕，示無所往，則以軍爲家，萬人同心，三軍齊力。并炊數日，無見火烟，故爲毁亂寡弱之形。敵人見我，備之必輕。告勵士卒，令其奮怒；陣伏良卒，左右險阻，擊鼓而出。敵人若當，疾擊務突，前鬬後拓，左右犄角。又問曰：敵在吾圍，伏而深謀，示我以利，縈我以旗，紛紛若亂，不知所之，奈何？武曰：千人操旍，分塞要道；輕兵進挑，陣而勿搏，交而勿去，此敗謀之法。

De koning van Wu raadpleegde Sun Wu, en zei: ‘We zijn op terrein gekomen dat gevoelig is voor hinderlagen. Recht op ons pad bevindt zich een formidabele vijand, en achter ons zijn natuurlijke hindernissen en ruig terrein. De vijand heeft onze bevoorradingslijnen afgesneden en wil dat wij denken dat we het best kunnen vluchten. Hij roert zijn trommels en maakt veel lawaai, maar trekt niet tegen ons op om onze gevechtssterkte te taxeren. Wat moeten we doen?’

Sun Wu antwoordde: ‘Op terrein dat gevoelig is voor hinderlagen, moeten we de passen afsluiten. Als we de manschappen laten zien dat ze nergens heen kunnen, zullen ze hun wapenbroeders als familie beschouwen, iedereen zal één van geest worden en het hele leger zal als één man vechten. Bereid snel voor meerdere dagen voedsel, maar laat de vijand het vuur en de rook niet zien, om de indruk te wekken dat onze troepen verzwakt, in wanorde en weinig in getal zijn. De vijandelijke troepen zullen ons taxeren en ze zullen er bij hun voorbereidingen tegen ons van overtuigd zijn dat we van weinig gewicht zijn. Wek de officieren en de manschappen op en verenig ze om furieus tegen de vijand op te staan. Detacheer onze beste strijders in aanvalsopstelling en voor het leggen van hinderlagen. Met nauwe doorgangen en natuurlijke hindernissen aan alle kanten, roer de strijdtrommels en lanceer de aanval. Als de vijandelijke strijdkrachten verzet bieden, doe dan een snelle en krachtige uitval naar hen. Zij aan de frontlijn dragen het gevecht en zij daarachter ondersteunen hen, zodat ze samenwerken om de vijandelijke positie te rammen.’

De koning van Wu vroeg vervolgens: ‘De vijand is in onze hinderlaag gevallen, maar zoekt dekking en bepaalt zorgvuldig zijn strategie. Hij doet ons enkele concessies, omsingelt ons met zijn vaandels en draait in het rond alsof zijn troepen in wanorde verkeren. We weten niet wat we ervan moeten denken. Wat moeten we doen?’

Sun Wu antwoordde: ‘Zend duizend man uit om met de vaandeldragers af te rekenen, stuur een detachement om de hoofdaders af te sluiten en stuur de lichte strijdwagens vooruit om de vijand voortdurend te bestoken. Stel onze hoofdmacht op in gevechtsformatie, maar val hem niet plotseling aan. Bind de strijd met hem aan en trek u niet terug. Dit is de weg om zijn strategie te doen mislukken.’

(9)

吴王問孫武曰：吾師出境，軍於敵人之地。敵人大至，圍我數重，欲突以出，四塞不通。欲勵士激衆，使之投命潰圍，則如之何？武曰：深溝高壘，示爲守備，安静勿動，以隱吾能。告令三軍，示不得已。殺牛燔車，以饗吾士。燒盡糧食，填夷井灶，割髮捐冠，絶去生慮。將無餘謀，士有死志。於是砥甲礪刃，并氣一力，或攻兩旁，震鼓疾譟，敵人亦懼，莫知所當。鋭卒分行，疾攻其後。此是失道而求生。故曰：困而不謀者窮，窮而不戰者亡。吴王曰：若吾圍敵，則如之何？武曰：山峻谷險，難以踰越，謂之窮寇。擊之之法，伏卒隱廬，開其去道，示其走路，求生透出，必無鬭意。因而擊之，雖衆必破。

De koning van Wu raadpleegde Sun Wu, en zei: ‘Ons leger is over onze eigen grenzen getrokken en vijandelijk gebied binnengegaan. De vijand komt met een grote strijdmacht en legt een aantal kordons rondom ons. We willen door zijn linies heen breken en ontsnappen, maar de vijand heeft de wegen in alle richtingen geblokkeerd. We willen de officieren opwekken en de troepen ophitsen opdat onze manschappen bereid zijn hun levens te offeren om door de blokkade heen te breken. Wat moeten we doen?’

Sun Wu antwoordde: ‘Graaf diepe grachten en werp hoge barricades op, waarmee we de vijand tonen dat we erop voorbereid zijn onze positie te

verdedigen. Blijf stil en bewegingloos liggen en verberg daarbij onze sterkte voor de vijand. Maak het hele leger op plechtige wijze duidelijk dat onze situatie een vertwijfeld gevecht is op leven en dood. Slacht de ossen en verbrand de wagens om onze troepen te vergasten, kook alle resterende voorraden en demp onze bronnen en kookgaten. Scheer uw hoofd, gooi uw officiële hoofddeksel weg en geef elke gedachte aan leven op. De commandant heeft geen verdere strategieën; de officieren en manschappen zijn gewapend met hun vastberadenheid tot de dood. Poets dan uw wapenrusting, scherp de wapens, verenig de manschappen in geestdrift en kracht, en lanceer de aanval op twee flanken. Door het donderen van onze trommels en onze woeste strijdkreten zal de vijand worden afgeschrikt en niet weten hoe ons tegen te houden. Verdeel onze elitetroepen in twee divisies om door de vijandelijke linies heen te breken en lanceer een felle aanval op zijn achterste linies. Dit is wat men noemt het leven ontrukken aan een ramp die we zelf in het leven hebben geroepen. Daarom wordt gezegd:

> Nalaten snel te denken wanneer u omringd wordt door de vijand
> is met uw rug tegen de muur gedrukt staan;
> En nalaten om het gevecht naar de vijand te brengen wanneer uw rug
> tegen de muur is, is ten onder gaan.’

De koning van Wu vroeg vervolgens: ‘Wat doen we als wij het zijn die de vijand omringen?’

Sun Wu antwoordde: ‘Onze bergen en dalen, hoge rotsen en diepe kloven, zijn voor de vijand moeilijk te doortrekken. Zijn hachelijke situatie noemt men de invaller met zijn rug tegen de muur. Wat de aanval op hem betreft: Verberg onze troepen in onwaarschijnlijke schuilplaatsen en bied de vijand een uitweg zodat hij denkt dat er een weg naar de veiligheid is. Hij zal door de doorgang trekken in een poging zich te redden en zal zeker de moed niet hebben om strijd te leveren. Benut deze gelegenheid en val hem aan, en zelfs al is hij groter in getal, u zult hem zeker verslaan.’

(10)*

又問曰：吾在死地，糧道已絶，敵伏吾險，進退不得，則如之何？武曰：燔吾蓄積，盡我餘財，激士勵衆，使無生慮。鼓呼而衝，進而勿顧，決命争强，死而須鬬，若敵在死地，士卒氣勇，欲擊之法：順而勿抗，陰守其利，絶其糧道，恐有奇伏，隱而不睹，使吾弓弩，俱守其所。

De koning van Wu raadpleegde Sun Wu, en zei: ‘We houden terrein bezet dat geen uitweg biedt, en onze aanvoerlijnen zijn reeds afgesneden. De vijand ligt in hinderlaag op het ruige terrein, en we kunnen oprukken noch terugtrekken. Wat moeten we doen?’

Sun Wu antwoordde: ‘Steek onze voorraden in brand en maak alle goederen die we nog hebben op. Hits de officieren op en beziel de troepen zo dat ze niet aan leven denken. Trek met krijgstrommels en strijdkreten die opklinken tegen de hemel op tegen de vijand zonder terug te kijken. Betreed het strijdperk met het besluit te winnen of te sterven, in het volle bewustzijn dat het enige alternatief voor de dood is te doen wat nodig is in de strijd.

Als het de vijand is die zich op terrein bevindt dat geen uitweg biedt, en het moreel en de moed van zijn officieren en manschappen op hun hoogtepunt zijn, is dit de manier om hem aan te vallen: Reageer op de bewegingen van de vijand en val hem niet frontaal aan. Zet in het geheim troepen uit om onze vorderingen veilig te stellen, snijd de aanvoerlijnen van de vijand af en pas op voor de verrassingshinderlagen. Trek verdekt op waar we niet kunnen worden gezien, zend de boogschutters en kruisboogschutters erop uit en laat hen allen hun positie behouden.’

(11)

吴王問孫武曰：敵人保據山險，擅利而處之，糧食又足，挑之則不出，乘間則侵掠，爲之奈何？武曰：分兵守要，謹備勿懈。潛探其情，密候其怠。以利誘之，禁其樵牧。久無所得，自然變改。待離其固，奪其所愛。敵據險隘，我能破之也。

De koning van Wu raadpleegde Sun Wu, en zei: ‘De vijand bezet de bergen en de passen en benut voortdurend zijn terreinvoordeel tegen ons. Bovendien heeft hij al wat hij nodig heeft aan voorraden en proviand, en hoewel we hem voortdurend bestoken, komt hij niet tevoorschijn. En zodra hij een opening ziet, breekt hij door en slaat hij aan het plunderen. Wat kunnen we hieraan doen?’

Sun Wu antwoordde: ‘Deel het leger op en zet het in om onze kritieke punten te beveiligen, en bereid u grondig en met de grootste waakzaamheid ten opzichte van de vijand voor. Onderzoek in het geheim de situatie van de vijand en wacht in gereedheid op het geringste teken van onachtzaamheid. Probeer hem te provoceren met schijnbare kansen en maak een eind aan zijn mogelijkheden het vee te weiden en te oogsten, zodat hij gedurende een lange periode niets binnenhaalt. Hij zal zijn houding uit zichzelf veranderen. Wacht totdat hij zijn vesting verlaat en verover dan wat hij het meest begeert. Ook al bezet de vijand strategische passen en terreinen, we zijn toch in staat hem te verslaan.’

* Het onderwerp van deze passage, ‘verspreidend terrein’, wordt beschreven in het voorgaande hoofdstuk 11: ‘Als een feodaal heerser strijd levert binnen zijn eigen territorium, is het een terrein dat de spreiding van zijn troepen toelaat.’ Meester Sun is expliciet in zijn waarschuwing: ‘Vecht niet op verspreidend terrein.’

* Het onderwerp van deze passage, ‘marginaal terrein’, wordt beschreven in het voorgaande hoofdstuk 11: ‘Als men nog maar nauwelijks is doorgedrongen op vijandelijk gebied, is het marginaal terrein.’ Meester Sun is expliciet in zijn waarschuwing: ‘Verblijf niet op marginaal terrein.’

* Het onderwerp van deze passage, ‘betwist terrein’, wordt beschreven in het voorgaande hoofdstuk 11: ‘Terrein dat ons of de vijand het voordeel geeft bij het bezetten ervan, is betwist terrein.’ Meester Sun is expliciet in zijn waarschuwing: ‘Val de vijand niet aan op betwist terrein.’

* Het onderwerp van deze passage, ‘tussenliggend terrein’, wordt beschreven in het voorgaande hoofdstuk 11: ‘Terrein dat van beide zijden toegankelijk is, is tussenliggend terrein.’ Meester Sun is expliciet in zijn waarschuwing: ‘Raak niet afgesneden op tussenliggend terrein.’

* Het onderwerp van deze passage, het ‘strategisch vitale knelpunt’, wordt beschreven in het voorgaande hoofdstuk 11: ‘Waar het territorium van verschillende buurstaten aan elkaar grenst, is een strategisch vitaal knelpunt. Degene die dat het eerst bereikt, zal de trouw van de andere staten van het rijk winnen.’ Meester Sun is expliciet in zijn gebod: ‘Vorm allianties met de buurstaten op strategisch vitale knelpunten.’

* Het onderwerp van deze passage, ‘kritiek terrein’, wordt beschreven in het voorgaande hoofdstuk 11: ‘Als een leger diep is doorgedrongen op vijandig gebied en veel van de ommuurde steden van de vijand in zijn rug heeft, bevindt het zich op kritiek terrein.’ Meester Sun is expliciet in zijn gebod: ‘Plunder de voorraden van de vijand op kritiek terrein.’

* Het onderwerp van deze passage, ‘moeilijk terrein’, wordt beschreven in het voorgaande hoofdstuk 11: ‘Bergen en bossen, passen en natuurlijke hindernissen, broeklanden en moerassen, en al dergelijke wegen die moeilijk begaanbaar zijn, vormen moeilijk terrein.’ Meester Sun is expliciet in zijn gebod: ‘Druk door op moeilijk terrein.’

* Het onderwerp van deze passage, ‘terrein dat gevoelig is voor hinderlagen’, wordt beschreven in het voorgaande hoofdstuk 11: ‘Terrein dat toegankelijk is via een nauwe kloof, en vanwaar het ingewikkeld is weg te komen, waardoor een vijand met kleine aantallen onze hoofdmacht kan aanvallen, is terrein dat gevoelig is voor hinderlagen.’ Meester Sun is expliciet in zijn gebod: ‘Ontwikkel plannen voor onvoorziene omstandigheden op terrein dat gevoelig is voor hinderlagen.’

* Het onderwerp van deze passage, ‘terrein dat geen uitweg biedt’, wordt beschreven in het voorgaande hoofdstuk 11: ‘Terrein waarop u alleen maar kunt overleven als u met al uw kracht vecht, maar waar u zult sneuvelen als u dat verzuimt te doen, is terrein dat geen uitweg biedt.’ Meester Sun is expliciet in zijn gebod: ‘Breng op terrein dat geen uitweg biedt, de strijd naar de vijand.’

2

Sun Wu spreekt over de commandant

(1)

孫武兵書云：軍井未達，將不言渴；軍灶未炊，將不言飢。

De krijgskundige verhandeling van Sun Wu zegt: ‘Voordat de waterput van het leger is bereikt, spreekt de commandant niet over dorst; voordat de vuren voedsel boven zich hebben, spreekt de commandant niet over honger.’[244]

(2)

孫子曰：將者：智也，仁也，敬也，信也，勇也，嚴也。是故智以折敵，仁以附衆，敬以招賢，信以必賞，勇以益氣，嚴以一令。故折敵則能合變，衆附則思力戰，賢智則陰謀利，賞罰必則士盡力，氣勇益則兵威令自倍，威令一則惟將所使。

Meester Sun zei: ‘De eigenschappen van de goede commandant zijn: wijsheid, menselijkheid, respect, rechtschapenheid, moed en waardigheid. Met zijn wijsheid vernedert hij de vijand, met zijn menselijkheid trekt hij het volk naar zich toe, met zijn respect rekruteert hij mannen met talent en karakter, met zijn rechtschapenheid vult hij zijn beloningen aan, met zijn moed verheft hij het moreel van zijn manschappen en met zijn waardigheid verenigt hij het commando. Daarom, als hij zijn vijand vernedert, is hij in staat voordeel te halen uit veranderende omstandigheden; als het volk hem

na is, zullen ze eensgezind zijn om in ernst de strijd tegemoet te gaan; als hij mannen met talent en wijsheid in dienst heeft, zullen zijn geheime plannen slagen; als zijn beloningen en straffen steeds worden geëerbiedigd, zullen zijn manschappen zich volledig inzetten; als het moreel en de moed van zijn troepen wordt versterkt, zullen ze uit zichzelf steeds krijgshaftiger en angstaanjagender worden; als zijn commando verenigd is, zullen de manschappen alleen hun commandant dienen.’[245]

(3)

孫子兵法曰：人效死而上能用之，雖優游暇譽，令猶行也。

In *Sun-tzu: De kunst van het oorlogvoeren* staat: ‘Als mannen bereid zijn te vechten tot de dood, kunnen hun superieuren hen goed benutten. Ook wanneer ze het rustig aan doen en ontspannen zijn, zullen orders toch worden opgevolgd.’[246]

(4)

孫子兵法云：貴之而無驕，委之而不專，扶之而無隱，危之而不懼。
故良將之動也，猶璧玉之不可污也。

In *Sun-tzu: De kunst van het oorlogvoeren* staat: ‘Loof hem en hij is niet arrogant, geef hem volmachten en hij handelt niet autocratisch; steun hem en hij complotteert niet; dreig hem en hij is niet bang. Daarom zijn de handelingen van de kundige commandant even onkreukbaar als een onderscheidingsteken in jade.’[247]

(5)

孫子兵法秘要云：良將思計如飢，所以戰必勝，攻必取也。

In *Sun-tzu: De geheime hoofdzaken van de kunst van het oorlogvoeren*[248] staat: ‘Omdat de kundige commandant zijn plannen en berekeningen maakt als een hongerige man, is hij onoverwinnelijk in de strijd en onverslaanbaar in de aanval.’[249]

(6)

孫子兵法云：非文無以平治，非武無以治亂。善用兵者有三略焉：上略伐智，中略伐義，下略伐勢。

In *Sun-tzu: Een discussie over de kunst van het oorlogvoeren*[250] staat: ‘Er is een persoon met burgerlijke deugd nodig voor het brengen van vrede in het rijk; er is een persoon met krijgskundige deugd nodig voor het onderdrukken van chaos in het land. De deskundige in het gebruik van de strijdkrachten heeft drie hoofdstrategieën die hij toepast: De beste strategie is de vijand aanvallen op het niveau van wijsheid en ervaring; de tweede is de onrechtvaardigheid van de eisen van de vijand duidelijk maken; en de laatste de gevechtspositie *(shih)* van de vijand aanvallen.’[251]

(7)

孫子曰：將者，勇，智，仁，信。

Meester Sun zei: ‘De eigenschappen van de goede commandant zijn: moed, wijsheid, menselijkheid en rechtschapenheid.’[252]

(8)

孫子曰：將必擇其福厚者。

Meester Sun zei: ‘De commandant zal zeker hen kiezen die het meest fortuinlijk zijn.’[253]

3

Sun Wu spreekt over het inzetten van het leger

(1)

孫子曰：天隙之地，丘墓故城，兵不可處。

Meester Sun zei: ‘Bij het optrekken door terrein met natuurlijke kloven, grafheuvels en de ruines van oude muren, kan het leger niet talmen.’[254]

(2)

孫子兵法曰：林木翳薈，草樹蒙籠。

In *Sun-tzu: De kunst van het oorlogvoeren* staat: ‘De wouden liggen dik en verward, de vegetatie is weelderig en overwoekerd.’[255]

(3)

孫子曰：故曰：深草蓊穢者，所以逃遁也；深谷險阻者，所以止禦車騎也；隘塞山林者，所以少擊衆也；沛澤杳冥者，所以匿其形也。

Meester Sun zei: ‘Daarom wordt gezegd: Terrein bedekt met dicht kreupelhout en weelderig struikgewas wordt gebruikt om te ontsnappen of om zich te verbergen; gronden die gekenmerkt worden door diepe dalen, bergpassen en natuurlijke hindernissen worden gebruikt om strijdwagens en bereden troepen af te houden; nauwe passen en bergwouden worden gebruikt door de weinigen om de velen aan te vallen; terrein bedekt met moerasbossen en duister struikgewas wordt gebruikt om de positie te verbergen.’[256]

(4)

孫子曰：凡地多陷曲，曰天井。

Meester Sun zei: ‘Laaglanden bedekt met moerassen en doolhoven worden natuurlijke bronnen genoemd.’[257]

4

De voorspellingen van Sun-tzu[258]

(1)

孫子占曰：三軍將行，其旌旗從容以向前，是爲天送，必亟擊之，得其大將。三軍將行，其旍旗墊然若雨，是爲天霑，其帥失。三軍將行，旍旗亂於上，東西南北，無所主方，其軍不還。三軍將陣，雨甚，是爲浴師，勿用陣戰。三軍將戰，有雲其上而赤，勿用陣，先陣戰者，莫復其跡。三軍方行，大風飄起於軍前，右周絶軍，其將亡，右周中其師，得糧。

In *De voorspellingen van Sun-tzu* staat: ‘Het gezamenlijke leger staat op het punt te vertrekken. Wanneer de vaandels en banieren worden ontvouwen, wapperen ze in de richting die het leger moet gaan. Dit betekent dat de hemel het op weg stuurt. Het moet snel toeslaan en de hoge commandant van de vijand gevangennemen.

Het gezamenlijke leger staat op het punt te vertrekken en de vaandels en banieren hangen erbij alsof ze doorweekt zijn van de regen. Dit betekent dat de hemel er een zondvloed over uitgestort heeft en dat de officieren verloren zullen zijn.

Het gezamenlijke leger staat op het punt te vertrekken en de vaandels en banieren wapperen aan hun stokken naar alle kanten, zonder in een bepaalde richting te waaien. Dit leger zal niet terugkeren.

Het gezamenlijke leger staat op het punt de gevechtsformatie aan te nemen, en de regen stort in stromen neer. Dit is een leger op drift. Het moet nooit in formatie ten strijde trekken.

Het gezamenlijke leger staat op het punt de strijd aan te binden. Wolken pakken zich samen met een vlammend rode kleur. Gebruik geen gevechtsformatie bij het treffen met de vijand. De eerste die zich in gevechtsformatie opstelt, zal niet op zijn schreden terugkeren.

Het gezamenlijke leger is zojuist vertrokken. Krachtige winden waaien voor de troepen. Als de wind naar rechts waait en de oprukkende strijdkrachten afsnijdt, zullen de legercommandanten ten onder gaan; als de winden naar rechts achter de troepen waaien, zal het leger proviand veroveren.’[259]

(2)

孫子稱司雲氣，非雲非煙非霧，形似禽獸，客吉，主人忌。

Meester Sun zei over de wolkachtige dampen die een situatie beheersen, dat ze noch wolken zijn, noch rook of mist. Als ze de vorm van vogels of dieren aannemen, is dat gunstig voor de agressor en een slecht teken voor de verdedigende krachten.[260]

5

Sun Wu spreekt over de ‘formatie van acht divisies’[261]

(1)

孫子八陣，有蘋車之乘。

De ‘formatie van acht divisies’ van Meester Sun omvat de gepantserde strijdwagens.[262]

(2)

孫子兵法曰：長陣爲甄。

In de *Sun-tzu: De kunst van het oorlogvoeren* staat: ‘De verspreid optrekkende strijdformatie stelt vliegende flankeenheden op.’[263]

(3)

八陣圖曰：以後爲前，以前爲後；四頭八尾，觸處爲首；敵衝其中，首尾俱救。

In de *Schema's van de opstelling van de acht divisies*[264] staat: 'Maak bij het opstellen in deze formatie van de achterhoede de frontlinie en van de frontlinie de achterhoede. Ze heeft vier hoofden en acht staarten, dus waar de vijand ook toeslaat, daar is haar hoofd. En als de vijand door de linies heen breekt, kunnen hoofd en staart de reddende hand bieden.'[265]

6

De klassieke tekst van de 32 verdedigingswallen[266]

移軍移旗，以順其意。銜枚而陣，分師而伏。後至先擊，以戰則克。

Hergroepeer het leger en verdeel de vlaggen opnieuw in antwoord op de bedoelingen van de vijand. Breng de troepen onder een dekmantel van stilte in hun strijdformatie en leg afdelingen in hinderlaag. Als de vijand als laatste op het slagveld arriveert, val dan als eerste aan. Als u deze gevechtsstrategie gebruikt, zult u hem verslaan.

7

Bamboestroken uit het gewest Ta-t’ung, uit de Han-dynastie[267]

(1)

孫子曰：夫十三篇……

Meester Sun zei: ‘Wat deze dertien hoofdstukken betreft …[268]

(2)

相勝奈何？孫子曰：

‘Hoe behalen we de overwinning?’ Meester Sun antwoordde: ‘…

(3)

軍鬭令 孫子曰：能當三□……

Geciteerd in *Gevechtsverordeningen* zegt Meester Sun: ‘Om in staat te zijn tegenover drie …’

(4)

合戰令孫子曰：戰貴齊成，以□□

Geciteerd in *Verordeningen voor het aangaan van de strijd met de vijand* zegt Meester Sun: ‘Loof op het slagveld gezamenlijke resultaten, daardoor …’

(5)

□令孫子曰：軍行患車䡈之，相……

Geciteerd in […] *Verordeningen* zegt Meester Sun: ‘Als het leger oprukt, let dan goed op indien de strijdwagens de gelederen verbreken en … elkaar …’

(6)

子曰：軍患陣不堅，陣不堅則前破，而□……

De Meester zei: ‘Let bij het opstellen van de troepen goed op als de formatie niet gesloten is, want als de formatie niet gesloten is, zal de frontlinie worden verbroken en …’

8

Diversen

(1)

孫子兵法曰：其鎮如岳，其渟如淵。

In de *Sun-tzu: De kunst van het oorlogvoeren* staat: ‘Stabiel is het als een bergtop, in rust is het als een diepe afgrond.’[269]

(2)

孫子曰：强弱長短雜用。

Meester Sun zei: ‘Zwak en sterk, kort en lang, worden tezamen vermengd in het benutten ervan.’[270]

(3)

又曰：遠則用弩，近則用兵，兵弩相解也。

[Meester Sun] vervolgde: ‘Op afstand gebruik uw kruisboog; dichtbij gebruik uw handwapens. Handwapens en kruisboog zijn van wederzijdse steun.’[271]

(4)

又曰：以步兵十人擊騎一匹。

[Meester Sun] vervolgde: ‘Gebruik een verhouding van tien infanteristen op elke bereden soldaat bij de aanval.’[272]

(5)

孫子曰：金城湯池而無粟者，太公、墨翟不能守之。

Meester Sun zei: ‘Een stad mag muren van ijzer hebben en omgeven zijn door grachten vol kokend water, maar als ze onvoldoende wordt bevoorraad, zou zelfs een Chiang T’ai-kung of een Mo Ti niet in staat zijn haar te verdedigen.’[273]

APPENDIX

Achtergronden van de opgravingen bij Yin-ch'üeh-shan

Lin-i is een stad op zo'n 140 km ten zuidwesten van Ch'ing-tao (Tsingtao) in de provincie Shantung. De berg, Meng-shan, bevindt zich aan de noordkant van Lin-i. Zuidelijk van de stad bevinden zich vlakke bouwlanden die van het noorden tot het zuiden worden doorsneden door de rivier de I. Lin-i ontleent zijn naam aan het feit dat de stad in het oosten de I 'ontmoet' *(lin).*

Volgens de heersende opvattingen behoorde Lin-i tot het zuidelijke deel van de staat Ch'i – de staat die Sun Pin diende als militair adviseur. De stad ligt ook dicht bij de grens van de staat Lu, het thuisland van Confucius. Op ongeveer een kilometer ten zuiden van de oude stadsmuur liggen twee heuvels die naar het oosten en het westen lopen. De oostelijke heuvel noemt men Chin-ch'üeh-shan (de berg van de Gouden Mus) en de westelijke heuvel Yin-ch'üeh-shan (de berg van de Zilveren Mus).

In april 1972 werden bij een bouwproject twee belangrijke vondsten bij Yin-ch'üeh-shan gedaan, die dateerden uit de Westelijke Han (202 v.C. 9 n.C.), genaamd Graf 1 en Graf 2. Ze werden opgegraven onder leiding van het provinciale museum van Shantung. Drie instituten stelden zich verantwoordelijk voor de vondst: het Instituut voor Wetenschappelijke Technologie voor het Behoud van Artefacten, het provinciale museum van Shantung en het museum van het Verboden Paleis. Van 1972 tot 1974 zette een groep deskundigen, onder wie Lo Fu-i, Ku T'ieh-fu en Wu Chiu-lung, zich aan de reconstructie van de teksten die in de graven waren gevonden.

In 1974 werden de voorlopige resultaten van de vondst gepubliceerd onder de naam van het Comité voor de Reconstructie van de Yin-ch’üeh-shan Han-dynastie Bamboestroken (hierna het Yin-ch’üeh-shan-comité). Het comité, dat zich in de eerste plaats richtte op de teksten van de *Sun-tzu* en de *Sun Pin*, voltooide een voorlopige bewerking met commentaar van alle stroken. De vertalingen in dit boek zijn gebaseerd op het nog steeds voortgaande onderzoek van dit comité.

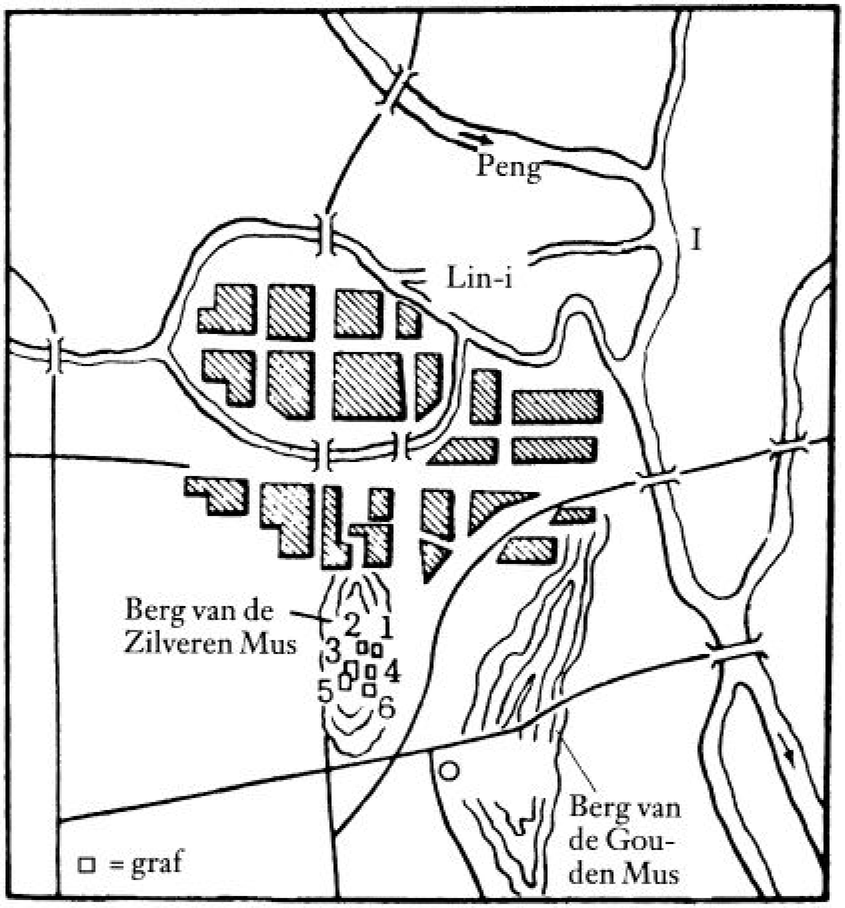

Het opgravingsterrein van Yin-ch’üeh-shan bij de stad Lin-i in de provincie Shantung

De crypten in beide graven zijn rechthoekige groeven die in de rotsen zijn uitgehakt. Graf 1, van noord naar zuid lopend, is 3,14 m lang en 2,26 m breed; Graf 2, eveneens van noord naar zuid lopend, is 2,91 m lang en 1,96 m breed. Graf 1 varieert in diepte van 2 tot 3 m, en Graf 2 is van 3,5 tot 4 m

diep. In de loop van de tijd is de bovenste deklaag van beide graven beschadigd en is er water binnengedrongen.

De graven zijn over de lengte in twee gedeelten verdeeld, het ene gedeelte als crypte die de kist bevat en het andere waarin zich de verschillende meebegraven eigendommen bevinden. De crypten zijn intact, en tussen de groeve en de houten kist bevindt zich een zeer fijne, grijsachtige klei. De omvang van de crypten in beide graven is ongeveer gelijk: Graf 1 is 2,64 m lang, 1,76 m breed en 1 m diep; Graf 2 is 2,41 m lang, 1,56 m breed en 0,88 m diep. In beide kisten bevinden zich restanten van skeletten die in zoverre zijn vergaan dat de sekse onmogelijk kan worden vastgesteld, maar lengte en richting van het lichaam kunnen worden onderscheiden. Beide graven bevatten een schat aan persoonlijke eigendommen (zie overzichtstekeningen).

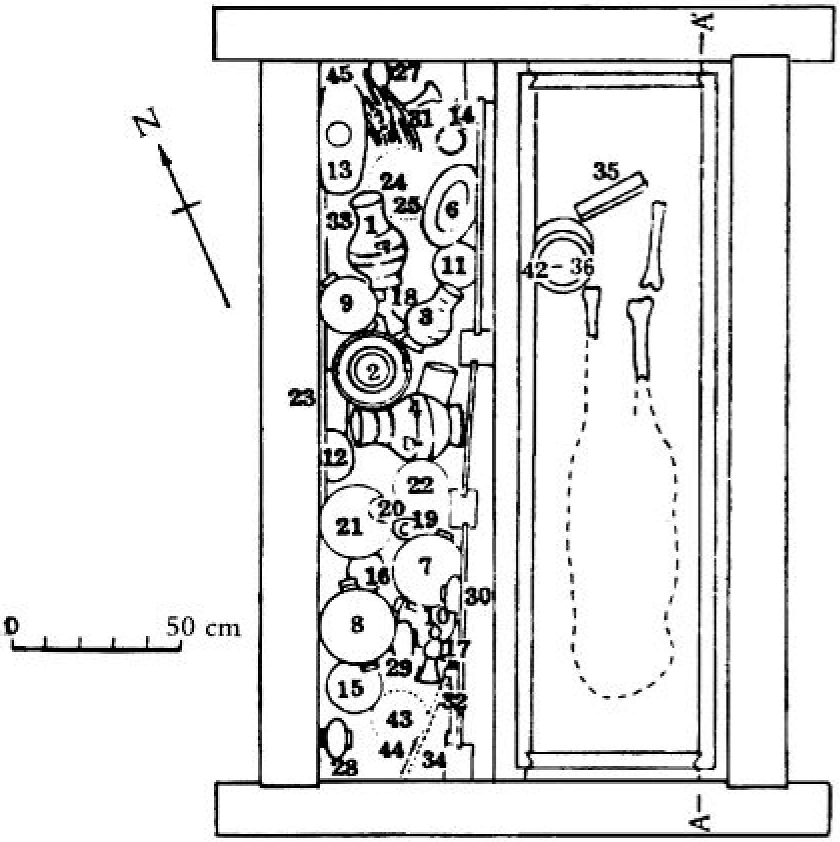
N
0
50 cm
A'
A
45
27
31
14
13
24
25
6
33
1
11
42 - 36
35
9
18
3
2
23
4
12
22
20
19
21
7
16
30
8
10
17
29
15
32
43
44
34
28

Overzichtstekening van Graf 1 bij Yin-ch'üeh-shan

1-4 aardewerken potten
5-6 aardewerken schotels
7-10 aardewerken driepoten
11-12 aardewerken doosjes
13 coconvormige aardewerken pot met vier poten
14-16 aardewerken kruiken
17-20 aardewerken beeldjes
21 aardewerken vat met deksel
22-23 aardewerken doosjes
24-25 gelakte schaal met kleurenversiering
26 wijnbokaal
27-30 gelakte oorvormige kopjes
31 houten vat
32 houten speelbord
33-34 houten stokjes
35 gelakte hoofdsteun
36 gelakte toiletdoos
37 ruwe houten kam
38-40 fijne houten kammen
41 kammenstandaard
42 bronzen spiegel
43 bamboemandje
44 kastanjes
45 35 *pan-liang*-muntstukken (halve taël)

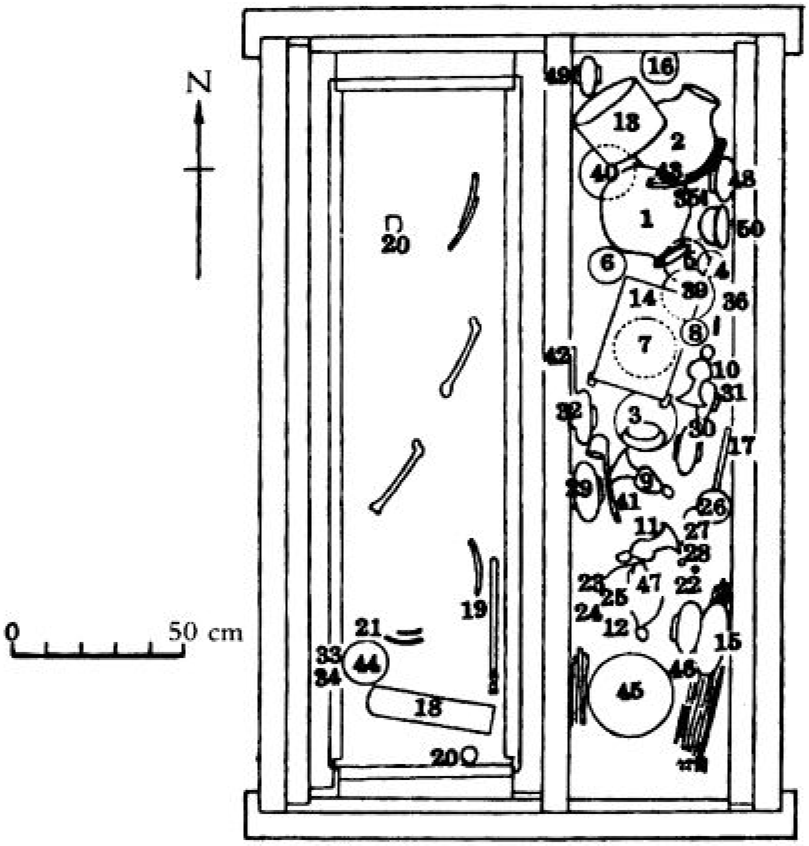
N
0
50 cm
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
36
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50

Overzichtstekening van Graf 2 bij Yin-ch'üeh-shan

1 aardewerken kruik met karakters
2 aardewerken kruik
3-4 aardewerken potten met gekleurde versiering
5-6 aardewerken doosjes met gekleurde versiering
7-8 aardewerken driepoten met gekleurde versiering
9-12 aardewerken beeldjes met gekleurde versiering
13 gelakte toiletdoos
14 gelakte buis
15 ovaal houten doosje
16 restanten van een houten uil
17 houten stok
18 houten hoofdsteun
19 houten handvat
20 klein gelakt doosje
21 bronzen spiegel
22-38 *pan-liang*-muntstukken (halve taël)
23-25 gelakte schotels met gekleurde versiering
26 klein gelakt bordje
27-32 gelakte oorvormige kopjes
33 ruwe houten kam
34 fijne houten kam
35-38 kleine houten hoofdjes
39-40 gelakte schotels
41 gelakte lepel
42 houten poortje
43 gebroken stukje van een gelakte ronde doos
44 gelakte toiletdoos
45 gelakte schotel

46-47 gelakte oorvormige kopjes met gekleurde versiering

48-49 gelakte oorvormige kopjes

50 bronzen pot

Het dateren van de graven en de identificatie van de begravenen

Er zijn diverse factoren die licht werpen op de belangrijkste vragen: wanneer en wie? Aan de hand van vorm, versiering en stijl van de vaten uit de graven en van de graven zelf, kunnen we afleiden dat ze dateren uit de vroege Westelijke Han. De aardewerken grafvaten dragen nog de kenmerken van de rituele vaten uit het tijdperk van de Oorlogvoerende Staten.

De 74 oude munten die in de graven werden gevonden, zijn belangrijke aanknopingspunten en stellen ons in staat een nadere schatting te doen over de data. Wu Chiu-lung veronderstelt dat deze munten zijn gebruikt om de dunne zijden koorden te verzwaren waarmee de bamboestroken bijeengebonden waren.[274] In Graf 1 werden 36 munten – 35 *pan-liang* (halve taël) en één *san-chu* (drie *chu*) gevonden. In Graf 2 werden 38 *panliang*-munten gevonden.

Volgens de 'Kronieken van Keizer Wu' in de *Geschiedenis van de Han-dynastie*,[275] werd de *san-chu* voor het eerst gemunt in 140 v.C. en kort daarna, in 136 v.C., afgeschaft. Daarom kon geen van de graven ouder zijn dan 140 v.C. En hoewel er zo veel *pan-liang*-munten in de graven werden gevonden, ontdekte men geen enkel *wu-chu*-muntstuk (vijf *chu*), gemunt onder Keizer Wu in 118 v.C. We mogen dus aannemen dat beide graven dateren uit een periode tussen 140 en 118 v.C. tijdens de Westelijke Hanheerschappij van Keizer Wu (reg. 141-86 v.C.)

Deze datum kan nog nauwkeuriger worden vastgesteld, in ieder geval wat Graf 2 betreft. Naast *de pan-liang*-munten werd een kalender gevonden, die begint in 134 v.C. en een tijdperk van dertien maanden beslaat. Dit beperkt de datum van Graf 2 tot 134-118 v.C.

Wat de identiteit betreft van hen die in deze graven werden begraven, op de bodem van twee gelakte kopjes uit Graf 1 zijn in schrijfschrift *(li-shu)* de

twee karakters *Ssu-ma* gegraveerd. Uit de vorm ervan kunnen we afleiden dat het niet de inscriptie is van de vakman die het vat maakte, maar veeleer de familienaam van de eigenaar die op een later tijdstip op het vat is gegraveerd. *Ssu-ma* is waarschijnlijk de naam van de begravene in Graf 1. *Ssu-ma* kan ook de officiële titel van deze persoon geweest zijn. De *Geschiedenis van de Han-dynastie* vermeldt dat 'de militaire school waarschijnlijk afstamt van de oude dienst voor militaire voorbereidingen, *Ssu-ma.*'[276] Volgens dezelfde bron bestond 'gedurende zeventig jaar vanaf het begin van de heerschappij van Keizer Wu' het gebruik 'de naam van iemands dienst als eigen familienaam aan te nemen'.[277] Gezien de verzameling specifiek militaire boeken die in het graf van deze persoon werd gevonden, neemt men aan dat de begravene of zijn familie deze militaire dienst als familienaam heeft aangenomen. Het is echter waarschijnlijker dat iemand zijn eigen naam en niet die van zijn dienst op een kopje gegraveerd heeft, en in die tijd was 'Ssu-ma' al een populaire achternaam geworden. Als 'Ssu-ma' de naam van de dienst van de begravene was, dan is het eveneens aannemelijk dat het zijn achternaam was.[278]

Grafgiften waren gewoonlijk dingen voor dagelijks gebruik of van enigerlei bijzondere waarde. Aan de hand van de grote verzameling militaire geschriften die in Graf 1 werden ontdekt, kunnen we aannemen dat de begravene iemand was die op de hoogte was van de kunst van het oorlogvoeren of op een of andere manier met de krijgsmacht verbonden was. Het ontbreken van wapens zou erop kunnen duiden dat de begravene niet actief bij het leger betrokken was.

Op de verwijding van de hals van een aardewerken kruik, gevonden in Graf 2, bevinden zich de vier karakters *Shao-shih shih tou* – 'tien kussen van de familie Shao'. Dit zou kunnen betekenen dat de begravene in Graf 2 de achternaam Shao had.[279]

Dit tamelijk beperkte bewijsmateriaal heeft tot de suggestie geleid dat de begravenen in de graven 1 en 2, respectievelijk gedateerd 140-118 v.C. en 134-118 v.C., man en vrouw waren, waarschijnlijk met de achternamen Ssu-ma en Shao. Hoewel het werkelijke tijdstip van de begrafenissen uit deze periode stamt, zijn de teksten waarschijnlijk al veel eerder gekopieerd.

De teksten waarmee wij ons bezighouden, werden ontdekt tussen het lakwerk, aardewerk en bronswerk, de munten en verschillende andere grafgiften. De bamboestroken die deze vroege documenten bevatten, werden in beide graven aangetroffen.

De eerste gepubliceerde verslagen

Na de oorspronkelijke vondst besteedde het Yin-ch'üeh-shan-comité ongeveer twee jaar aan onderzoek van de 4942 stroken en fragmenten, alvorens de voorlopige resultaten van het onderzoek bekend te maken in het februarinummer van 1974 van het academisch tijdschrift *Wen-wu (Culturele relikwieën).* Naast de gedeeltelijke teksten van de *Sun-tzu* en de *Sun Pin*, werden gedeelten van de volgende teksten voorlopig geïdentificeerd en gepubliceerd:[280]

1. *Zes strategieën (Liu-t'ao)* – afgebeeld in *Wen-wu (Culturele relikwieën* – hierna ww) 1974:2; transcriptie in ww 1977:2, pag. 21 e.v. – 54 gedeelten.
2. *Meester Wei-liao (Wei-liao-tzu)* – afgebeeld in ww 1972:2; transcriptie in ww 1974:2, pag. 30 e.v. – 36 gedeelten.
3. *Meester Kuan (Kuan-tzu)* – afgebeeld in ww 1974:2 en 1976:12; transcriptie in ww 1976:12, pag. 36 e.v. – 10 gedeelten.
4. *Meester Yen (Yen-tzu)* – afgebeeld in ww 1974:2 – 112 gedeelten.
5. *Meester Mo (Mo-tzu)* – afgebeeld in ww 1974:2 – 1 gedeelte (plus 42 bijkomende stukken die op verloren gegane hoofdstukken lijken).

Deze gedeeltelijke teksten lijken alle in meerdere of mindere mate over militaire aangelegenheden te gaan. Ander materiaal, dat vooral gaat over *yin-yang*-theorieën en voorspellingen, heeft ook in zekere zin te maken met militaire aangelegenheden. Verondersteld wordt dat dit materiaal gedeeltelijk voorspellende teksten bevat uit de verloren gegane *Verschillende voorspellingen van Sun-tzu: De kunst van het oorlogvoeren*,[281] of misschien verhandelingen over voorspellingen die oorspronkelijk behoorden bij de *Sun Pin: De kunst van het oorlogvoeren.* Dit materiaal omvat:

6. *Yin-Yang van Meester Ts'ao (Ts'ao-shih yin-yang)* – 24 stukken.
7. *Voorspellingen bij de windrichtingen (Feng-chiao-chan)* – 51 stukken.

8. *Profetieën en voortekens bij voorspellingen (Tsai-i-chan)* – 53 stukken.

9. Onbekende teksten over voorspellingen – 82 stukken.

Ook is er nog een veterinaire tekst over de fysionomische kenmerken van honden:

10. *Standaardwerk over het onderzoek van honden (Hsiang-kou-ching)* – 11 stukken.

In Graf 2 werd het oudste en meest volledige verslag met kalenderdata gevonden dat we tot nu toe hebben, en dat als zodanig een aanzienlijke waarde heeft voor het onderzoek naar de methoden voor het maken van kalenders in de oude tijd:

11. *Een verslag volgens de kalender over het eerste jaar van de yüan-kuang-regerinsgperiode van Keizer Wu van Han: 134 v.C. (Han Wu-ti yüan-kuang yüannien li-p'u)* – 32 stukken.

De waarschijnlijk belangrijkste en meest indrukwekkende teksten die werden ontdekt in Graf 1 zijn de aanvullende tekst van de bestaande *Sun-tzu: De kunst van het oorlogvoeren* en de gedeelten van de lang verloren gewaande *Sun Pin: De kunst van het oorlogvoeren.* De voorlopige beschrijving van dit materiaal in een verslag van het Yin-ch'üeh-shan-comité, gepubliceerd als *Yin-ch'ueh-shan Han-mu chu-chien* I in juli 1975[282] bevat de volgende informatie:

12. *Sun-tzu: De kunst van het oorlogvoeren (Sun-tzu ping-fa)* – 196 stukken: 11 complete, 122 gedeeltelijke stukken en 63 fragmenten; in totaal 3160 karakters. Fragmenten van alle dertien hoofdstukken van de standaardtekst zijn geïdentificeerd, tezamen met 68 stukken van wat waarschijnlijk 6 hiervoor onbekende hoofdstukken zijn.

13. *Sun Pin: De kunst van het oorlogvoeren (Sun Pin ping-fa)* – 364 stukken: 187 complete, 109 gedeeltelijke stukken en 68 fragmenten; in totaal 8700 karakters.

Als we er ter vergelijking van uitgaan dat de *Lao-tzu* een lengte heeft van ongeveer 5000 karakters en de dertien hoofdstukken van de *Sun-tzu* ongeveer 6000 karakters bevatten, dan kunnen we de aanvulling op de *Sun-*

tzu van meer dan 1200 karakters en de nieuw ontdekte *Sun Pin*, alhoewel deze bij de revisie is teruggebracht tot ongeveer de helft van de oorspronkelijke 8700 karakters, als substantiële documenten in aanmerking nemen.

Het bijgewerkte verslag van het Yin-ch'üeh-shan-comité is samengevat in de inleiding.

De bamboestrookmanuscripten en hun datering

In het oude China werden ‘boeken’ in het algemeen geschreven op bamboe, hout of zijde. Uit de overgeleverde klassieke verslagen mogen we afleiden dat bamboestroken reeds in gebruik waren tijdens de Shang-dynastie (traditioneel 1751-1112 v.C.). Het karakter *ts’e*, een symbool dat ‘rollen stroken’ verbeeldt, is vaak te zien op de inscripties op orakelbotten die stammen uit de Shang-dynastie.

Bepaalde materiële factoren hebben bijgedragen aan een situatie waarin, na tweeduizend jaar, deze stroken zijn ontdekt in een nog redelijk gemakkelijk te ontcijferen conditie. De stroken in deze graven werden tamelijk diep en buiten het bereik van zonlicht begraven, waardoor ze bewaard bleven bij een lage en betrekkelijk constante temperatuur. De graven zelf werden uitgehouwen in de rotsen vanaf de top naar beneden. Als gevolg daarvan konden ze betrekkelijk gemakkelijk goed worden afgesloten. De fijne, grijze kleverige klei moet hebben gediend als een betrekkelijk waterdichte afsluiting. De combinatie van deze factoren is zeker van invloed geweest op de conditie van de stroken. Toch zijn de stroken vaak ontkleurd geraakt door de lange tijd dat ze in het modderige water hebben gelegen dat in de loop van de tijd naar binnen is gelekt. Daardoor zijn ze ook heel broos geworden en vallen ze nu gemakkelijk uit elkaar.

De meeste stroken kwamen uit Graf 1. In het geheel werden meer dan 7500 stroken en fragmenten gevonden in de noordelijke hoek van de kuil met de grafgiften, tussen het lakwerk en het aardewerk. Er zijn er maar weinig heel; de meeste zijn fragmenten; veel ervan bevatten slechts een of twee karakters. Van de 7500 stroken bevatten er 4942 de kern van waaruit aan de gereconstrueerde teksten wordt gewerkt. Het geheel van de stroken is verdeeld in lange en korte stroken. De lange meten ongeveer 27,5 cm, waarbij de meeste een breedte hebben van 0,5 tot 0,7 cm, en een dikte van 0,1 tot 0,2 cm. Bijna alle teksten zijn gekopieerd op de lange stroken.

Alleen de voorspellende teksten lijken te zijn gevonden op de kortere stroken. Al de korte stroken zijn fragmentarisch, maar de geschatte lengte is ongeveer 18 cm, met een breedte van ongeveer 0,5 cm. De bamboestroken waren oorspronkelijk bijeengebonden in rollen of *ts'e* met koorden, die echter reeds lang geleden zijn weggerot en daardoor niet meer de volgorde konden bewaren toen de stroken werden ontdekt. De meeste lange stroken waren oorspronkelijk bijeengebonden met drie koorden, met koorden boven- en onderaan op ongeveer 2 cm van de boven- en onderkant, en een in het midden. De kortere stroken, en ook sommige lange, werden met slechts twee koorden bijeengehouden, met de koorden op ongeveer 2 cm van de uiteinden.

Graf 2 leverde een totaal aan 32 bamboestroken, die werden gevonden in de zuidoosthoek bij andere grafgiften. Deze stroken vormen het kalenderverslag over het eerste jaar van de *yüan-kuang*-regeringsperiode, het zevende jaar van Keizer Wu van de Han-dynastie (134 v.C.). Ze waren ongeveer 69 cm lang, 1 cm breed en 0,2 cm dik, en ze waren samengebonden met drie koorden.

De karakters op de stroken uit Graf 1 bestaan alle uit schrijfschrift *(li-shu)*, dat de standaardstijl was geworden met de vereniging van de Chinese staten onder de staat Ch'in in 221 v.C. Gezien het feit dat de stroken tot een vroege periode in de standaardisering van het schrijfschrift *(li-shu)* behoren, vormen ze een substantiële bron voor het onderzoek naar de ontwikkelingen in de samenstelling van karakters en schrijfstijl gedurende het proces van het omschakelen van de zegelstijl naar de schrijfstijl. Ze zijn geschreven met een penseel met zwarte inkt. Wat onmiddellijk opvalt is dat sommige karakters goed gevormd en symmetrisch zijn, terwijl andere wat ruwer zijn. Dit leidt ons tot de veronderstelling dat ze niet het product van één hand zijn. Omdat ze niet door één persoon of op één tijdstip zijn geschreven, is er enige variatie in de geschreven vorm van de karakters en in de lengte van de tekstregels.

De basiseenheid van de tekst wordt gevormd door het hoofdstuk *(p'ien)*. Sommige hoofdstuktitels zijn geschreven op de achterkant van de eerste stroken, sommige zijn op afzonderlijke stroken geschreven, en sommige zijn aan het eind van het hoofdstuk geschreven. Deze verscheidenheid kan worden verklaard als we de structuur van de klassieke Chinese 'rol', of *ts'e*,

begrijpen. Bij de meeste *ts'e* vormt de laatste strook de kern ervan, en de strook wordt vervolgens opgerold van links naar rechts (van het eind van de tekst naar het begin) met de karakters naar binnen om ze te beschermen. Als een *ts'e* eenmaal op deze manier was opgerold, kon de buitenkant van de eerste strook in de tekst worden gebruikt voor het vermelden van de titel van het eerste hoofdstuk op de rol om het opzoeken te vergemakkelijken.

In sommige gevallen bevat een rol alleen het ene hoofdstuk, met de titel op de buitenkant van de eerste strook. Maar als de rol meer dan één hoofdstuk bevatte, dan werd de titel van het eerste hoofdstuk van de rol op de buitenkant van de eerste strook geschreven, en de titels van de overige hoofdstukken werden dan op afzonderlijke stroken bij het begin van ieder hoofdstuk geschreven of aan het eind van de hoofdstukken. Verschillende kortere hoofdstukken van de gereconstrueerde Yin-ch'üeh-shan-bamboerollen hebben de titels zowel op de achterkant van de eerste strook als aan het eind, terwijl sommige andere de titel alleen maar aan het eind hebben. De eerste waren waarschijnlijk de eerste hoofdstukken op een rol, terwijl de andere hoofdstukken ergens binnen in de rol stonden.

Zo is er bijvoorbeeld op de stroken die de hoofdstukken 'De formatie van de acht divisies' en 'Terrein als rijkdom' bevatten een overeenkomst te zien in de vorm van de karakters en de lengte van de regels, hetgeen erop duidt dat ze tot dezelfde rol behoren. Maar het hoofdstuk 'De formatie van de acht divisies' heeft de titel zowel op de achterkant van de eerste strook als aan het eind van het hoofdstuk. Dit hoofdstuk was dan waarschijnlijk het eerste hoofdstuk van de rol. 'Terrein als rijkdom' heeft de titel aan het eind, maar niet op de achterkant van de eerste strook, en was daarom waarschijnlijk een hoofdstuk dat binnen de rol volgde op 'De formatie van de acht divisies'.

Op de Yin-ch'üeh-shan-rollen heeft geen enkel hoofdstuk dat een titel op een afzonderlijke rol heeft, de titel op de achterkant van de strook of aan het eind. Zo is het bijvoorbeeld met de fragmenten van de dertien hoofdstukken van *Gehoorzamen aan voorschriften (Shou-fa).* We mogen veronderstellen dat bij deze bamboestroken de hoofdstukken die hun titel op afzonderlijke stroken hebben en de hoofdstukken die deze op de achterkant van de eerste strook hebben, niet tot dezelfde rol behoorden.

Naast de bamboestroken die werden gevonden in Graf 1, werden verschillende houten strips aangetroffen die een soort opsomming van de titels lijken te bevatten. Zo'n houten strip werd waarschijnlijk aan de buitenkant van een rol bevestigd als inhoudsopgave.

Li Hsüeh-ch'in beschrijft vier houten strips met een opsomming van de hoofdstuktitels: strip 1 bevat de dertien kernhoofdstukken van *Sun-tzu: De kunst van het oorlogvoeren;* strip 2 bevat de dertien hoofdstukken van *Het gehoorzamen aan voorschriften en bevelen (Shou-fa shou-ling);* strip 4 bevat de *Yin-Yang van Meester Ts'ao (Ts'ao-shih yin-yang);* strip 3 bevat nog slechts enkele karakters, maar ten minste twee regels – 'Fatale zwakheden van de commandant' *(chiang-pai)* en 'Algemene vergissingen van de krijgsmacht' *(Ping chih heng-shih)* – lijken te verwijzen naar hoofdstukken die zijn opgenomen in het aanvullende deel II van *Sun Pin: De kunst van het oorlogvoeren.*[283] De stijl van de karakters komt overeen met die waarvan we met zekerheid kunnen stellen dat ze behoren tot de *Sun Pin.* Sommige andere titels op deze strip lijken te verwijzen naar verhandelingen over regeren. Dit sluit de mogelijkheid niet uit dat strip 3 oorspronkelijk deel uitmaakte van de inhoudsopgave van de *Sun Pin.* Li Hsüeh-ch'in merkt op dat de andere militaire teksten – *Sun-tzu, zes strategieën* en *Meester Wei-liao* – beide verhandelingen over regeren bevatten.[284] Maar het feit dat er geen volledige inhoudsopgave meer is van de *Sun Pin*, maakt het reconstrueren van deze tekst moeilijker.

NOTEN

Verwijzingen naar *Sun Pin: De kunst van het oorlogvoeren* zijn gebaseerd op de *Yin-ch'üeh-shan Han-mu chu-chien*-collectie I, samengesteld door Yin-ch'üeh-shan Han-mu chu-chien cheng-li hsiao-tsu (Comité voor de Reconstructie van de Yui-ch'üeh-shan Han-stroken) en gepubliceerd in 1985. Voor de hoofdstukken die oorspronkelijk waren opgenomen in de *Sun Pin*, maar die niet in de publicatie van 1985 werden opgenomen, verwijs ik naar de *Sun Pin ping-fa*, gepubliceerd door voornoemd comité in 1975.

1. De Chinese benaming voor China *chung-kuo*, vaak vertaald als 'Middelste Koninkrijk', stamt uit voorkeizerlijke tijden en verwijst naar een groot aantal 'centrale staten', en niet naar één verenigde politieke entiteit. Onze naam 'China' is naar verluidt ontleend aan de staat Ch'in, die de uiteindelijke overwinnaar was bij het vestigen van een verenigd keizerrijk in 221 v.C.
2. Zie voor een korte geschiedenis van de *Sun-tzu* in Europese talen Appendix III in Samuel B. Griffith (1963), '*Sun-tzu* in westerse talen'.
3. Ik handhaaf de onvertaalde titel *Lao-tzu* in het hele boek om twee redenen. Ten eerste vanwege de dubbelzinnigheid: het kan zowel worden vertaald door 'Meester Lao' als door 'de oude Meester'. In de tweede plaats vanwege de herkenningsfactor.
4. D.C. Lau (1982).
5. *Wen-wu (Culturele relikwieën)* 1981.8:11-13. Het Ting-hsien-graf nummer 40 uit de Han-dynastie heeft bamboestroken opgeleverd die ongeveer de helft van de overgeleverde *Analecta* bevatten. Hoewel de *Analecta* een van de eerste teksten was die zijn kanonieke vorm kreeg, waren er verschillende versies in omloop totdat het werk werd uitgegeven in zijn huidige vorm door Ho Yen (190-249 n.C.). Er wordt gezegd dat er enige belangrijke verschillen bestaan tussen de versie uit de Han-dynastie en onze huidige tekst. De indeling van passages komt vaak niet overeen, en als we rekening houden met grammaticale partikels, zijn er verschillen in bijna elke passage.
6. Het verslag in *Wen-wu (Culturele relikwieën)* 1981.8:11-12 over de *Meester Wen*, ontdekt in het graf van het district Ting, werpt belangrijk nieuw licht op de *Meester Wen.* Er zijn meerdere redenen om aan te nemen dat de Han-stroken gezaghebbender zijn dan de overgeleverde teksten. In de eerste plaats is er natuurlijk de onweerlegbare aanwezigheid in een graf uit de tijd van de Han-dynastie.

In de tweede plaats is de structuur van de tekst van de Han-stroken in overeenstemming met de *Meester Wen* zoals deze wordt beschreven in de bibliotheekcatalogus van het hof van de Han-dynastie. De *Geschiedenis van de Han-dynastie*, een catalogus van de keizerlijke bibliotheek die werd voltooid tijdens de eerste eeuw van onze jaartelling, vermeldt *'Meester Wen* in negen hoofdstukken' in het 'Overzicht van literaire werken' *(Yi-wen chih).* Er is een commentaar aan toegevoegd waarin Meester Wen wordt vermeld als een volgeling van Lao-tzu, die een tijdgenoot van Confucius was, en die werd geraadpleegd door koning P'ing van Chou. Sommige passages van de tekst van de Han-stroken komen wat inhoud betreft overeen met de overgeleverde *Meester Wen;* sommige ervan zijn volledig anders. Op de passages van de Han-stroken die corresponderen met de overgeleverde *Meester Wen*, is het optreden van 'Meester Wen' in de overgeleverde tekst gewijzigd in 'Lao-tzu', en is Meester Wen de volgeling geworden die de vragen stelt. Op de Hanstroken stelt koning P'ing de vragen en beantwoordt Meester Wen deze, hetgeen overeenstemt met de beschrijving in de *Geschiedenis van de Han-dynastie.*

Ten derde lijkt het waarschijnlijk dat de tekst Meester Wen als leraar noemt in plaats van als leerling.

De ontdekking van de *Meester Wen* in het graf in het district Ting geeft deze tekst niet alleen een nieuwe status als een onweerlegbaar klassiek werk, maar voegt bovendien nieuwe teksten toe die belangrijk zijn voor de geschiedenis van het oude Chinese denken.

7. Deskundigen hebben veel aandacht aan deze vier documenten besteed. Robin Yates werkt aan een geannoteerde vertaling, die ook in deze reeks zal verschijnen. Deze documenten zijn door huidige wetenschappers, met name door R.P. Peerenboom, gebruikt om een beschrijving te geven van 'Huang-Lao'-taoïsme, een specifieke mengeling van taoïstisch en legalistisch denken die opkwam in de vroege Han-dynastie. Deze verduidelijking is bijzonder belangrijk, omdat veel wetenschappers de 'Huang-Lao'-categorie nog steeds gebruiken als verzamelnaam voor alle filosofische werken uit de vroege Han-periode die naar het taoïsme verwijzen. Zie Peerenboom (1993).

8. Ik werk aan een geannoteerde vertaling van *Sun Pin: De kunst van het oorlogvoeren*, die eveneens in deze reeks zal verschijnen.

9. Wu Chiu-lung (1985):9.

10. Chang Chen-tse (1984): 12 (voorwoord).

11. Wu Chiu-lung (1985):13.

12. *Historische verslagen* (1959): hoofdstuk 65.

13. Zie *Intriges van de Oorlogvoerende Staten* (1920):4/6b; verg. Crump (1979):154; 7/8b, 380; en *Historische verslagen (1959):279*, 1845-1846, 1962, 2343, 2351, 3300.

14. Zie *Lü-shih ch'un-ch'iu* (1935):802.

15. *Geschiedenis van de Sui-dynastie* (1973):1012-1013.

16. Su Ch'in komt regelmatig voor op de lijst van burgers die hoge onderministers werden. Hoewel Su Ch'in regelmatig wordt genoemd in de *Historische verslagen* en in de *Intriges van de Oorlogvoerende Staten*, die verslag doen van gebeurtenissen in deze periode, is er veel gespeculeerd over de historische juistheid van deze verhalen. Zie J.I. Crump (1979):13-15. Zie voor traditionele opvattingen over data van Su Ch'in, Ch'ien Mu (1956):306, die, in navolging van Ssu-ma Ch'ien, stelt dat hij stierf in 321 v.C.

De ontdekking van de *Documenten van de strategen van de Oorlogvoerende Staten (Chan-kuo tsung-heng-chia shu) in* Graf 3 bij Ma-wang-tui in 1973 heeft ons tekstmateriaal geschonken dat niet beschikbaar was voor de vroegste historici van China, en dat deskundigen in staat stelt het

historische profiel van Su Ch'in aanmerkelijk te herzien, evenals de data over zijn leven. Deze tekst, daterend uit 195-188 v.C., werd aanvankelijk gezien als een versie van de *Intriges van de Oorlogvoerende Staten*, maar omdat de *Intriges van de Oorlogvoerende Staten* pas werd samengesteld door Liu Hsiang aan het eind van de 1e eeuw v.C., heeft verder onderzoek uitgewezen dat de *Documenten van de strategen van de Oorlogvoerende Staten* waren overgenomen uit ten minste drie onafhankelijke bronnen. Zie Blanford (1991):198n12. Dit werk bestaat uit 27 passages, waarvan er tien in een of andere vorm voorkomen in *Intriges van de Oorlogvoerende Staten* van Liu Hsiang en acht in de *Historische verslagen* van Ssu-ma Ch'ien. Als we de overlappingen tussen deze twee verslagen buiten beschouwing laten, zijn zestien passages nieuw.

In zijn artikel uit 1976, 'Waardevol materiaal, niet gezien door Ssu-ma Ch'ien', stelt T'ang Lan dat Ssu-ma Ch'ien nooit enig historisch materiaal uit de eerste hand heeft gezien dat verslag deed van de gedachten en ideeën van Su Ch'in, en als gevolg daarvan de volgorde van personen en gebeurtenissen verwarde, verschillende misvattingen over die gebeurtenissen in omloop bracht en zelfs bepaalde episodes verzon. Chronologisch verplaatste Ssu-ma Ch'ien de gebeurtenissen uit Ssu Ch'ins leven, die plaatsvonden aan het begin van de 3e eeuw v.C. achteloos naar het einde van de 4e eeuw v.C. Volgens T'ang Lan zijn de verhalen in de *Historische verslagen* over Ssu Ch'in eerder een historische roman dan een kroniek van gebeurtenissen. Het is duidelijk dat deze nieuw ontdekte documenten van onschatbare waarde zullen blijken bij het ordenen van de opeenvolging van gebeurtenissen tijdens de belangrijke periode, waarin het tijdperk van de Oorlogvoerende Staten zijn hoogtepunt bereikte, en ook bij het herwaarderen van de rol van Su Ch'in.

17. Samuel B. Griffith (1963):3-11.
18. Zie Joseph Needham et al. en Robert Yates (1994). Jerry Norman en Mei Tsu-lin (1976):293-294 pleiten voor een Australaziatische oorsprong van de kruisboog en het woord ervoor, *nu*, op taalkundige en historische grond. Volgens hen verkregen de Chinezen dit wapen van de proto-Tai en de Vietnamezen, ergens in de 3e of 4e eeuw v.C.
19. D.C. Lau (1982):134.
20. *Sun-tzu* 3:107.
21. Sun Pin (1985):50-51.
22. *Sun Pin* (1975):115-116, 'Mannelijke en vrouwelijke fortificaties'.
23. *Historische verslagen (1959):2161-2162.*
24. *Historische verslagen (1959):1466.*
25. Zie J.J.L. Duyvendak (1928).
26. Zie in het bijzonder hoofdstuk 10, 'De methode van oorlogvoeren'; eveneens hoofdstuk 11 en 12. Duyvendak (1928):244-252.
27. Zie John Knoblock (1990):211-234.
28. *Han Fei-tzu so-yin* (1982):49.12.25. Zie Burton Watson (1964):110.
29. Zie *Historische verslagen* (1964):2162.
30. Zie Li Ling (1983):552-553.
31. Pan Ku (1962):1731. De militaire schrijvers zijn ingedeeld bij de taoïstische school.
32. Zie John Fairbank in Frank A. Kierman, Jr. (1974):7; H.G. Creel (1970) hoofdstuk 10, in het bijzonder pag. 247-257.
33. Zie bijvoorbeeld *Analecta* 9/26,13/29,13/30 en 16/7.

34. Zie Mark Lewis (1990): hoofdstuk 2 en 3 voor een diepgaande verhandeling over deze veranderende situatie in het klassieke China.
35. Zie Lai Hai-tsung (1984) voor een verhandeling over de veranderende rol van de krijgsmacht in het vroege China.
36. Het begrip *shih*, vertaald als ‘strategisch voordeel’, kan bijvoorbeeld worden teruggevonden bij de legalistische, confucianistische en zelfs bij de taoïstische bronnen. Zie Roger T. Ames (1983): hoofdstuk 2.
37. Zie *Analecta* 2/12 en 13/23. Zie ook 1/12, 2/14 en 15/22. Een verklaring van deze passage is in wezen het centrale thema van Hall en Ames (1987), *Thinking Through Confucius.*
38. *Analecta* 15/29.
39. *De orde der dingen: een archeologie van de menselijke wetenschappen* van Michel Foucault is een bewust antwoord op de categorie van Borges. Zie Foucault (1973):xv.
40. *Analecta* 13/23.
41. Hsü Wei-yü (1935):540.
42. *Verhandelingen over de staten (Kuo-yü)* 16/4a-b.
43. Wing Tek Lum (1987):105.
44. Graham (1981):275.
45. Zie het essay van Paul Demiéville, ‘Filosofie en religie van Han tot Sui’ in Denis Twitchett en Michael Loewe (1986).
46. *Analecta* 19/21.
47. Zie John Fairbank (1987):83-94.
48. *Analecta* 2/1 en 15/5.
49. John Fairbank, ‘Introduction: Varieties of the Chinese Military Experience’ in Frank A. Kierman, Jr. (1974):8.
50. *Shih* wordt geschreven als chih in de oude teksten.
51. Zie voor een onderzoek van de latere politieke implicaties van dit begrip, Ames (1983): hoofdstuk 3 *passim.*
52. *Sun Pin* (1985):62-63.
53. *Sun-tzu* 5:116.
54. *Sun-tzu* 5:116.
55. *Sun-tzu* 1:100.
56. *Sun-tzu* 11:152.
57. Zie bijvoorbeeld *Lao-tzu* 36, 40, 50, 57 en 78. Deze zelfde opvatting over de aard van verandering is terug te vinden in zulke uiteenlopende werken als *Het boek der veranderingen* en het confucianistische *Analecta.*
58. *Sun Pin* (1975):121.
59. *Sun-tzu* 5:116.
60. *Sun Pin* (1975):121.
61. *Sun Pin* (1975):121.
62. *Sun Pin* (1975):121.
63. *Sun Pin* (1985):48. Zie ook *Sun-tzu* 6:122-123.
64. *Sun-tzu* 6:123.

65. *Sun Pin* (1975):122.
66. Zie Lau (1965):332-333 en Ames (1983):67.
67. *Sun-tzu* 6:121.
68. *Sun-tzu* 4:112.
69. *Sun-tzu* 6:121.
70. *Sun-tzu* 1:101.
71. *Meester van Huai Nan* (1968):15/8a-b.
72. *Sun-tzu* 6:122.
73. *Sun-tzu* 2:104.
74. *Sun-tzu* 12:157.
75. *Sun-tzu* 6:122.
76. *Sun-tzu* 2:103 -104.
77. *Sun Pin* (1985):58.
78. *Sun Pin* (1985):59.
79. *Sun Pin* (1985):48.
80. *Sun-tzu* 3:107.
81. *Sun Pin* (1985):59.
82. *Sun-tzu* 1:99.
83. *Sun-tzu* 3:107-108.
84. *Sun-tzu* 4:111.
85. *Sun-tzu* 6:119.
86. *Sun-tzu* 8:130.
87. *Sun-tzu* 11:149.
88. *Sun-tzu* 6:121.
89. *Sun-tzu* 2:103.
90. *Sun Pin* (1985):48.
91. *Sun-tzu* 10:144.
92. *Sun-tzu* 1:99. Zie ook *Sun-tzu* III:2:2, p. 213.
93. *Sun-tzu* 3:108.
94. *Sun-tzu* 2:105.
95. *Sun-tzu* 3:109. Vergelijk *Sun Pin* (1985):58.

Er zijn vijf voorwaarden die de overwinning altijd verzekeren: volledig vertrouwen hebben in de vorst en het hebben van volledig gezag over het leger zal tot de overwinning leiden; …

96. *Sun-tzu* 8:129.
97. *Sun-tzu* 10:144.
98. *Sun-tzu* 13:163.
99. *Sun-tzu* 6:121.
100. *Sun-tzu* 13:161.
101. *Sun-tzu* 5:116.
102. *Sun-tzu* 13:161.
103. *Sun-tzu* 13:163.

104. *Sun-tzu* 3:107.

105. *Sun-tzu* 3:107.

106. *Sun-tzu* 4:112.

107. *Sun-tzu* 4:111.

108. *Sun-tzu* 1:101.

109. Zie D.C. Lau (1965):331-332.

110. *Sun-tzu* 8:129.

111. *Sun-tzu* 6:121.

112. *Sun-tzu* 6:122.

113. *Sun-tzu* 1:100.

114. *Sun-tzu* 3:109.

115. De hoofdbetekenis van het karakter *ping*, hier vertaald als 'oorlog', is 'wapens'. In ruimere zin betekent het in verschillende contexten 'soldaten', 'leger' en 'oorlog' zelf.

116. De tekst van de Han-stroken heeft hier een aanvullende zin: Gehoorzamen aan of veronachtzamen van deze voorwaarden zal de militaire zege bepalen.

117. Ik ben Wu Chiu-lung gevolgd in het toevoegen van deze zin uit de Han-stroken.

118. *Chiang* kan beter worden gelezen als 'commandant' dan als een partikel dat op de toekomstige tijd duidt. Een alternatieve vertaling zou dan als volgt kunnen zijn:

    Als een commandant mijn beoordelingen ter harte neemt, dan betekent het een zekere overwinning als men hem aanstelt. Houd hem. Als een commandant mijn beoordelingen niet ter harte neemt, betekent zijn aanstelling een zekere nederlaag. Ontsla hem.

119. Ik heb deze passage overgenomen uit het commentaar van D.C. Lau op de vertaling van Samuel B. Griffith. Lau (1965):1332 benadrukt dat de sleutel tot het begrijpen van deze passage *suan* is: 'tellers of, nauwkeuriger gezegd, telstokjes die worden gebruikt om aantallen te bepalen … Bij de laatste telling wordt het aantal stokjes opgeteld, en voor de partij die de meeste stokjes heeft gewonnen, wordt de overwinning voorspeld.'

120. Het karakter *fan*, gewoonlijk vertaald als 'in het algemeen' of 'globaal genomen', wordt hier en elders in de tekst zo opgevat dat deze vorm van inleiding behandeld wordt als hoofdstuktitel. Zie D.C. Lau (1965):323-324.

121. Duizend *li* komt neer op enkele honderden kilometers.

122. Ik lees *ku* hier – vaak verklarend vertaald als 'daarom' – als markering van een passage. Dit is een bekend gebruik van *ku* in het klassieke woordgebruik, en het is gevaarlijk als we ons bepalen tot een formulaire vertaling die een lineaire gevolgtrekking suggereert waar er geen is.

123. Er is een dubbelzinnigheid in deze passage. D.C. Lau (1965):334-335 gebruikt eigentijdse teksten om een overtuigend argument te formuleren dat *ch'üan* zoals het voorkomt in *ch'üan kuo* en de andere parallelle tweetermen, een formele uitdrukking is met de betekenis 'om intact te houden'. Ik heb zijn lezing van deze passage gevolgd. De meer gebruikelijke interpretatie zou zijn:

    Het is het beste om de staat van de vijand intact te houden; het vernietigen van de staat van de vijand is slechts een tweede keuze. Het is het beste om het leger, het bataljon, de compagnie of een vijfmanseenheid intact te houden; het vernietigen van het leger, het bataljon, de compagnie of de vijfmanseenheid is slechts een tweede keuze.

    Mark Lewis (1990):116 heeft deze lezing. Een andere mogelijke lezing zou zijn:

Het is het beste om een staat intact te houden, en het is slechts een tweede keuze om deze te vernietigen; het is het beste om een leger, bataljon, compagnie of vijfmanseenheid intact te houden, en slechts een tweede keuze deze te vernietigen.

124. Ik volg D.C. Lau (1965):334-335 in zijn lezing van *ch'üan* hier als formele uitdrukking.

125. Ik volg de argumenten van Wu Chiu-lung et al. (1990):42 bij het verwisselen van deze twee zinsdelen, die oorspronkelijk als volgt luidden: … indien dubbel, verdeel hem; als u en uw vijand evenwaardig zijn, wees dan in staat om de strijd met hem aan te binden …

126. Veel commentatoren herzien de grammatica hier op vindingrijke manieren om tot de volgende alternatieve lezing te komen: Daarom, als een kleine strijdmacht niet meer doet dan zich ingraven, zal ze krijgsgevangen genomen worden door een grotere vijand … Ik heb gekozen voor een meer letterlijke vertaling die volkomen logisch lijkt.

127. Mark Lewis (1990):109 ziet deze beschermer als 'de paal die aan de zijde van de strijdwagen is bevestigd om deze voor omvallen te behoeden'.

128. Zie noot 122 wat *ku* als markering betreft.

129. Verschillende teksten hebben 'zal in ieder gevecht worden verslagen', maar zowel het rijm als de betekenis doet de voorkeur geven aan 'loopt gevaar *(tai)*' boven 'verslagen worden *(pai)'.*

130. Zie D.C Lau (1965):332-333 voor een verhandeling over de verschillende betekenissen van *hsing*, hier vertaald als 'strategische posities'. Zie ook Ames (1983): hoofdstuk 3 voor een verhandeling over de relatie tussen *hsing* en *shih*, 'strategisch voordeel/politiek machtsmiddel'.

131. Vergelijk de *Meester van Huai Nan* (1968):15/14a.

132. Veel commentatoren hebben een alternatieve lezing van deze passage: 'Hij die niet kan winnen, gaat in de verdediging; hij die kan winnen, valt aan.'

133. Ik volg hier de volgorde van de woorden op de Han-stroken. Alle overgeleverde teksten hebben een alternatieve lezing: Als iemand een defensieve houding aanneemt, is dat omdat zijn kracht onvoldoende is; als iemand in de aanval gaat, is dat omdat zijn kracht meer dan genoeg is.

Beide versies zijn steekhoudend. De versie van de Han-stroken is bekend uit de geschiedenis van de Han-dynastie: zie bijvoorbeeld de *Geschiedenis van de Han-dynastie*, Pan Ku (1962):2981, en de *Geschiedenis van de late Han-dynastie*, Fan Yeh et al. (1965):650. Maar de versie die we vinden in de overgeleverde teksten komt ook voor in de *Geschiedenis van de late Han-dynastie*, Fan Yeh et al. (1965):2305, en het commentaar van Ts'ao Ts'ao (155-200) op de *Sun-tzu* is gebaseerd op de overgeleverde versie van de tekst. Het lijkt erop dat de verandering in de overlevering van de *Sun-tzu* reeds heeft plaatsgevonden in de late Han-dynastie. Zie Yin-ch'üeh-shan-comité (1985):8n7.

134. Ik volg hier de versie van de Han-stroken. De Sung-bewerking luidt: Daarom, in de strijd levert de zege voor de deskundige geen reputatie op van wijsheid en evenmin de erkenning van moed.

135. Zie noot 122 voor *ku* als markering.

136. Vergelijk de *Meester van Huai Non* (1968):15/6b.

137. De 'weg' wordt in de *Sun-tzu* 1:99 op de volgende wijze omschreven:

De weg *(tao)* is dat wat het denken van de mensen in overeenstemming brengt met hun superieuren. Dan kunt u ze de dood in sturen of laten leven, en ze zullen in geen van beide gevallen zorgen hebben. 'Voorschriften' wordt ook in hetzelfde hoofdstuk 1:99 omschreven: En de voorschriften omvatten organisatorische doeltreffendheid, een hiërarchische lijn en een structuur voor logistieke steun.

138. Ik volg hier de versie van de Han-stroken. Dit wordt gesteund door *Lao-tzu* 47 en *Kuan-tzu* 2:75-130. De alternatieve lezing is: '… en is daardoor in staat gedragslijnen te formuleren die de

uitkomst van de oorlog bepalen.’

139. Het is moeilijk zeker te zijn over deze klassieke maten vanwege regionale en in tijd verschillende afwijkingen, maar de eenheden waarnaar in deze passage wordt verwezen geven een verschil aan van 600 op 1.

140. De tekst van de Han-stroken heeft twee exemplaren van dit hoofdstuk die, beide in een verschillend handschrift geschreven, kunnen worden onderscheiden als tekst ‘A’ en ‘B’. Ik volg hier zowel de ‘A’- als de ‘B’-versie door de zinsnede ‘het zegevierende leger’ uit de overgeleverde teksten te vervangen door ‘het leger dat het gewicht van de zege aan zijn zijde heeft’. Vergelijk de *Meester van Huai Nan* (1968):15/11b.

141. Deze passage luidt letterlijk:

… het is het verdelen en het tellen van de aantallen die het leiden van veel soldaten hetzelfde maken als het leiden van weinig soldaten.

142. De uitdrukking is hier letterlijk ‘vormen en namen’ in plaats van ‘vlaggen en vaandels’. Ik volg Robin Yates (1988):220-222, die zijn bewijsvoering baseert op de volgende passage die hij vertaald heeft uit de *Mo-tzu.*

De standaardmethode/-procedure voor zich verdedigende steden is: Maak grijsgroene vlaggen voor hout; maak rode vlaggen voor vuren; maak gele vlaggen voor brandhout en brandstof; maak witte vlaggen voor stenen; maak zwarte vlaggen voor water; maak bamboevlaggen voor voedsel; maak grijze haviksvlaggen voor soldaten die vechten tot de dood; maak tijgervlaggen voor machtige krijgers; maak dubbele konijnenvlaggen voor dappere [?] soldaten; maak jeugdvlaggen voor veertienjarige jongens; maak toeslaande pijlvlaggen voor vrouwen; maak hondenvlaggen voor kruisbogen; maak bosvlaggen voor *ch’i*-hellebaarden; maak vedervlaggen voor zwaarden en schilden; maak drakenvlaggen voor wagens; maak vogelvlaggen voor de cavalerie. In het algemeen, wanneer de naam van de vlag die u zoekt niet in het boek voorkomt, gebruik dan in alle gevallen zijn vorm en naam om [de afbeelding op de vlag] te maken.

Zie ook Robin Yates (1980):387-390.

Yates stelt op overtuigende wijze dat veel uitdrukkingen als ‘vormen en namen *(hsing-ming)*’ die tot centrale politieke begrippen zouden worden in de 4e en 3e eeuw v.C., voortkwamen uit de vaak meer concrete militaire terminologie uit de voorafgaande eeuwen. ‘Vormen en namen’ ging in de latere legalistische doctrine ‘verantwoordelijkheid’ betekenen, waarbij het werkelijke handelen werd afgewogen tegen wat vooraf als resultaat was toegezegd. Ik heb hetzelfde verband gelegd tussen de militaire terminologie en het latere politieke vocabulaire met betrekking tot ‘strategisch voordeel *(shih)’* – zie Ames (1983):65-107.

143. Ik volg hier de tekst van de Han-stroken, die de verklarende verbetering bevestigt.

144. Deze begrippen worden gewoonlijk vertaald als ‘geregeld’ en ‘ongeregeld’, maar dat maakt hun samenhang niet duidelijk. In militaire taal geven ‘geregeld’ en ‘ongeregeld’ een onderscheid aan tussen ‘geregelde troepen’ en ‘ongeregelde milities’. Het onderscheid ligt hier tussen wat door de vijand kan worden verwacht en wat hem overrompelt – het verrassingselement. Van belang is dat het daarnaast een ‘regulaire’ actie is die een vijand verrast die guerrillatactieken gebruikt.

145. De versie van de Han-stroken heeft ‘rivieren en zeeën’, waar de Sung-tekst ‘rivieren en stromen’ heeft. Het is door hun stromen dat rivieren en zeeën onuitputtelijk zijn.

146. Alle overgeleverde teksten hebben ‘als het gaan rond een ring zonder begin of einde’, maar dit lijkt een latere correctie in te houden.

147. Ik volg Wu Chiu-hing et al. (1990):75 in deze lezing. De alternatieve, meer gebruikelijke versie is:

… dat de snelheid van een roofvogel zijn prooi zelfs in stukken kan slaan, komt door zijn keuze van het juiste moment.

148. Ik volg hier de tekst van de Han-stroken. Het alternatief is 'Hij tart de vijand …'

149. Ik houd het *ku* aan het begin van deze passage aan als markering van de passage. Zie noot 122.

150. Vergelijk de *Meester van Huai Nan* (1968):15:11b.

151. Ik volg Yang Ping-an (1985):73-75 en Wu Chiu-lung et al. (1990):85 bij de reconstructie van deze passage op basis van de Han-stroken, de overgeleverde tekst en de encyclopedische werken. Deze lezing is beter verenigbaar met de contextuele eisen. D.C. Lau (1965):321 pleitte voorafgaand aan de vondst van de Han-tekst voor de ongecorrigeerde overgeleverde tekst, die vertaald luidt:

Zodoende in staat zijn om een goed uitgeruste vijand af te matten, er een uit te hongeren die goed bevoorraad is, en een vijand in beweging te brengen door via gebieden te bewegen waar de vijand niet komt en naar plaatsen te gaan waar hij u niet zou vermoeden.

152. Vergelijk *Sun Pin* (1985):51.

153. Vergelijk de *Meester van Huai Nan* (1968):15/15a, en *Lao-tzu* 68.

154. De volgorde van deze passage is omgedraaid en enigszins vergaan in de Han-stroken. Yang Ping-an (1985):79 stelt dat in de eigen wereld van Sun Wu, zijn staat Wu ten opzichte van Ch'u en Yüeh kon worden beschreven als klein en zwak.

155. Ik volg hier de versie van de Han-stroken. De meeste andere bewerkingen luiden: 'wat hebben zij daaraan bij het vaststellen van de uitkomst?'

156. De Han-stroken hebben hier geen *ku*, dat gewoonlijk vertaald wordt als 'daarom'. Maar ook al zouden we het handhaven, dan functioneert het alleen maar als markering van de passage.

157. Ik volg hier de tekst van de Han-stroken. De Sung-editie heeft:

… zoals het de aard *(hsing)* van het water is om hoge gronden te vermijden en naar het laagste punt te stromen, zo moet men bij de strategische opstelling *(hsing)* van troepen de sterke punten van de vijand vermijden en toeslaan waar hij zwak is.

158. Ik volg hier de redactie van de Han-stroken. Veel traditionele teksten hebben:

Zodoende heeft een leger geen constante strategische voordelen *(shih);* water neemt geen constante vorm *(hsing)* aan.

Deze verandering is waarschijnlijk aangebracht om het karakter *heng* (hier vertaald als 'onveranderlijk') te vermijden, omdat dat de naam was die aan keizer Wen van de Han (reg. 179-157 v.C.) was gegeven en derhalve taboe was. De vermelding van *heng* in de Han-stroken zou kunnen betekenen dat de tekst was gekopieerd voordat keizer Wen op de troon kwam, hoewel tijdens de Westelijke Han het taboe op de naam van de keizer niet altijd nauwkeurig in acht werd genomen.

159. De tekst van de Han-stroken heeft:

In staat te zijn zichzelf te transformeren in overeenstemming met de vijand wordt ondoorgrondelijk genoemd.

Ik vertaal *shen* – 'spiritueel, godgelijk, goddelijk' – hier als 'ondoorgrondelijk', en ik ontleen deze betekenis aan de *Chou I (Boek der veranderingen)* (1978):41/*hsi shang*/5*:* 'Wat niet kan worden omvat door *yin* en *yang* wordt *shen* genoemd.'

160. De tekst van de Han-stroken wordt afgesloten met een ronde stip, met daarnaast twee toegevoegde karakters: *shen yao* – 'de hoofdzaken van ondoorgrondelijkheid'. Dit zou een

alternatieve hoofdstuktitel kunnen zijn, of mogelijk de samenvatting van een lezer van de inhoud van het hoofdstuk.

161. Ik lees hier *ku* als markering van een passage. Zie noot 122.

162. Deze passage lijkt niet op zijn plaats. Yang Ping-an veronderstelt dat ze bij het volgende hoofdstuk hoort en hier per ongeluk tussengevoegd is. Dezelfde passage komt ook weer voor in *Sun-tzu* 11:154, waar ze ook niet in de context lijkt te passen.

163. Een alternatieve versie voor deze zinsnede is: Gebruik vlaggen en vaandels om uw aantallen te verdelen …

164. Hoewel deze zinsnede hier niet op haar plaats lijkt, wordt de locatie ervan bevestigd door de tekst van de Han-stroken.

165. De redactie van de Han-stroken begint deze passage met ‘om deze reden’, waar de meeste versies dat niet doen. De meeste commentatoren gebruiken deze uitdrukking *chün cheng* om te verwijzen naar een verloren gegane tekst, getiteld *Het Boek van militaire gedragslijnen*, die overeenkomt met een tekst genaamd *Militaire annalen (chün chih)*, aangehaald in de *Tso-chuan* (hertog Hsi 28 en hertog Hsüan 12).

166. Ik heb de argumenten gevolgd van het Yin-ch’üeh-shan-comité (1985):16 bij het handhaven van de volgorde van de tekst van de Han-stroken voor het herschikken van deze passage, waarbij ik deze zin hier invoeg in plaats van een paar regels verder, zoals ze in de overgeleverde teksten is geplaatst.

167. Op basis van de tekst van de Han-stroken heb ik hier en verder *jen* vervangen door ‘de manschappen’ *(min)*.

168. De *Meester van Huai Nan* (1968):15/9b-10a bevat een overeenkomstige passage:

Zodoende maakt de kundige commandant bij het inzetten van zijn troepen deze één van geest en verenigt hun kracht, zodat de moedigen niet alleen zullen moeten oprukken en de lafaards niet alleen zullen terugtrekken.

169. Ik lees hier *ku* als markering van de passage. Zie noot 122. Verschillende bewerkingen laten het helemaal weg.

170. Yang Ping-an interpreteert de metafoor van de ‘dag’ hier om te verwijzen naar de voortgang van de strijd. Daarom zou zijn lezing zijn:

… bij het begin van de strijd is het moreel van de vijand hoog; als de strijd doorgaat begint het te verzwakken; tegen het einde van de strijd is het verdwenen.

De interpretatie van de tekst van D.C. Lau is overtuigend. Zie Lau (l965):321-322.

171. Deze vermelding van het aantal karakters staat op de laatste strook. De Sung-editie heeft in totaal 477 karakters, wat dus dit aantal zeer dicht benadert.

172. Dit hoofdstuk heeft de letterlijke titel ‘Negen variabelen *(chiu pien)*’. Onder commentatoren is gediscussieerd over de vraag of het aantal ‘negen’ wel of niet letterlijk moet worden opgevat, omdat deze passage tien variabelen lijkt te bevatten. Sommigen veronderstellen dat ‘negen’, als het grootste eentallige cijfer in deze tekst, moet worden opgevat als ‘alle mogelijkheden’. Ik neem ‘negen’ letterlijk. Het hoofdstuk [‘Vier variabelen’], dat ontdekt werd bij Yin-ch’üeh-shan is een commentaar bij dit hoofdstuk. Na te hebben uitgeweid over vier variabelen, zegt het:

… als de opdrachten van de vorst in strijd zijn met deze vier variabelen, gehoorzaam ze dan niet.

Hiermee sluit het dit samenvattende gebod uit van de opsomming van vier. Als wij hier hetzelfde doen en de zinsnede ‘opdrachten van de vorst die niet moeten worden gehoorzaamd’

als samenvattend gebod zien, dan komen we op het aantal van negen. Andere voorbeelden van dit gebruik zijn 'negen hemels *(chiu t'ien)*' en 'negen terreinsoorten *(chiu ti)*'.

173. De openingspassage van hoofdstuk 7 is identiek, en commentatoren veronderstellen dat ze abusievelijk hier is tussengevoegd bij het kopiëren. De ongebruikelijke bondigheid van dit hoofdstuk duidt waarschijnlijk op een belangrijk tekstueel probleem.

174. Deze terreinsoort, *yi ti*, wordt omschreven in de *Sun-tzu* 11:147.

175. Deze terreinsoort, *ch'ü ti*, wordt omschreven in de *Sun-tzu* 11:147. Zie D.C. Lau (1965):328 voor een verhandeling over deze passage.

176. Deze terreinsoort, *ch'üeh ti*, wordt omschreven in de *Sun-tzu* 11:153. Zie D.C. Lau (1985):327-328.

177. De terreinsoort die *wei ti* wordt genoemd, wordt omschreven in de *Sun-tzu* 11:147.

178. Deze terreinsoort, *szu ti*, wordt omschreven in de *Sun-tzu* 11:147-149. Zie D.C. Lau (1965):328.

179. In het hoofdstuk ['Vier variabelen'] uit de vondst bij Yin-ch'üeh-shan wordt dit nader omschreven. Zie deel III:2 pag. 175, tweede alinea.

180. Nader omschreven in het hoofdstuk ['Vier variabelen']. Zie deel III:2 pag. 175, derde alinea.

181. Nader omschreven in het hoofdstuk ['Vier variabelen']. Zie deel III:2 pag. 175-176, te beginnen bij: 'Dat er ommuurde steden zijn …'

182. Nader omschreven in het hoofdstuk ['Vier variabelen']. Zie deel III:2 pag. 176, vanaf: 'Dat er gebied is …'

183. Nader omschreven in het hoofdstuk ['Vier variabelen']. Zie deel III:2 pag. 176, laatste alinea.

184. Het is niet duidelijk wat de 'vijf voordelen' zijn, hoewel er driftig over wordt gespeculeerd dat ze verwijzen naar vijf variabelen die aan het begin van dit hoofdstuk werden opgesomd. De beknoptheid van dit hoofdstuk doet veronderstellen dat er veel van de oorspronkelijke tekst verloren is gegaan, en daarmee waarschijnlijk ook een meer omvattende verklaring.

185. Ik lees hier *ku* als markering van de passage. Zie noot 122.

186. Ik lees hier *ku* als markering van de passage. Zie noot 122.

187. Deze passage is problematisch. Ik volg met deze lezing de meeste commentaren. Alternatieve interpretaties van deze passage zijn: (1) 'beklim geen hoge grond die alleen staat' (omdat men dan kan worden omsingeld), en (2) 'daal liever af dan te klimmen om de strijd met de vijand aan te binden'.

188. Veel commentatoren lezen dit eenvoudig als 'lage grond voor u en hoge grond achter u', en hoewel dit in het algemeen juist is, is het ook een versimpeling van deze zienswijze. Als je positie de vijand dwingt om bergachtig terrein achter zich te hebben, breng je hem daarmee in het nadeel door zijn terugweg af te snijden. Als je achter je een uitgang hebt die gemakkelijk kan worden verdedigd als je moet terugtrekken, dan geef je jezelf daarmee een voordeel achter je.

189. Deze passage luidt letterlijk 'de vier keizers', maar de verwijzing was onduidelijk in de legende waarmee de Gele Keizer, de symbolische voorvader van de Han-volkeren, werd omgeven. Commentatoren hebben verondersteld dat 'vier keizers' zou moeten worden gelezen als 'vier streken' of 'vier legers'. Maar in het nieuw ontdekte hoofdstuk, 'De Gele Keizer valt de Rode Keizer aan', staat:

[in het zuiden viel hij de Rode Keizer aan] … in het oosten viel hij de [Groene] Keizer aan … in het westen viel hij de Witte Keizer aan … in het noorden viel hij de Zwarte Keizer aan … en na het verslaan van de vier keizers regeerde hij over alles onder de hemel.

Dus ‘de vier keizers’ is geen fout, maar verwijst waarschijnlijk naar de voorvaderen van de volkeren die het gebied in elk van de vier windrichtingen bezetten.

Vergelijk een verhaal over deze gevechten dat wordt toegeschreven aan Chiang-tzu in de *T’ai-p’ing yü-lan* (1963):79/369-370.

190. Hoewel deze passage hier niet op haar plaats lijkt, komt ze hier voor in de tekst van de Han-stroken. Verschillende commentatoren veronderstellen dat ze hier abusievelijk is tussengevoegd vanuit de passage aan het begin van dit hoofdstuk bij de beschrijving van het ‘opstellen van het leger als het zich bij water bevindt’.

191. Vergelijk *Sun Pin* (1985):61.

192. Een populaire versie van deze zinsnede luidt ‘als hij geen verdrag heeft maar toch vrede nastreeft’, maar het lijkt onnodig naar vrede te streven als er reeds een verdrag gesloten was.

193. De Sung-tekst heeft ‘militaire voertuigen’ in plaats van ‘troepen’, maar ik volg hier de tekst van de Han-stroken.

194. Zie noot 122.

195. Vergelijk *Sun Pin* (1985):51.

196. Ik volg Sun Hsing-yen (1965) in het corrigeren van deze passage voor het rijm. De ongecorrigeerde tekst luidt:

Ken de natuurlijke voorwaarden, ken de grond, en de overwinningen zullen onuitputtelijk zijn.

197. Ik vertrouw hier op D.C. Lau (1965):321.

198. Ik volg hier de Han-stroken door ‘zijn troepen’ weg te laten, waardoor het patroon van de berijmde zinnen van vier karakters wordt gehandhaafd.

199. Ts’ao Kuei was een inwoner van Lu die er in 681 v.C., met ware doodsverachting, in slaagde landen te heroveren die aan de staat Ch’i verloren waren door hertog Huan van Ch’i gevangen te nemen en hem het mes op de keel te zetten. Chuan Chu was een misdadiger in de staat Wu die de gewisheid van zijn eigen dood verachtte om koning Liao van Wu in 515 v.C. van het leven te beroven. Deze verhalen worden verteld in *Historische verslagen* (1959):2515-2518.

200. In de overgeleverde teksten wordt de berg Heng geschreven als berg Ch’ang. Maar op de Han-stroken staat *heng*, zodat *ch’ang* waarschijnlijk *heng* verving om de naam die de keizer had gekregen te vermijden, in dit geval keizer Wen van de Han (reg. 179-157 v.C.). Zie noot 158.

201. Zie *Intriges van de Oorlogvoerende Staten* (1920):7/33b; vergelijk Crump (1979):412-413.

202. Deze passage duidt erop dat de commandant maatregelen als het vastbinden van de benen van de paarden en het niet uitrusten van de strijdwagens neemt om zijn troepen te laten zien dat er geen terugweg is en zijn besluit duidelijk te maken om tot de dood door te vechten.

203. Een gebruikelijke alternatieve lezing voor deze dubbelzinnige zin is: Het principe van het benutten van het terrein is het nuttig kunnen inzetten van zowel uw stoottroepen als uw zwakkere troepen. Dat wil zeggen dat een commandant zijn effectiviteit kan maximaliseren door de kwaliteit van zijn troepen af te stemmen op de mogelijkheden van het terrein.

204. De overgeleverde teksten hebben ‘de vijand [letterlijk: ‘anderen’ *(jen)*] in het duister houden’, maar ik volg hier de tekst van de Han-stroken, die zegt: ‘mensen *(min)* in het duister houden’. Het kan zijn dat klerken in deze passage deze vervanging hebben toegepast om de persoonlijke naam van Li Shih-min te vermijden, de eerste keizer van de T’ang.

205. De meeste overgeleverde teksten hebben hier nog een zin aan toegevoegd:

Hij steekt zijn boten in brand en breekt zijn kookpotten.

Ik volg de tekst van de Han-stroken, die dit weglaat.

206. De versie van de Han-stroken luidt: ‘Op betwist terrein zou ik hun niet toestaan te verblijven.’

207. De versie van de Han-stroken luidt: ‘… op tussenliggend terrein zou ik me verzekeren van mijn bondgenoten.’

208. De versie van de Han-stroken luidt: ‘… op een strategisch vitaal knelpunt zou ik bijzondere aandacht schenken aan betrouwbaarheid.’

209. De versie van de Han-stroken luidt: ‘… op kritiek terrein zou ik onze achterste divisies tot spoed aanzetten.’

210. De versie van de Han-stroken luidt: ‘Daarom is de psychologie van de [feodale] vorsten: …’

211. Ik behandel hier *shih ku* – gewoonlijk ‘om deze reden’ – als markering van de passage. Zie noot 122.

212. Deze passage staat bijna letterlijk zo in hoofdstuk 7:126, maar lijkt daar net zo min op zijn plaats als hier.

213. Ik volg de tekst van de Han-stroken in het omdraaien van de volgorde van hegemoon en koning om te herstellen wat een bekende klassieke uitdrukking is.

214. Ik volg hier de versie van de tekst van de Han-stroken, die meer in overeenstemming lijkt te zijn met de volgende passage. De overgeleverde tekst luidt: ‘… laat hen de buit binnenhalen, maar onthul de gevaren niet.’

215. Er is een alternatieve interpretatie van deze passage, maar deze is niet in overeenstemming met de zinsbouw van de tekst: Daarom ligt de kwestie van het voeren van oorlog in het voorwendsel zich aan te passen aan de bedoelingen van de vijand.

216. De tekst is op dit punt volledig doorgerot, en elke vertaling kan niet meer dan hypothetisch zijn.

217. Ik volg hier de versie van de Han-stroken, die in de tweede zin ‘brandstof’ herhaalt in plaats van ‘rook’ of ‘vonken’.

218. De Wanmand (vier sterren), de Muur (twee sterren), de Vleugels (22 sterren) en de Strijdwagenhoogte (vier sterren), zijn vier van de 28 samenstellingen die ‘maanhuizen’ *(hsiu)* worden genoemd, equatoriale indelingen die segmenten vormen van de hemelse sfeer. Zie Needham (1970):229-283.

219. Yang Ping-an (1986):192 doet de aanbeveling deze tekst gecorrigeerd als volgt te lezen:

Als de wind op de dag waait, ga dan door; als hij ’s nachts waait, ga dan niet door.

Volgens hem is de ongecorrigeerde interpretatie van deze passage niet in overeenstemming met wat volgt.

220. Zie noot 122.

221. Yang Ping-an (1986):193 stelt een correctie voor die de parallelle structuur zou versterken:

Water kan worden gebruikt om de vijand de pas af te snijden;

Vuur kan worden gebruikt om hem van zijn voorraden te beroven.

222. Vergelijk *Lao-tzu* 68.

223. Zie noot 122.

224. Ik volg de overeenkomstige passage in *Lao-tzu* bij de interpretatie van deze passage.

225. Ik heb dit gecorrigeerd aan de hand van de tekst van de Han-stroken. In de overgeleverde Sung-tekst staat:

Daarom, in de operaties van de gecombineerde strijdkrachten, zou niemand directer toegang moeten hebben dan spionnen, …

226. Ik volg hier Yang Ping-an, maar de meer bekende lezing van de traditionele commentatoren luidt:

Het is noodzakelijk de agenten van de vijand op te sporen die gezonden zijn om ons te bespioneren, voor hen te zorgen met royale omkoopsommen en hun een plek te verschaffen waar ze kunnen wonen.

227. Dezelfde passage in de Han-stroken kan als volgt worden gereconstrueerd:

[De opkomst van de] Yin (Shang)-dynastie [*was te danken aan Yi Yin*], die het huis Hsia diende; de opkomst van de Chou-dynastie was te danken aan Lü Ya, die *[in het huis van Shang]* diende; [*de opkomst van de staat …*] was te danken aan commandant Pi, die de staat Hsing diende; de opkomst van de staat Yen was te danken aan Su Ch'in, die de staat Ch'i diende. Daarom zijn alleen die vooruitziende vorsten en hun vooraanstaande [*commandanten die de intelligentste mensen als hun spionnen kunnen krijgen, bestemd om grootse dingen te bereiken.*]

Geïmpliceerd wordt hier dat Yi Yin een minister was van Chieh, de klassieke diabolische laatste vorst van de Hsia, en troepen aanvoerde tegen de koning om T'ang op de troon te krijgen, de eerste vorst van de Shang-dynastie. Lü Ya was een minister van de eveneens kwaadaardige Chou, de laatste heerser van de Shang-dynastie, die zijn vorst versloeg en de Chou-dynastie vestigde. Dit zijn voorbeelden van historische figuren die, doordat zij over informatie beschikten van binnenuit, met succes de macht in het centrum omver konden werpen.

De vermelding hier van Su Ch'in, een historische figuur die vele generaties na Sun Wu leefde, brengt ons bij het probleem van de datering van de *Sun-tzu*. Zie ook noot 16.

228. Ik heb het Yin-ch'üeh-shan-comité (1985) gevolgd in de volgorde van deze aanvullende hoofdstukken.

229. 'Zes commandanten' duidt op de zes hoge ministers van Chin: Han, Chao, Wei, Fan, Chung-hang en Chih-po.

230. De *yüan* en de *chen* zijn klassieke landmaten. Het gaat er hier om dat de pachtvoorwaarden van een commandant als heerser omgekeerd evenredig waren aan de belastingen die zijn volk betaalde. Iedere huishouding kreeg een vast stuk land toegewezen, en de commandant wiens 'vierkante voet' de kleinste was, kon de meeste belastingen incasseren. Fan en Chung-hang belastten hun volk met 150 procent van het belastingtarief van Chao.

231. Dit gedeelte gaat uitvoerig in op vier van de in hoofdstuk 8 beschreven negen variabelen. Zie noot 172, waarin een mogelijke verklaring wordt gegeven van het feit waarom vijf situaties 'vier variabelen' worden genoemd.

232. Deze passage is niet duidelijk op de Han-stroken, en de reconstructie van het Yin-ch'üeh-shan-comité is niet meer dan een veronderstelling. Als de sterkte van een leger onvoldoende is, lijkt het maar al te duidelijk dat belegering als strategie moet worden uitgesloten.

233. Zie de verwijzing naar de aanval van de Gele Keizer op de Vier Keizers in hoofdstuk 9. Dit fragmentarische hoofdstuk lijkt een later commentaar op 'De opstelling van het leger'.

234. In andere bronnen wordt het slagveld 'de velden van de Pan-bronnen' genoemd. Zie bijvoorbeeld Ssu-ma Ch'ien (1959):3.

235. De terminologie in dit hoofdstuk is enigszins duister. Sommige commentatoren veronderstellen dat in deze passage een terminologie wordt gebruikt die verband houdt met de voorspellingen van de Yin-yang Vijf Fasen-school, die verrees onder Tsou Yen (ca. 305-240 v.C.) – 'rechts/links', *yin/yang*, 'voorwaarts/achterwaarts', 'zich schikken/zich verzetten'. Volgens deze school worden alle natuurlijke verschijnselen en gebeurtenissen in de processen van de wereld bepaald door de plaats die ze innemen met betrekking tot de veranderende voorwaarden van hun

context. De beschrijving van de veroveringen van de Gele Keizer lijkt ook te verwijzen naar de ‘vijf processen’ *(wu hsing)*, De *Meester Han Fei* 19.1.43 verwijst nogal ongeduldig naar dergelijke opvattingen:

Daarom wordt gezegd: Goden en geesten raadplegen op de schilden van schildpadden schenkt u niet de overwinning; uw positie ‘rechts of links’, ‘voorwaarts of achterwaarts’ berekenen zal de strijd niet beslissen. Er bestaat geen grotere stompzinnigheid dan toch te vertrouwen op dergelijke factoren, ondanks hun irrelevantie.

De *Meester Wei-liao* (1977):1-4 bevat een overeenkomstige opmerking: Meester Wei-liao antwoordde: ‘Dat de Gele Keizer zijn troepen uitzond om de oproerkraaiers te straffen en zijn edelmoedigheid toonde in zijn zorg voor het volk, had niets te maken met het berekenen van de gunstige en ongunstige dagen, de *yin*-en-*yang*-verhoudingen of zijn relatieve richting zoals beschreven in de *Hemelse almanak.* De Gele Keizer was de Gele Keizer vanwege zijn vermogen mensen te gebruiken, en niets anders.’ Maar in de *Historische verslagen* (1959):2617 staat de volgende verwijzing naar het praktisch voordeel behalen uit het terrein:

De kunst van het oorlogvoeren doet de aanbeveling dat de rechterflank van het leger de bergen en heuvels in de rug moet hebben, en dat de linkerflank water en moeraslanden voor zich moet hebben.

De beschrijving in de *Historische verslagen* is duidelijk in overeenstemming met de taal in hoofdstuk 9, dat de voordelen beschrijft van het in de rug hebben van de rechterflank van hoge gronden en het aan de zonzijde blijven. Het verwijst ook expliciet naar de overwinning van de Gele Keizer over de vier windstreken. Daarenboven is de *Sun-tzu* duidelijk praktisch van toon en staat zij afwijzend tegenover helderziende ‘onthullingen’. In hoofdstuk 13 staat onomwonden:

Daarom is de reden dat de vooruitziende vorst en zijn hoogste commandant de vijand bij iedere beweging verslaan en successen behalen die ver buiten het bereik van het gewone volk liggen, voorkennis. Een dergelijke voorkennis kan niet worden verkregen van spoken en geesten, niet worden gekend door vergelijking met voorbije gebeurtenissen, of worden geverifieerd door astrologische berekeningen. Ze moet van mensen komen – mensen die de situatie van de vijand kennen.

Als we volhouden dat de terminologie hier de invloed van een Yin-yang Vijf Fasen-school weergeeft, zou dit betekenen dat niet alleen dit fragmentarische commentaar, maar alle dertien hoofdstukken van de *Sun-tzu* zelf van een betrekkelijk laat tijdstip zijn.

236. Van de fragmenten die aan dit hoofdstuk worden toegeschreven, heb ik met het nodige voorbehoud die stroken vertaald die ons aanvullend materiaal verschaffen.

237. Vergelijk hoofdstuk 9:135 en de *Sun Pin* (1985):61. ‘Het natuurlijke vangnet is dicht bos en kreupelhout, de natuurlijke put is een kokerravijn, en de natuurlijke gevangenis is terrein dat aan alle zijden ingesloten is.’

238. Dit komt overeen met een passage in hoofdstuk 11:153: ‘De negen terreinsoorten’.

239. Ik volg de volgorde van de Yin-ch’üeh-shan-editie van 1985. Zie Hattori Chiharu (1987) voor een herziene ordening van deze stroken. Ik heb deze resterende fragmenten met enig voorbehoud vertaald, waar ze de inhoud voor ons aanvullen – bijvoorbeeld de expliciete verwijzingen naar de tekst van ‘de dertien hoofdstukken’.

240. Ik heb de reconstructie gevolgd van Hattori Chiharu (1987) bij het tussenvoegen van deze passage uit de resterende fragmenten op deze plaats in de tekst.

241. Zie noot 240.

242. Deze acht passages zijn gereconstrueerd uit traktaat 159 van een encyclopedisch werk uit de T'ang-dynastie, de *T'ung-tien*, samengesteld door Tu Yu (735-812). Zie *T'ung-tien* (1988):4076-4079.

243. De tekst van de *T'ung-tien* (1988):4076 bevat niet het eerste gedeelte van deze paragraaf. Deze is samengesteld op basis van het (Sung) Ho Yen-hsicommentaar. Zie Sun Hsing-yen (1965):226.

244. Zie het commentaar van K'ung Ying-ta (574-648), (1931):57/4a, op *Tso-chuan* (hertog Ai 1).

245. Zie de *Ch'ien-fu-lun* (1928):5/8b (advies aan de commandant) van Wang Fu (76-157). Het is moeilijk te onderscheiden wat geciteerd wordt uit de *Sun-tzu* en wat het eigen commentaar van Wang Fu is. De eerste zin voegt een karaktertrek ('respect') van de commandant toe aan een lijst van de oorspronkelijke tekst van dertien hoofdstukken, die in hoofdstuk 1:103 gevonden werd. Maar wat op deze zin volgt lijkt de eigen uitleg van Wang Fu te zijn.

246. Zie het commentaar van Li Shan (d.689) op de *Wen-hsüan* (1931):9/97.

247. Zie *Pei-t'ang shu-ch'ao* 115/2a.

248. Deze titel komt niet voor in een van de vroege hofcatalogi, en is derhalve waarschijnlijk een apocriefe tekst uit een latere periode.

249. Zie *Pei-t'ang shu-ch'ao* 115/3a.

250. Deze titel komt niet voor in een van de vroege hofcatalogi, en is derhalve waarschijnlijk een apocriefe tekst uit een latere periode. Pi I-hsün (1937):10 stelt dat in latere tijden vele afstammelingen van Sun Wu over militaire aangelegenheden schreven. Dit werk zou het product van een van hen kunnen zijn.

251. Zie *Pei-t'ang shu-ch'ao* 116/1a.

252. Zie *T'ai-p'ing yü-lan* (1963):273/4b. Vergelijk het overzicht van de karaktertrekken in hoofdstuk 1:99.

253. Geciteerd in Yang Ping-an (1986):216.

254. Geciteerd in Huang K'uei (1989):251. In *Sun-tzu* 9:135 wordt gezegd: '[bij] het naderen van … natuurlijke engten moet men dergelijke plekken met spoed verlaten. Ga er niet naartoe. Door op afstand ervan te blijven kunnen we de vijand in de richting ervan manoeuvreren; door ze voor ons te houden, kunnen we de vijand zo manoeuvreren dat hij ze in de rug krijgt.'

255. Zie het commentaar van Li Shan op *Wen-hsüan* (1931):3/89. Zie ook *Sun-tzu* 9:135.

256. Zie *T'ung-tien* (1988):4074.

257. In hoofdstuk 9:135 staat: 'Bij het naderen … natuurlijke putten … verlaat dergelijke plaatsen met spoed.' Deze passage wordt geciteerd in Pi I-hsün (1937):8 als afkomstig uit de *T'ai-p'ing yü-lan.*

258. In de hofcatalogus van de *Geschiedenis van de Sui*-dynastie staat een lemma: *'De verschillende voorspellingen van Sun-tzu* in vier rollen.' *Sun-tzu* 11:151 verwerpt voorspelling nadrukkelijk als een positieve bron van militaire inlichtingen: 'verbied praatjes over voortekens en maak een einde aan geruchten, en zelfs tot de dood zullen zij niet terugtrekken.' Dit maakt elke rechtstreekse verwijzing naar dit werk problematisch.

259. Zie *T'ai-p'ing yü-lan* (1963):328/3b.

260. Zie *T'ai-p'ing yü-lan* (1963):8/7a.

261. *Sun Pin* (1985):60 beschrijft deze opstelling in een hoofdstuk getiteld 'De formatie van de acht divisies':

Meester Sun Pin zei: 'Wanneer u de formatie van de acht divisies voor gevechtsoperaties opstelt, neem dan alle voordelen die het terrein biedt in acht, en pas de formatie aan deze voorwaarden

aan. Verdeel uw hoofdmacht in drieën, waarbij elk van deze detachementen een bewakingskorps heeft en iedere bewaking versterkingen heeft in de rug. Ze mogen alle slechts op bevel bewegen. Breng één detachement in de strijd, terwijl u de andere twee in reserve houdt. Gebruik één detachement om de vijand daadwerkelijk aan te vallen en de andere twee om uw winst te consolideren. Zet daar waar de vijand zwak en gedesorganiseerd is, uw elitetroepen als eerste in om een snel voordeel te behalen. Maar zet daar waar hij sterk is en een goed gesloten formatie heeft, uw zwakkere troepen als eerste in om hem te provoceren. Verdeel de strijdwagens en cavalerie die in de strijd zullen worden gebruikt in drie detachementen: een op iedere flank en een in de achterhoede. Maak op vlakke en gemakkelijke grond meer gebruik van de strijdwagens; gebruik op ruwer terrein meer cavalerie; gebruik op terrein dat zeer steil is en aan beide zijden gesloten meer kruisboogschutters. Rekening houdend met zowel het ruwe als het gemakkelijke terrein, moet u onderscheid maken tussen veilige grond en terrein dat geen uitweg biedt. En u moet de veilige grond zelf bezetten, terwijl u de vijand daar aanvalt waar hij geen uitweg heeft.'

262. Pi I-hsün (1937):9 schrijft deze passage ten onrechte toe aan het commentaar van Cheng Hsüan (127-200 n.C.) op de *Chou-li.* Ik weet niet waar hij dat gevonden heeft. Dergelijke strijdwagens gebruikten schermen om de inzittenden te verbergen en hen te beschermen tegen pijlen en andere projectielen.

263. Zie het commentaar van Li Shan op de *Wen-hsüan* (1931):9/93.

264. Het commentaar op de hofcatalogus van de *Geschiedenis van de Sui-dynastie (Sui-shu)* (1973):1012 vermeldt dat de *Tekeningen van de formatie van de acht divisies van Sun-tzu* op één rol verloren is gegaan.

265. Deze passage wordt geciteerd in het commentaar van Chang Yü op hoofdstuk 11 van de Sung-editie van *Sun-tzu met elf commentaren (Shih-i chia chu Sun-tzu)* (1978):274.

266. Er wordt geen vermelding van deze tekst gemaakt in de hofcatalogi voor de *Vroegere geschiedenis van de T'ang-dynastie* waaruit misschien het tijdstip van de oorsprong kan worden afgeleid.

267. Naast de stroken uit de Han-dynastie die in de graven van Yin-ch'üeh-shan werden gevonden, werd een andere bundel stroken, afkomstig uit de late westelijke Han-dynastie in 197 ontdekt in Graf 115 van de familie Sun in het district Ta-t'ung van de provincie Ch'ing-hai, vermeld in de *Wen-wu (Culturele relikwieën)* (1981) no. 2. Op zes stroken staat 'Meester Sun', hetgeen zou kunnen duiden op verwantschap met de *Sun-tzu.*

268. Dit komt overeen met de overgeleverde tekst van 'de dertien hoofdstukken', waar zowel op de Han-stroken van Yin-ch'üeh-shan als in de *Historische verslagen* melding van wordt gemaakt.

269. Zie het commentaar van Li Shan bij de *Wen-hsüan* (1931):9/99. Het komt overeen met *Sun-tzu*, hoofdstuk 7:126, alinea 3.

270. Geciteerd uit de *Tung-tien* in Pi I-hsun(1937):9.

271. Geciteerd uit de *Tung-tien* in Pi I-hsun (1937):9.

272. Geciteerd uit de *Tung-tien* in Pi I-hsun (1937):9.

273. Zie *Feng-su t'ung-yi* (1980):403. Als 'Meester Sun' hier verwijst naar Sun Wu, is het vermelden van Mo Ti (Meester Mo) een anachronisme, dat het verband tussen deze passage en de historische Sun Wu verdacht maakt.

274. Zie Wu Chiu-lung (1985):12.

275. *Geschiedenis van de Han-dynastie (Han-shu)* (1962):156, 1164.

276. *Geschiedenis van de Han-dynastie (Han-shu)* (1962):1762.

277. *Geschiedenis van de Han-dynastie (Han-shu)* (1962):1135-1136.

278. Ik ben mijn collega Tao Tien-yi dankbaar voor zijn hulp bij het overwegen hiervan.

279. Zie Lo Fu-i (1974):35.

280. Vergelijk Michael Loewe (1977).

281. Zie *Geschiedenis van de Sui-dynastie* (1973):1013.

282. Yin-ch'üeh-shan Han-mu chu-chien cheng-li hsiao-tsu (1975b).

283. Bij de eerste samenstelling van de vondst bij Yin-ch'üeh-shan in 1975, werd de *Sun Pin* in dertien hoofdstukken gereconstrueerd. Na nog eens tien jaar onderzoek heroverwoog het comité in zijn publicatie van 1985 deze benadering, en bracht het aantal hoofdstukken van de oorspronkelijke dertig terug tot vijftien. Door toevoeging van een nieuw hoofdstuk werden het er in totaal zestien. De vijftien hoofdstukken die in de publicatie van 1985 werden weggelaten, kunnen als 'aanvullend' worden beschouwd.

284. Zie het voorwoord van Li Hsüeh-ch'in bij Li Chung (1990):4.

BIBLIOGRAFIE VAN AANGEHAALDE WERKEN

Ames, Roger T. *The Art of Rulership: A Study in Ancient Chinese Political Thought.* Honolulu: University of Hawaii Press, 1983.

Blanford, Yumiko F. 'A Textual Approach to *Zhanguo zonghengjia shu:* Methods of Determining the Proximate Original Word among Variants' in *Early China* 16, 1991.

Calthrop, Captain E.F. *The Book of War.* Londen: John Murray, 1908.

Carson, Michael F. (samenstelling). A Concordance to Lü-shih ch'un-ch'iu, 2 delen. San Francisco: Chinese Materials Center, Inc., 1985.

Chan-kuo-ts'e. Peking: Shang-wu shu-chü. Ssu-pu ts'ung-k'an-editie, 1920.

Chang Chen-tse. *Sun Pin ping-fa chiao-li.* Peking: Chuang-hua shu-chü, 1984.

Chang-sun Wu-chi (d. 659), (samenstelling). *Geschiedenis van de Sui-dynastie (Sui-shu),* Peking: Chung-hua shu-chü, 1973.

Ch'i Kuang. *Sun Wu ping-fa chu-shih,* Peking: Pei-ching ku-chi ch'u-pan-she, 1988.

Ch'ien Mu. *Hsien-Ch'in chu-tzu hsi nien* (herziene editie). Hongkong: Hongkong University Press, 1956.

Chih Wei-ch'eng (red.) *Sun-tzu ping-fa shih-cheng.* Peking: Chung-kuo shu-tien, 1988.

Chou I (Boek der veranderingen). Herdruk van Harvard-Yenching Institute Sinological Index Series. Taipei: Nan-yü ch'u-pan-she, 1978.

Chu Chun. *Sun-tzu ping-fa shih-yi.* Peking: Hai-ch'ao ch'u-pan-she, 1988.

Cleary, Thomas. *The Art of War: Sun-tzu.* Boston, Shambhala, 1988.

Creel, H.G. *The Origins of Statecraft in China,* deel 1. Chicago: Chicago University Press, 1970.

Crump, James (vert.). *Chan-kuo ts'e* [*Intrigues of the Warring States*].San Francisco: Chinese Materials Center, Inc. Tweede herziene editie, 1979.

Duyvendak, J.J.L. (vert.) *The Book of Lord Shang.* Londen: Arthur Probsthain, 1928.

Fairbank, John. *China Watch.* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1987.

Fan Yeh et al. (samenstelling), *Hou-Han-shu (Geschiedenis van de late Han-dynastie).* Peking: Chung-hua shu-chü, 1965.

Foucault, Michel. *The Order of Things: An Archeology of the Human Sciences.* New York: Vintage Books, 1973.

Fu Chen-lun. *Sun Pin ping-fa shih-chu.* Ssu-ch'uan: Pa-shu shu-she, 1986.

Giles, Lionel. *Sun Tzu on the Art of War.* Londen: Luzac & Co., 1910.

Graham, A.C. *Chuang-tzu: The Inner Chapters.* Londen: George Allen & Unwin, 1981.

Griffith, Samuel B. *Sun Tzu: The Art of War.* Oxford: Oxford University Press, 1963.

Guisso, Richard W., en Stanley Johannesen (red.) *Women in China: Current Directions in Historical Scholarship.* Youngstown, NY: Philo Press, 1981.

Hall, David L. en Roger T. Ames. *Thinking Through Confucius.* Albany, NY: State University of New York Press, 1987.

Han Fei-tzu so-yin. Peking: Chung-hua shu-chü, 1982.

Hattori, Chiharu. *Sun-tzu ping-fa chiao-chieh.* Peking: Chün-shih k'o-hsüeh ch'u-pan-she, 1989.

Henricks, Robert G. *Lao-tzu Te-tao Ching: A New Translation Based on the Recently Discovered Ma-wang-tui Texts.* New York: Ballantine Books, 1989. Dit werk verscheen in Nederlandse vertaling in de reeks *Wijsheid van alle tijden* van Kosmos-Z&K Uitgevers, Utrecht, 1990.

Hou Yin-chang. *Sun Pin ping-fa ch'ien-shuo.* Peking: Chieh-fang-chün ch'u-pan-she, 1986.

Hsiao T'ung (501-531) (samenstelling). *Wen-hsuän.* Shanghai: Sang-wu yin-shu-kuan, 1931.

Hsü P'ei-ken en Wei Ju-lin. *Sun Pin ping-fa chu-shih.* Taipei: Li-ming wen-hua shih-yeh kung-szu, 1976.

Hsün-tzu. Harvard-Yenching Institute Sinological Index Series, supplement 22. Peking: Harvard-Yenching, 1950.

Hsü Wei-yü (red.). *Lü-shih ch'un-ch'iu.* Taipei: Shih-chieh shu-chü, 1935 (herdruk 1955).

Huang K'uei. *Sun-tzu tao-tu.* Ch'eng-tu: Pa-shu shu-she ch'u-pan, 1989.

Kanaya Osamu. *Sonbin heiho.* Tokio: Toho shuten, 1976.

Kierman, Frank A., Jr. (red.). *Chinese Ways in Warfare.* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1974.

Knoblock, John. *Xunzi: A Translation and Study of the Complete Works,* deel II, boeken 7-16. Stanford: Stanford University Press, 1990.

Kuan-tzu. *A Concordance to the Kuan-tzu.* Samengesteld door Wallace Johnson. Taipei: Ch'eng-wen ch'u-pan-she, 1970.

K'ung Ying-ta (574-648). *Tsa-chuan chu-su (Commentaar bij de Tso-chuan).* Shanghai: Chung-hua shu-chü. Ssu-pu pei-yao-editie, 1931.

Kuo Hua-jo *Sun-tzu shih-chu.* Shanghai: Shang-hai ku-chi ch'u-pan-she, 1984.

Kuo-yü (Verhandelingen over de Staten). Shanghai: Chung-hua shu-chü, Ssu-pu pei-yao editie, 1928.

Lai Hai-tsung. *Chung-kuo wen-hua yü Chung-kuo ping.* Taipei: Li-jen shu-chü, 1984 (Taiwan herdruk).

Lau, D.C. 'Some Notes on the *Sun-tzu.' Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 1965:28:2:318-335.

– (vert.) *Chinese Classics: Tao Te Ching.* Hongkong: Chinese University Press, 1982.

– (vert.) *Chinese Classics: Mencius.* Hongkong: Chinese University Press, 1984.

Le Blanc, Charles. *Huai-nan-tzu: Philosophical Synthesis in Early Han Thought.* Hongkong: Hongkong University Press, 1985.

Lei Hai-tsung. *Chung-kuo wen-hua yü Chung-kuo te ping.* Taipei: Li-jen shu-chü, 1984.

Lewis, Mark Edward. *Sanctioned Violence in Early China.* Albany, NY: State University of New York Press, 1990.

Li Ching. *Ch'i Sun-tzu fa-chieh.* Peking: Chung-kuo shu-tien, 1990.

Li Fang (925-996) (samenstelling). *T'ai-p'ing yü-lan.* Peking: Chung-hua shu-chü, 1963.

Li Ling. 'Ch'ing-hai Ta-t'ung-hsien shang Sun-chia-chai Han-chien hsing-chih hsiao-i [Een korte verhandeling over de aard van de stroken uit de Han-dynastie, ontdekt in het district Ch'ing-hai Ta-t'ung bij de opgraving van de familie-Sun]*' in K'ao-ku (Archeologie)* 1983:6:549-553.

Liu An (red.). *Huai Nan-tzu (Meester van Huai Nan).* Taipei: Yi-wen yin-shu-kuan. Ssu-pu ts'ung-k'an-editie, 1968.

Liu Chung-p'ing. *Wei-liao-tzu chin-chu chin-shih* (vert. en commentaar). Taipei: Commercial Press, 1975.

Liu Hsiang (toegeschreven). *Chan-kuo ts'e (Intriges van de Oorlogvoerende Staten).* Peking: Shang-wu shu-chü. Ssu-pu ts'ung-k'an-editie, 1920.

Liu Hsin-chien (red.). *Sun Pin ping-fa: hsin-pien chu-shih.* Honan: Honan University Press, 1989.

Lo Fu-i. 'Lin-i Han-chien kai-shu.' *Wen-wu (Culturele relikwieën),* 1974:2.

Loewe, Michael. 'Manuscripts found recently in China: A preliminary survey.' *T'oung Pao* deel 63, no. 2-3:99-136, 1977.

Lum, Wing Tek. *Expounding the Doubtful Points.* Honolulu: Bamboo Ridge Press, 1987.

Mencius (Meng-tzu). Harvard-Yenching Institute Sinological Index Series, supplement 17. Peking: Harvard-Yenching, 1941.

Needham, Joseph. *Science and Civilisation in China,* deel III. Cambridge: Cambridge University Press, 1970.

Needham, Joseph, et al. en Robin D.S. Yates. *Science and Civilisation in China,* deel 5, afd. VI. Cambridge: Cambridge University Press, 1994

Nei Meng-ku ta-hsüeh chung-wen-hsi. *Sun Pin ping-fa yen-chiu.* Hu-ho-hao-t'e: Nei Meng-ku ta-hsüeh chung-wen-shi, 1978.

Norman, Jerry, en Tsu-lin Mei. 'The Austroasiatics in Ancient South China: Some Lexical Evidence' in *Monumenta Serica,* deel XXXII, 1976, 274-301.

Pan Ku (32-92). *Han-shu (Geschiedenis van de Han-dynastie).* Peking: Chung-hua shu-chü, 1962.

Peerenboom, R.P. *Law and Morality in Ancient China. The Silk Manuscripts of Huang-Lao.* Albany, NY: State University of New York Press, 1993.

Pi I-hsün. *Sun-tzu hsü-lu (Citaten van Sun-tzu).* Shanghai: Shang-wu yin-shu-kuan, 1937.

– (vert.). *Kuan-tzu: A Repository of Early Chinese Thought.* Hongkong: Hongkong University Press, 1965.

Rickett, W.A. (vert.). *Guanzi: Political, Economic, and Philosophical Essays from Early China.* Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1985.

Ssu-ma Ch'ien et al. *Shih-chi (Historische verslagen).* Peking: Chung-hua shu-chü, 1959.

Sun Hsing-yen. *Sun-tzu shih-chia chu.* Taipei: Shang-wu yin-shu-kuan, 1965.

Sun-tzu shih-i-chia chu. Taipei: herdruk van de Sung-editie van de Central Library in de reeks *Chung-kuo tzu-hsüeh ming-chu chi-ch'eng,* 1978.

T'ang Lan. 'Ssu-ma Ch'ien so mei-you chien-kuo-te chen-kuei shih-liao' in *Chan-kuo tsung-heng-chia shu.* Ma-wang-tui Han-mu po-shu cheng-li hsiaotsu (red.). Peking: Wen-wu ch'u-pan-she, 1976.

T'ao Han-chang. *Sun-tzu ping-fa kai-lun.* Peking: Chieh-fang-chün ch'u-pan-she, 1989.

Teng Tse-tsung. *Sun Pin ping-fa chu-shih.* Peking: Chieh-fang-chün ch'u-pan-she, 1986.

Tu Yu (735-812). *T'ung-tien.* Peking: Chung-hua shu-chü, 1988.

Twitchett, Denis en Michael Loewe (red.). *The Cambridge History of China,* deel I: *The Ch'in and Han Empires* 221 B.C.-A.D. 220. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

Wang Fu (76-157) (samenstelling). *Ch'ien-fu-lun.* Shanghai: Chung-hua shu-chü. Ssu-pu pei-yao-editie, 1928.

Wang Jen-chün. *Sun-tzu i-wen* (onuitgegeven tekst, bewaard in de archieven van de Shanghai Library).

Wang Yin-chih. *Ching-chuan shih-tsu.* Hongkong: T'ai-p'ing shu-chü, 1966.

Watson, Burton (vert.). *Han Fei Tzu: Basic Writings.* New York: Columbia University Press, 1964.

Wei Cheng. *Shui-shu (Geschiedenis van de Sui-dynastie).* Peking: Chung-hua shu-chü, 1966.

Wu Chiu-lung. *Yin-ch'üeh-shan Han-chien shih-wen.* Peking: Wen-wu ch'u-pan-she, 1985.

Wu Chiu-lung et al. (red.). *Sun-tzu chiao-shih.* Chün-shih k'o-hsüeh ch'u-pan-she, 1990.

Yang Kuan. 'Ma-wang-tui po shu *Chan-kuo tsung-heng-chia shu te shih-liao chiachih*' in *Wen-wu (Culturele relikwieën)* 1975.2.

Yang Ping-an. *Sun-tzu hui-chien.* Chung-chou: Chung-chou ku-chi ch'u-pan-she, 1986.

Yates, Robin D.S. *The City Under Siege: Technology and Organization as Seen in the Reconstructed Text of the Military Chapters of Mo-tzu.* Onuitgegeven Ph.D.-dissertatie, Harvard University, 1980.

– 'New Light on Ancient Chinese Military Texts: Notes on Their Nature and Evolution, and the Development of Military Specialization in Warring States China.' *T'oung Pao,* 1988:64:211-248.

Yin-ch'üeh-shan Han-mu chu-chien cheng-li hsiao-tsu (Comité voor de reconstructie van de Yin-ch'üeh-shan Han-stroken). (1975a). *Sun Pin ping-fa.* Peking: Wen-wu ch'u-pan-she, 1975 (a).

– *Yin-ch'üeh-shan Han-mu chu-chien* I, 10 *ts'e* (1-4 *Sun-tzu: De kunst van het oorlogvoeren:* 5-10 *Sun Pin: De kunst van het oorlogvoeren).* Peking: Wen-wu ch'u-pan-she, 1975 (b).

– *Yin-ch'üeh-shan Han-mu chu-chien* collectie I. Peking: Wen-wu ch'u-pan-she, 1985.

Ying Shao (schr. 189-220). *Feng-su t'ung-yi (Overzicht van de betekenis van gebruiken).* Peking: T'ien-chin jen-min ch'u-pan-she, 1980.

Yü Shih-nan (558-638) (samenstelling). *Pei-t'ang shu-ch'ao.* Blokdrukeditie overgenomen van een gevonden Sung-editie, 1988.